

Актуальні проблеми дискурсології

Збірник тез

УДК 81'42
ББК 80р30я431

Актуальні проблеми дискурсології: збірник тез доповідей / за ред. А.Р. Габідулліної. – Бахмут: ГПМ, 2017. – 129 с.

Друкується за рішенням Вченої ради Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ
«ДДПУ»
(протокол № 11 від 24 травня 2017р.)

Редакційна колегія

Голова – Габідулліна Алла Рашатівна, доктор філологічних наук, професор кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Члени редколегії: Докашенко Галина Петрівна, завідувач кафедри вітчизняної та зарубіжної історії ГПМ ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор історичних наук, професор; Колесніченко Олена Леонідівна, завідувач кафедри мовознавства та російської мови ГПМ ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», кандидат філологічних наук, доцент; Радіонова Тетяна Михайлівна, завідувач кафедри української філології ГПМ ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», кандидат філологічних наук, доцент; Муратова Ольга Віталіївна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри української філології ГПМ ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»; Тітова Ольга Борисівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології ГПМ ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»; Русакевич Тамара Феліксівна, фахівець відділу наукової роботи студентів ГПМ ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

У збірнику наукових праць «Актуальні проблеми дискурсології» вміщено матеріали Регіонального науково-методичного семінару, що відбувся 25 травня 2017 року на базі Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ». Зміст багатьох тез свідчить про те, що питання теорії дискурсу і дискурс-аналізу незмінно продовжують залишатися у фокусі пильної уваги дослідників ГПМ, які обирають різні підходи – лінгвістичний, літературознавчий, історичний, психологічний, педагогічний, когнітивний, семіотичний, культурологічний, іноді поєднуючи деякі з них.

Виникнення і теоретико-методологічне розширення дослідницького поля, центральним ядром якого виступає поняття дискурсу, дозволяє зробити висновок про те, що ми є свідками формування нової міждисциплінарної науки – дискурсології. Наукові розвідки такого типу є актуальними, оскільки дають можливість систематизувати напрацьований теоретичний матеріал, що допоможе досліднику зорієнтуватися у розмаїтті поглядів, точок зору, концепцій та теорій.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів.

© ГПМ ДВНЗ «ДДПУ», 2017

Андрущенко Вікторія
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет
м. Бахмут

ЛЕКСИКО-КОГЕЗІЙНЕ ДЕКОДУВАННЯ СМИСЛОВО-КОМУНІКАТИВНОЇ СУТНОСТІ ЗВ'ЯЗНОГО ХУДОЖНЬОТЕКСТОВОГО ЦІЛОГО

Специфіка аналізу й дослідження структурно-формальних та змістово-семантичних відношень (І. Р. Гальперін, М. Гелідей, А. П. Загнітко, Г. Г. Москальчук, О. О. Селіванова та ін.) у межах художньотекстового утворення – сукупність надфразних єдностей (НФЄ) – простеженням когезійних засобів лексичного вияву категорії зв'язності засвідчує комунікативно-сміслову природу останнього горизонтальною реалізацією функційно-семантичних мовних форм лексичної когезії як ідейно навантажених та інформативно маркованих сигналізаторів активації авторського задуму-інтенції в глибинно-вертикальному вимірі тематико-синхронних художньотекстових структур германських та слов'янських мов. Усе це й окреслює *актуальність* та *мету* заявленого дослідження, що полягає в кваліфікуванні категорії зв'язності як універсальної формально-структурної й функційно-семантичної текстової ознаки, що забезпечує типово-аналогійну горизонтально-вертикальну влаштованість художньотекстових єдностей германських та слов'янських мов тематико-синхронного виміру.

Так, Г. Г. Москальчук вважає, що саме аналіз лінійної послідовності мовних знаків у тексті – регулярно повторюваної локалізації елементів симетрії – є репрезентантом його змістово-глибинної структури [4, с. 254].

Декодування ідейного задуму адресанта, що матеріально втілений у тексті мовним корпусом маніфестації категорійної зв'язності, адекватним мисленнєвим вилученням адресатом тематико-парадигматичних, глибинно-підтекстових та смислово-імплікативних зв'язків та відношень (*цілісність*) аналізом зашифрованого добору функційно й тематично позначених рекурентних *лексичних ключових одиниць (зв'язність)* зумовлює повноцінне розгортання художньотекстової структури як за горизонтальною, так і за вертикальною вісями, і, як наслідок, її цілісне сприйняття.

Тема тексту знаходить своє вираження в референтно чи сигніфікативно об'єднаних групах лексики у його складі – у *тематичних групах*, сукупність яких утворює текстове поле тематичної цілісності [3, с. 21], а також у наборі позначень певного предмета мовлення вздовж тексту – *номінативному ланцюгу* [3, с. 21]. Опорною, базовою номінацією ланцюжка постає лексична одиниця у своїй первинній функції [3, с. 22].

Найпоширеніші заміни базової номінації (антецедента) у тексті забезпечують займенникова (вказівно-замінювальні слова) та лексична (лексичний, синонімічний, антонімічний, перифрастичний, гіпонімічний, тематичний повтори) заміни антецедентів препозитивних реченнєвих структур НФЄ у постпозитивних реченнях, які й формують лінії зв'язності засобами вияву *ланцюгового внутрішньотекстового міжреченнєвого синтаксичного зв'язку* [2, с. 133] як у рамках абзацу між контактної й дистантно поєднуваними НФЄ, так і власне-абзацами контактної чи дистантного комбінування.

З огляду на тематико-синхронну наближеність проаналізованих германських та слов'янських художньотекстових цілих можливим постає виокремлення аналогічних тематичних ліній та номінативних ланцюгів, сформованих на основі діалектичних єдностей протиставлених парних смислів *майбутнє – минуле, успіх – поразка, любов – ненависть, життя – смерть* і под. та репрезентованих наскрізно-функційними горизонтально й вертикально співвіднесеними локалізованими елементами симетрії (ключові слова, слова-символи) та емоційно-чуттєвими домінантами емотивно-психічної сфери внутрішнього

конфлікту персонажів, експлікація глибинно-прихованих смислів яких засвідчує універсальну змістово-семантичну площину художньо-текстових утворень германських та слов'янських мов за темами: **місто** (місто – мешканці, народ як загальна сила (*номінативні ланцюги*: англ. *people* ‘люди’, *fellows* ‘молоді люди’, *a group of men* ‘група людей’ тощо (London J. ‘Martin Eden’, 2004); нім. *die Menge* ‘натовп’, *das Volk* ‘народ’, *das Gewühl* ‘тиснява’, *das Gewimmel* ‘натовп’, *die Menschengasse* ‘провулок людей’ і под. (Mann H. ‘Die kleine Stadt’, 2006); укр. *натовп*, *юрба*, *струмінь*, *потік*, *навала* тощо (Підмогильний В. „Місто”, 1993)); народ як руйнівна сила – рос. *толпа*, *давка*, *многолюдье*, *свалка*, *толкучка* і под. (Мальшкин А. „Севастополь”, 1957) тощо), **кохання як життєдайна та руйнівна сила** – сила почуттів, емоцій (*номінативний ланцюг*: англ. *love* ‘любов’, *fire* ‘вогонь’, *flame* ‘полум'я’, *affection* ‘прихильність’, *care* ‘піклування’ тощо (London J. ‘Martin Eden’, 2004; Maugham S. ‘The Painted Veil’, 2006); *тематичні лінії*: нім. *der Schmerz* ‘горе’, *der Haß* ‘ненависть’, *die Brunst* ‘пристрасть’, *die Sünde* ‘гріховність’, *die Sehnsucht* ‘хтивість’, *die Erkenntnis* ‘пізнання’, *die Zufriedenheit* ‘задоволення’ і под. (Hesse H. ‘Der Steppenwolf’, 2000; Mann H. ‘Die kleine Stadt’, 2006); рос. *любовь*, *женщины*, *барыни*, *теплота*, *счастье*, *желание* тощо (Мальшкин А., Платонов А.); укр. *кохання*, *бажання*, *любов* і под. (Підмогильний В. „Місто”, 1993; Яновський Ю. „Вершники”, 1983) тощо), **особистість як окрема сила, творчість** тощо.

Отже, дослідивши структурну й змістову значущість вияву ключових топікально-семантичних одиниць універсально-смыслового спектру компонування художньо-текстових єдностей германських та слов'янських мов, зумовлених когезійними засобами реалізації ланцюгового внутрішньотекстового міжреченневого синтаксичного зв'язку, доходимо висновку, що найбільша щільність локалізовано-симетричних лексичних елементів характерна для функційно та інформативно насичених текстових фрагментів, у яких тематично споріднені компоненти (ключові слова, цільові слова-образи, слова-символи), постаючи наскрізними у формуванні та сприйнятті концептуально-парадигматичного та імпліцитно-підтекстового пластів художньо-текстових цілей, забезпечують організацію останніх як систем, інтегрованих трьома конституентами – формою, структурою та змістом.

Література

1. Белоусов К. И. Синергетика текста : От структуры к форме / К. И. Белоусов. – М. : Книжный дом „ЛИБРОКОМ”, 2008. – 248 с.
2. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту : Теорія і практикум / А. П. Загнітко. – Донецьк : ООО „Юго-Восток” Лтд, 2006. – 289 с.
3. Матвеева Т. В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий : синхр.-сопостав. очерк / Т. В. Матвеева. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 172 с.
4. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 296 с.
5. Солганик Г. Я. Стилистика текста / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта : Наука, 1997. – 256 с.
6. Hoey M. Patterns of Lexics in Text / M. Hoey. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 276 p.
7. Sanders T. Cohesion and Coherence : Linguistic Approaches / T. Sanders, H. Maat. – Utrecht University : Elsevier Ltd., 2006. – 230 p.
8. Strunk W. The Elements of Style / W. Strunk. – New-York : The Macmillan Company, 1963. – 71 p.

ДИСКУРСИВНА СТРУКТУРА ВЛАСНОЇ НАЗВИ

У когнітології лінгвістичні структури вважаються інструкціями з використання концептуалізацій, вокалізованих мовцем і сприйраних слухачем у конкретному дискурсі (підхід Р. Ленекера). Мовне висловлювання продукується й розуміється насамперед у зв'язку з дискурсивним контекстом, який є пресупозиційним, оформлює й підтримує його інтерпретацію. Тоді дискурсивний контекст може інтерпретуватися як максимальний обсяг концептуалізації, її імпліцитний концептуальний субстрат, що складається з фізичного, культурного, соціального й власне лінгвістичного вимірювань.

У такому випадку дискурс – це серія інтерактивних подій, у яких мовець здійснює певний вплив на реального чи уявного співрозмовника (реалізує інтенціональну структуру). Отже, встановлення семантичної структури оніма (мета цього дослідження) має відбуватися через аналіз дискурсивної структури висловлювань з власними назвами (далі у тексті – ВН) і консолідаційної структури знання, що зберігається в довготривалій пам'яті.

Складовими дискурсивної структури є лінгвістична структура висловлювання з погляду її сегментації та ієрархічних зв'язків, інтенціональна структура й структура уваги, яка має пояснити дискурсивні обмеження.

Інтерактивні події використання мови, які є біполярними, включають дії з концептуалізації й вокалізації. Дискурсивні практики є досить гнучкими, і, отже, у них може взяти участь незліченна кількість концептуалізацій і вокалізацій. Як наслідок, контекстуальні використання лінгвістичних структур оновлюють їх, роблячи конвенціонально доповненими. Це варіант пояснення дії в мові закону «спадковості з модифікацією» (Н. Хомський), коли реалізуються закони консолідації знання.

Необхідність фокусування уваги (механізм когнітивного обмеження) впливає на встановлення зв'язку мовного висловлювання з аналогічними попередніми й наступними. Як наслідок, повний опис мовних одиниць має включати очікування, які пов'язують їх з попереднім і наступним дискурсом, що ґрунтується на наявності внутрішніх зв'язків між лінгвістичними структурами і дискурсом. Мовні одиниці, абстрагуючись від події говоріння, тим не менше, зберігають дискурсивний контекст як частину власної значимості. Ці дискурсивні очікування (Р. Ленекер) можна інтерпретувати як інструкції, які дають можливість модифікувати реальні параметри дискурсу. Саме це є основою для консолідації знань.

Структура уваги передбачає подання інформації про будь-що у пакетах «перетравного» розміру з погляду вокалізації і концептуалізації. Цьому сприяє використання нами готових конвенціоналізованих (завчених) зразків мови: слів, сполучень слів, готових висловлювань і навіть текстів, які Р. Джекендофф вважає несправедливо ігнорованими в лінгвістичному аналізі [3, с. 153]. Зауважимо, що найкращою стратегією для актуалізації співрозмовника в дискурсі є його номінація зрозумілою для спільноти мовців вокалізацією. Як наслідок, в абсолютній більшості випадків для подібних номінацій використовується готовий будівельний матеріал із загальної номенклатури, відповідним чином схематизований (і категоризований).

Структура уваги полягає в тому, що мовець і слухач мають координувати свої дії у процесі комунікації, фокусуючи увагу в обмеженому візуальному й концептуальному полі (оскільки не можна досягнути неосяжне). Тож важливою частиною концептуалізації, у тому числі й онімної, є механізми когнітивного обмеження, головна роль у якому належить базовим концептам простору і часу. Так, ВН-антропонім (прототиповий онім) як вокатив, на відміну від предикатно-аргументної структури висловлювання, передбачає найнижчий

ступінь абстрагування просторово-часової конфігурації об'єкта (унікалізованого *homo sapience*) в зоні дискурсу. Іншими словами, вокатив «працює», тільки якщо об'єкт його позначення присутній у події говоріння. Як наслідок, в предикатно-аргументній структурі висловлювання дві ЗН «*стіл*» з різною референцією зводяться до категорії «*стіл*», проте дві ВН «*Іван*» з різною референцією ніколи не зводяться до категорії «*Іван*», оскільки об'єкти номінації мають різні просторові й часові параметри. Ця особливість антропонімів, поза сумнівом, пов'язана з їхньою прототиповою вокативністю.

Цікавою в цьому сенсі є теорія М. Донаті, яка вважає, що вокатив є механізмом перемикання референційності – морфологічним засобом зв'язку принципово недейктивної референційності іменників у екстралінгвальний контекст, який маркує другу особу в опозиції до першої та третьої [1, с. 11]. У цьому сенсі вокатив встановлює асиметрію в межах номінативної системи, коли іменники розділені на маркований елемент другої особи проти 1-ї і 3-ї. Тоді ми можемо говорити про розмежування прототипової первинної позиції ВН – 2-ї особи в позиції вокатива проти немаркованих позицій ВН 1-ї і 3-ї особи в межах концептуалізації ВН у вокативно-аргументному інтерфейсі. М. Донаті вважає, що в такий спосіб виявляється специфічна риса мови в маркуванні функціонально виділених членів певної категорії, у цьому випадку – другої особи в межах домену референційності іменників.

Сегментація дискурсу, зважаючи на його структуру (лінгвістичну, інтенціональну, структуру уваги) і неминучу консолідацію, пов'язується з тим, що Р. Ленекер називає фреймами уваги. Ці фрейми символічні, оскільки в них з'єднуються фонологічний і семантичний полюси. На фонологічному полюсі це інтонаційна структура, на семантичному полюсі кожен фрейм містить деякий обсяг активної інформації, яка може бути доступною для слухача. Інтонаційна структура, яка відповідає певному «вікну уваги», здатна активізувати у своїх межах якусь концептуалізацію [4, с. 31]. Важливо, що у фреймі уваги немає специфічного сегментного або концептуального змісту. Натомість, фрейми уваги складаються з інформаційної структури (вікна уваги) та інтонаційної структури, на відміну від структурних одиниць (наприклад, лексичних одиниць), які мають сегментний і концептуальний зміст. Певною мірою фрейм уваги можна вважати таким, що розпочинається на рівні першої сигнальної системи. Концептуальна значущість цього фрейму полягає в одиничності жесту уваги, що забезпечує доступ до певного семантичного змісту. Ця інтерпретація відповідає поняттю «вокального стилю» І. Фонагу [2], який прототипово закріплений за антропонімом в позиції вокатива. Як видається, саме цей вокальний стиль регулює тип та обсяг вокалізацій, які використовуються в позиції вокатива (прототипові – гіпокористики). ВН інших класів зберігають цей передконцептний стан як частину своєї концептуалізації.

Отже, ВН різних класів можуть бути розглянуті як фрейми уваги, які відповідають певним подіям говоріння, що складають послідовність дискурсів [6, с. 147]. З цього погляду мову можна визначити як набір схематизованих зразків дії, контрольованих мовцями – категоризованих подій говоріння.

У центрі уваги аналізу онімогенезу є дискурсивна організація вокатива і як фрейму уваги, і як категоризованої порції події говоріння.

Оскільки фрейм уваги не має специфічного концептуального або сегментного змісту, ми можемо зарахувати до вокативного фрейму уваги будь-який довільний фоноряд, використовуваний у вокативному фокальному стилі з метою активізації слухача у вокативному дискурсі. Так, зоонім *Муму*, створений глухонімим Герасимом як, очевидно, недискретна одиниця, знаходиться в межах вокативного фрейму уваги.

Важливо, що фрейм уваги можна умовно розділити на поточний фрейм спостереження – це нульовий фрейм, якому передують фрейм-мінус (концептуалізація досвіду використання елемента дискурсу) і за яким слідує фрейм-плюс (як частина дискурсивних очікувань) [6, с. 151]. Наявність трьох фреймів уваги призводить до можливості фонологічної і концептуальної компресії для більш ефективної обробки інформації, що звичайно, позначається на артикульованій реалізації. Так, *Муму* Герасима (який, очевидно,

не володів дискретною мовою) і *Муму* І. С. Тургенєва мають різний ступінь фонологічної сегментної організації.

Фонологічна й концептуальна компресія призводить до редукції фонологічних послідовностей до граматично нейтральних семантико-фонологічних послідовностей, наприклад: *Ань, Федь*, що пов'язано із специфікою фрейму уваги вокативів.

При розгортанні дискурсу його одиниці оновлюють поточний дискурсивний простір. Це відбувається у фреймі мінус і нульовому фреймі, як наслідок, значення одиниці ніколи не є тотожним у кожному новому вживанні. Тут частина поточного дискурсивного простору повторюється, посилюється, зміцнюється і конвенціоналізується, що призводить до виникнення нової, доповненої одиниці. Важливим є також те, що прогресивне укріплення відбувається поряд із концептуальним прирощенням – «фундаментальним механізмом мовних змін» [6, с. 165], який пояснюється нами механізмом рекурсії.

Таким чином, онімне знання консолідується в процесі розгортання дискурсу. Тоді окрім концептуальної структури, ми можемо говорити про наявність у ВН дискурсивної і консолідаційної структур [6, с. 181]. Поза всяким сумнівом, особлива роль у дискурсивній організації належить антропонімам. Вони відіграють найважливішу роль в ініціації й активації дискурсу, напрямку та фокусуванні уваги мовця на подію говоріння.

Кожна подія використання мовної одиниці, зокрема ВН, є перетином її концептуалізації та вокалізації. Концептуалізація базується на розумінні співрозмовниками її спільної бази (мовленнєва подія, мовець та слухач, їхня взаємодія у часі та просторі), а також поточного дискурсивного простору (спільного для співрозмовників ментального простору, який конструюється з елементів та відношень навколишньої дійсності).

Як наслідок, прототиповими ВН слід вважати гіпокористики, чия концептуалізація та вокалізація є важливими складовими успішної комунікації. Іншої думки притримується Р. Ленекер, який вважає, що «зазвичай, якщо не завжди, імена вживаються дескриптивно» [5, с. 476] і лише можуть перейти на роль звернення. На нашу думку, немаркованість пропріальних дескриптивів стосовно вокатива суперечить даним біології та психолінгвістики, згідно з якими індивідуальні сигнали для унікального живого організму (онтологічна характеристика вокатива) є вродженою здатністю суспільних тварин, що забезпечують основу для виживання виду. Ці сигнали мають особливу вокалічну структуру, яка регулярно відтворюється у гіпокористичних антропонімічних формулах. Як результат, діти в дуже ранньому віці відокремлюють ВН від загальних назв (далі в тексті – ЗН) за їхньою придатністю до використання у вокативній позиції [7]. Додамо, що А. Гардінер одним із перших звернув увагу на те, що повні імена деформуються у разі формування гіпокористик. Цей факт може слугувати формальним підтвердженням інтерфейсного існування гіпокористик і повних імен, коли кожна з одиниць є окремим випадком єдиної пропріальної когнітивної програми.

Отже, витоки онімогенезу і – ширше – пропріогенезу слід шукати в антропонімогенезі, який пов'язується нами з вокативною подією використання ВН. Ми вже зазначали, що вокатив не можна розглядати як окремий випадок аргументу або предиката. Тлумачення вокатива має відбуватися в рамках інтерфейсу клаузальності – позаклаузальності. Іншими словами, подією використання, внутрішньо притаманною ВН і такою, що формує їх схематизований зразок дії, є звертання до особи іменем, наданим їй у відповідному соціальному акті. Подія використання ВН у складі аргументно-предикатної структури висловлювання є наслідком концептуального прирощення.

Література

1. Donati Margherita. Per una teoria del vocativo. Persona, sistema e asimmetria / M. Donati // *Linguistica e filologia*. – No. 30. – 2010. – PP. 11–43.
2. Fónagy Ivan. Why Iconicity? Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature / I. Fónagy. – John Benjamins Publishing, 1999. – 443 pp.

3. Jackendoff Ray. What is the human language faculty? : Two views / R. Jackendoff // *Language*. – Volume 87. – Number 3. – September 2011. – PP. 586–624.
4. Langacker Ronald W. A dynamic view of usage and language acquisition / R. W. Langacker // *Cognitive Linguistics*. – No. 20-3. – 2009. – PP. 627–640.
5. Langacker Ronald W. *Cognitive grammar: A basic introduction* / R. W. Langacker. – Oxford University Press, 2008. – 562 pp.
6. Langacker Ronald W. *Discourse in Cognitive Grammar* / R. W. Langacker // *Cognitive Linguistics*. – No. 12 – 2. – Walter de Gruyter. – 2001. – PP. 143–188.
7. Macnamara John. *Names for Things. A Study of Human Learning*. Cambridge / J. Macnamara. – Mass. : The MIT Press, 1982. – xii, 275 pp.

Безсонова Анна

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут*

ЖАНРОВИЙ АСПЕКТ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Науковій літературі характерне жанрове різноманіття, вона представлена мовленнєвими жанрами різної спрямованості. Мовленнєвий жанр у сучасній лінгвістиці є досить спірним поняттям, у лінгвістиці ще відсутня одностайна думка щодо його визначення, що зі свого боку відбилося на їхній класифікації.

Певні принципи класифікації були закладені ще М. М. Бахтіним, який говорив про первинні й вторинні мовленнєві жанри. Первинні жанри, на думку вченого, пов'язані з "безпосереднім мовним спілкуванням", вони відносяться до "побутового життя". "Вторинні (складні) жанри – романи, драми, наукові дослідження, великі публіцистичні жанри і т. п. - виникають в умовах більш складного і досить високорозвиненого і організованого культурного спілкування (переважно письмового)" [2, с. 161]. Таким чином, відштовхуючись від таких принципів класифікації, можемо віднести жанри, що складають наукову літературу до вторинних мовленнєвих жанрів.

Ще один критерій для класифікації мовленнєвих жанрів, колись запропонований М. М. Бахтіним, полягає в ступені їхньої жорсткості (текстової впорядкованості). Відповідно до цього критерію К. Кожевникова виділяє три класи текстів: 1) тексти, які будуються відповідно до більш-менш жорстких, але завжди облігаторних інформативних моделей (наприклад, кулінарний рецепт, інструкція, театральна афіша); 2) тексти, зміст яких будується за узуальними інформативними моделями, тобто моделями, що носять досить загальний характер (наприклад, газетне повідомлення про поточні події, рецензія на літературний твір); 3) тексти нерегламентовані, зміст яких не підлягає суворій заданості з боку жанру і комунікативної сфери (приватне листування, більшість жанрів художніх творів) [3, с. 53-54].

Однак, слід пам'ятати, що поряд із загальножанровими тенденціями важливе місце в побудові класифікаційних моделей будуть займати особливості, характеристики наукового дискурсу. Розглядаючи дискурс як текст у сукупності з екстралінгвістичними характеристиками, можна відзначити, що стосовно наукового дискурсу таким критерієм буде служити епістемічна ситуація. Епістемічна ситуація – це сукупність взаємопов'язаних ознак пізнавальної діяльності в єдності її складових: онтологічного, методологічного, аксіологічного, рефлексивного та комунікативно-прагматичного компонентів, що надають закономірний вплив на формування наукового тексту і визначають його стильову специфіку [4, с. 47]. Іншими словами, це ситуація, яка визначає існування й функціонування наукового тексту як складової наукового дискурсу.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки вчені, як вітчизняні (Т. В. Яхонтова, Т. В. Полякова, О. М. Ільченко та ін.) так і зарубіжні (В. А. Салімовський,

М. П. Котюрова, Е. А. Баженова, М. Н. Кожина та ін.), займаються вивченням як наукової літератури загалом, так і її жанрових особливостей.

У стилістичному енциклопедичному словнику знаходимо визначення: "Жанри наукової літератури – історично сформовані стійкі типи творів наукової літератури, що володіють функціонально-стильовою специфікою і стереотипною композиційно-сисловою структурою" [6, с. 57]. Таким чином, жанр наукової літератури досить формалізований, організований згідно з ustalеними правилами й стереотипам.

Жанри наукової літератури також мають кілька критеріїв класифікації. Вони можуть поділятися за кількісною ознакою на великі й малі, а залежно від ступеня узагальнення – на первинні та вторинні [6, с. 57]. Крім того, на думку Є. С. Троянської, жанрова структура наукової літератури також може мати польову будову, що означає наявність ядерної периферійної та прикордонної зон. Ядерну зону в цьому випадку становлять жанри, які репрезентують нове наукове знання, такі, як монографія, наукова стаття, дисертація, периферійну – жанрові різновиди з менш вираженими мовностилістичними характеристиками наукового жанру, наприклад, реферат, анотація, рецензія, відгук та ін., прикордонна зона представлена міжжанровими утвореннями, наприклад, рецензія-рекомендація [6, с. 58].

Слід зазначити, однак, що більшого поширення й застосування серед дослідників у галузі лінгвістики отримали принципи поділу жанрів за ступенем узагальнення й кількісною ознакою.

Отже, за кількісною ознакою жанри наукової літератури поділяють на великі та малі. До перших відносяться монографія (індивідуальна й колективна), дисертація, енциклопедія, словник, довідник, підручник, навчальний посібник; до других – стаття в періодичному або неперіодичному виданні, реферат, анотація, тези, огляд, рецензія, хроніка та ін. Однак малі жанри виділяються не тільки за кількісною ознакою, вони також не володіють окремістю, оскільки, як правило, містяться в журналах і збірниках [4, с. 255].

Як ми вже відзначали раніше, в залежності від ступеня узагальнення наукових відомостей виділяються первинні й вторинні жанри. У первинних жанрах викладається знання, отримане в процесі дослідження, вторинні жанри інформують тільки про кінцеві результати досліджень, вже опублікованих в первинних текстах [4, с. 254]. На сьогодні поряд із загальноприйнятою класифікацією, паралельно розробляються й інші моделі класифікації мовленнєвих жанрів наукового мовлення. Так, в своєму дисертаційному дослідженні В. А. Салімовський характеризує мовні жанри наукового академічного та наукового емпіричного тексту. Дослідник виділяє такі жанри:

- мовленнєвий жанр "Опис нового для науки явища", мета якого – представити дані про характерні властивості досліджуваного об'єкта, його найголовніші відмінні ознаки, місце в системі відомих об'єктів [5, с. 98];

- мовленнєвий жанр "Класифікаційний текст", який має на меті експлікацію поняття про вихідну множинність об'єктів (іноді і інших емпіричних понять), формулювання підстави поділу або ряду поділів, тобто виклад принципів побудови класифікації, перерахування виділених класів, фіксацію їх диференціальних ознак (або однієї визначної ознаки – класоутворювального значення підстави класифікації) [5, с. 112];

- мовленнєвий жанр "Повідомлення про емпіричні закономірності причинно-наслідкового типу", реалізація цього жанру передбачає фіксацію даних досвіду в різних досліджуваних умовах (найчастіше при описі результатів експерименту), а також їхнє зіставлення й попереднє угруповання; ранжування цих даних;

- мовленнєвий жанр "Постановний теоретичний текст", чие завдання вчений бачить в фіксуванні контурів теорії, що зароджується [5, с. 139];

- мовленнєвий жанр "Експлікація наукового поняття" [5, с. 184];

- мовленнєвий жанр "Верифікаційний текст", який реалізує перевірку теорії експериментальним методом [5, с. 187]. Складові класифікації В. А. Салімовського відображують стадії отримання й обробки наукового знання.

Слід зазначити, що окрім звичних друкованих видань і наукових конференцій, сучасна наукова література також присутня й в мережі Інтернет, що також впливає на її жанрові різновиди. Т. В. Яхонтова, займаючись вивченням первинних жанрів наукової літератури (англійської мови), використовує визначення "жанровий ландшафт", під яким дослідниця розуміє комплексну картину функціонування наукових жанрів у певних локально-темпоральних координатах, яка дозволяє оцінити вплив соціального середовища на різнопланові характеристики жанру [1, с. 136]. Т. В. Яхонтова зазначає, що як первинні, так і вторинні жанри наукової комунікації зазнають деяких змін під впливом мережі Інтернет. Для характеристики деяких інноваційних проектів дослідниця використовує термін футур-жанр. До таких футур-жанрів Т. В. Яхонтова відносить проект "Стаття майбутнього", який полягає в тому, що електронна публікація наділяється додатковими функціями, такими, як гіпертекстові посилання на цитовану літературу, індекс цитування, можливість швидкої навігації в тексті статті, можливість отримання додаткової інформації, а також інтерактивної взаємодії з текстом. Дослідниця приходить до висновку, що сучасні дослідження в галузі жанрів наукової літератури відзначають інтенсивний розвиток електронних жанрових різновидів наукової статті, які розширюють її (статті) продуктивні й рецептивні можливості [1, с. 139].

Таким чином, можемо зазначити, що жанри наукової літератури в сучасній лінгвістиці представлені широко та різнопланово. Деякі з них детально вивчені, деякі – тільки зароджуються. Отже, разом зі змінами в жанровому просторі можуть змінюватися й підходи дослідників до їхньої класифікації та вивчення.

Література

1. Яхонтова Т. В. Жанри первинної наукової комунікації: сучасні тенденції розвитку / Т. В. Яхонтова // Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія Філологічні науки. – Мовознавство. – № 2. – 2014. – С. 135-140.
2. Бахтин М. М. Собр. соч./ М. М. Бахтин. – М. : Русские словари, 1996. – Т.5 : Работы 1940-1960 гг. – С.159-206.
3. Кожевникова К. Об аспектах связности в тексте как целом / К. Кожевникова // Синтаксис текста. – М., 1979. – С. 53-54.
4. Культура научной речи: текст и его редактирование : учеб. пособие / М. П. Котюрова, Е. А. Баженова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 280 с.
5. Салимовский В. А. Жанры речи в функционально-стилистическом освещении (научный академический текст) / Салимовский В. А. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2002. – 238 с.
6. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М. Н. Кожинной]. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с.

Габидуллина Алла

Горловский институт иностранных языков

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Бахмут

КОНТРАСТ КАК СПОСОБ СОЗДАНИЯ ЭФФЕКТА «ОБМАНУТОГО ОЖИДАНИЯ» (НА МАТЕРИАЛЕ ОДНОСТИШИЙ)

Контраст лежит в основе многих современных одностиший. Через призму восприятия лирического героя авторы моностихов переосмысливают, обыгрывают происходящие в стране и мире события, дают им оценку. Одним из наиболее распространенных способов создания эффекта «обманутого ожидания» в моностихах является антитеза, которая позволяет раскрыть сложное диалектическое противоречие изображаемого

(Л. А. Балахонская, Ю. Н. Блинов, А. В. Кузнецова, С. А. Станиславская и др.). Мысль писателя передается путем одновременного выведения на первый план двух противоположностей. Тем самым высказывание утверждает что-либо, в то же время отрицая сказанное.

Антитеза относится к фигурам, не объединяющим, но, напротив, разъединяющим понятия. Она применяется для того, чтобы поставить понятия в отношения контраста, причем не только те, которые в принципе контрадикторны или контрарны, но и понятия, обычно не связанные между собой никакими отношениями, но становящиеся конфликтными, когда они поставлены рядом. Основное назначение этой фигуры речи в одностишиях заключается в том, «чтобы ярко противопоставить разные по своим качествам и свойствам сущности, а с другой – чтобы уточнить их принципиальное различие, сделав его «семантическим фокусом фразы» [5, 248].

В современных одностишиях собственно антитеза в силу своей «обычности» используется нечасто, потому что не позволяет авторам «играть» с читателем, не дает последнему возможности декодировать подтексты, искать двойные, подразумеваемые смыслы. Лексической ее основой, как правило, являются реальные контрастивы - антонимы: контрарные, контрадикторные и конверсивные (Л. А. Новиков, Е. И. Диброва и др.). С помощью контрарных антонимов поэты обозначают противопоставленность предметов, признаков, процессов, отношений: *Старт дали. Отложили финиш* (Л. Липкинд). Между началом и концом соревнований есть третий этап – само спортивное состязание. *А завтра вдруг окажется вчера* (Н. Резник): между *завтра* и *вчера* есть *сегодня*. *Минуты страсти ... годы материнства...* (Н. Хозяинова). Контрадикторные (противоречащие) антонимы дают возможность авторам одностишей обозначать противопоставленность предметов, признаков, процессов, отношений, наличие одного из которых исключает существование другого: *Твердят о мире – значит, быть войне!* (Катя Шофман). Конверсивные антонимы обозначают противоположность разнонаправленных действий или признаков. В моностихах они являются одним из наиболее ярких приемов создания контраста: *Я помню точно, что я вас забыла* (Катя Шофман). *Нашел меня? Теперь попробуй спрячься ...* (Т. Кормилицына). *Ты победил себя. Кто в проигравших?* (Л. Липкинд). Многие слова становятся конверсивами в контексте: *И поспешила с выводом. А с вводом опоздала* (Катя Шофман).

Гораздо чаще поэты прибегают к разновидностям антитезы, где семантика контраста сочетается с другими смысловыми отношениями, а высказывания приобретают каламбурное звучание. Между антонимами формируются нелинейные семантические отношения, сопровождаемые семантическими сдвигами и приращениями, трансформацией значений слов или наложением значений. Одним из основополагающих факторов формирования нелинейных отношений антонимов выступает многозначность компонентов.

Антитеза может быть использована в моностихах как ироническое назидание (апофонема): *Мозги собрал? Пора бы пораскинуть* (Л. Липкинд). *Не стоит кайф ломать серьезным людям* (В. Вишневский). *Ну кто же утром спит в вечернем платье?* (В. Семенов). Нелинейные антонимические отношения здесь сопровождаются разрушением устойчивых синтагматических связей. Так, фразеологизм *пораскинуть мозгами* в первом примере буквализируется, а лексема *пораскинуть* выражает семантическую противоположность по отношению к слову *собрал*.

Противоречивость характера «лирического героя» в одностишиях показывает антанагога, которая позволяет иронически «уравновесить» какое-либо утверждение противоположным аргументом: *Я неподкупен. Но беру натурой* (О. Арефьева). *Да как вы смеете?! Ну, разве что за двести...; Рад сообщить вам – нас повесят рядом* (В. Семенов). *Послушать вас – так вы вообще немая!* (В. Юрша). *Я очень тороплюсь – езжай потише; Вам драма удалась – я так смеялась!; Спешу обрадовать: я с вами развожусь; Я не злопамятна, поскольку мицу немедля* (Катя Шофман).

Помимо семантики противоположности может возникать и сходство (парадиастола). Контрастивы в этом случае связываются синонимическими отношениями, причем

отношения контраста, как правило, являются оценочными. Парадиастола – один из любимых приемов создания иронии в одностишиях В. Вишневского. Приведем примеры: *Я вас не брошу – я вас уроню* (В. Вишневский). Одно из значений слова *бросать* – ‘разводя руки, пальцы, выпускать, переставать держать что-либо’. Подобное значение наблюдаем у глагола *уронить* – ‘выпустить из рук, не удержав’. Слова *не брошу* и *уроню* в таком контексте образуют антонимическую пару, обнаруживающую и признаки сходства. С другой стороны, одно из значений глагола *бросать* – ‘покидать кого-либо, уходить от кого-либо’, а переносное значение глагола *уронить* – ‘унизить, умалить, дискредитировать’. В результате использования парадиастолы имплицитный смысл одностишия может быть истолкован так: ‘Я от вас не просто уйду – я вас унижу’. Другой пример парадиастолы: *Застать вас на работе – как застукать* (В. Вишневский). Здесь, с одной стороны, противопоставлены оценочные значения глаголов *застать* (‘приходя куда-либо, находить кого-либо в том или ином виде, положении, состоянии’) и *застукать* (‘захватить, застать врасплох, поймать во время совершения чего-л. предосудительного’). Противопоставлены нейтральная оценка первого глагола и резко отрицательная – второго. В то же время у глагола *застать* есть еще одно значение – ‘внезапно, неожиданно захватывать, застигать где-л.’, тоже имеющее отрицательную коннотацию, что сближает его со словом *застукать*. Примеры из одностиший других авторов: *Своя собака «делает дела», чужая – гадит...; Мужчинам легче забывать, а женщинам – не помнить ...* (Н. Хозяинова) – противопоставление выделенных синонимов здесь подчеркивается контрадикторными антонимами *своя – чужая, мужчинам – женщинам. Да-да, вы – нуль, а не пустое место* (В. Юрша).

В одностиших между контрастивами могут возникать, помимо синонимических, партономимические (*Сегодня плов: без мяса и без риса* – Н. Хозяинова) и родо-видовые отношения: *Жил по часам, но не считался с временами* (Л. Липкинд). *Какие это деньги? Это сдача* (Н. Резник). *Кобель, но верен, как собака*. В последних трех примерах слова употреблены как в прямом, так и в переносном значении, образуя фигуру синкрисиса, в основе которой – противопоставление переносных или прямого и переносного значений входящих в антитезу компонентов: лексема *кобель* употреблена в последнем примере не как видовое понятие ‘самец собаки’, а в переносном – ‘похотливый мужчина’, который по определению не может быть верным.

Ряд стилистических фигур противопоставления построен на вербальном повторе. Они объединяют дистрикцию, диафору и плоку. Эти три риторические фигуры роднит принцип единства противоположностей.

Умело используя дистрикцию, авторы одностиший называют одним и тем же словом, упомянутым дважды, два подобных друг другу объекта, но при этом между ними как бы проведена четкая грань, они как бы отделены друг от друга, хотя и не противопоставлены: *Скажу как иномарка иномарке* (В. Вишневский).

С помощью диафоры поэты возвращают один объект в ряд ему подобных; иронически подчеркивается отнесенность обоих названных явлений к одному классу и тем самым преодолевается значение различий в пользу значений сходства: *Ты негра хочешь? Так вот: в душе я негр* (В. Вишневский). Слово *негр* – ‘представитель коренного населения тропической Африки, характеризующийся темным цветом кожи, а также чернокожий житель Америки и некоторых других стран’ насыщается окказиональным метонимическим смыслом – ‘темпераментный, страстный человек (независимо от цвета кожи)’. *Но все же выход есть, есть «Выход в город»* (В. Вишневский) – сближаются и в то же время разводятся значения 1) перен. ‘способ избавиться от затруднений’ и 2) ‘место, через которое выходят’. Ирония в данном тексте подкрепляется хиазмом. Этот прием напоминает антиметаболу, но в отличие от последней здесь нет лексических антонимов. *В конце концов достигнет нас конец* (К. Шофман): обыгрываются значения слов *конец* – ‘последний момент чего-либо, протекающего во времени; время, связанное с этим моментом; смерть (разг.)’ и фразеологизма *в конце концов* – ‘в конечном счете, в итоге’. Имплицитный смысл высказывания – ‘Итог жизни - смерть’.

Но наиболее ярким средством создания комического эффекта при вербальном повторе является плока: она показывает контраст, антагонизм, противоречие двух названных объектов. Хотя здесь, как и в дистинкции и диафоре, дважды используется одно и то же слово, оба случая употребления этого слова вступают в отношения антонимии: *Да, я не пью* ('резвенок'). *Не пью я это* ('алкоголик') (Н. Резник). «Различие между дистинкцией, диафорой и плокой составляет содержание в каждой из них значений сходства и различия. В дистинкции эти значения содержатся в равной степени и как бы уравнивают друг друга, дополняя. В диафоре имеющиеся различия стремятся перейти в сходство, видовые понятия сливаются в родовое. Плока демонстрирует максимум различий при минимуме сходства» [3].

Ярким средством создания иронии в моностихах Натальи Хозяиновой является реконсилия (ложная, метафорически нейтрализуемая антитеза), описанная Э.М. Береговской [2] как вовлечение в семантический контраст слов, которые не имеют никаких оппозитивных сем: *СУЛУГУНИ – наш ответ на ЧИ-И-ИЗ; Я вся твоя, а ты, похоже, общий. Я в третьем браке, муж – в последнем*. Реконсилия может возникать только в дискурсе, где задействован динамический потенциал смысла. В одностишиях метко передается ироническая, нередко пейоративная, оценка лирического героя: *Бедняга, он три дня не ел омаров...* (В. Семенов). Исходное значение продолжает «фигурировать» в слове, но контекстуально приобретенный смысл все-таки превалирует. Те же функции выполняет астеизм: *Я, падла буду, человек культурный* (В. Вишневский). Текст, получая дополнительные смысловые оттенки, насыщается экспрессивным, выразительным содержанием.

Мы рассмотрели лишь некоторые особенности антитезы в моностихах современных писателей. За рамками исследования остались когнитивные и прагматические особенности контраста, создающие в одностишиях парадоксальный эффект: *Вам колыбельную сыграть на барабане? Вы тоже папа моего ребенка?* (В. Семенов) и т. д.

Литература

1. Андреева Г.В. Языковое выражение контраста и его стилистические функции в художественной прозе (на материале английского языка). Дисс. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1984.
2. Береговская Э.М. По дороге от тропов к фигурам: реконсилия и каламбреден / Э.М. Береговская // Риторика ↔ Лингвистика. Вып. 4: сборник статей. Смоленск, 2003.
3. Кузнецова А.В. Фигуры контраста и их функции в творчестве М.Ю. Лермонова. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 1998.
4. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / Под ред. Л.Ю. Иванова и др. М., 2003.
5. Новиков Л.А. Антонимия в русском языке (семантический анализ противоположности в лексике). – М., 1973.
6. Пекарская И.В. Контаминация в контексте проблемы системности стилистических ресурсов русского языка. Абакан, 2000.
7. Хазагеров Т.Г. Общая риторика: Курс лекций. Словарь риторических терминов. Ростов н/Д, 1999.

СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА ТА ЗНАКОВІ СКЛАДОВІ ОНІМІВ ДАВНІХ РИМЛЯН ЯК ДИСКУРСИВНИХ ІМЕН

Нові підходи до вивчення власних назв, їхнього функціонування в різних сферах людського спілкування обумовлені сучасними тенденціями мовознавства, орієнтованими на комбінаторність і міждисциплінарність, що зі свого боку відображує загальнокультурну ситуацію у світі. Традиційно стверджується, що специфіка онімів зумовлена не тільки їхнім лінгвістичним статусом, а й екстралінгвістичними факторами, які також впливають безпосередньо на формування семантичної структури онімів і їхнє функціонування. Акцент при цьому слід робити на різних властивостях імен.

У фреймі антропоцентричного підходу сучасної лінгвістики особливе значення набувають одиниці пропріальних системи – оніми. Одиниці ономастичної системи в сучасних мовах утворюють унікальну підсистему з властивими їй особливими системоутворювальними механізмами, закономірностями розвитку й функціонуванням. За В. А. Ніконовим, власні імена утворюють у мові «особливу підсистему, у якій і загальномовні закони переломлюються специфічно, і виникають свої закономірності, яких не існує в мові і поза нею» [2, с. 6]. Співзвучні наведеному погляду роздуми О. В. Суперанської про сутнісну природу власних назв: «Навіть найбільш «чисте» лінгвістичне вивчення імен не може не виходити за межі одних лише мовних можливостей, і лінгвістові весь час необхідно мати на увазі позамовні асоціації власних імен ...» [3, с. 7].

Ю. К. Юркенас підкреслював, що «онімія сприймається як специфічна, автономна підсистема мови», де відображуються «такі соціальні, історичні, культурні фактори, які не залишили сліду в звичайній лексиці ...» [4, с. 3]. Висновок очевидний: процес створення власних назв ідентичний різновиду кодування культурно-історичної інформації.

Оніми забезпечують знакове позначення таких координат, як суб'єкт / об'єкт реальної дійсності, і є одним із способів визначення просторово-часових параметрів образу світу, що й визначає їхній «високий комунікативно-прагматичний потенціал» при «реалізації соціокультурної функції мови ...» [1, с. 11].

Важливо підкреслити, що більшість дослідників відзначають відображення в семантичному потенціалі власних назв особливостей культури, її національної своєрідності. На перший план виходить проблема взаємодії культури з функціонуючим у ній ім'ям.

Оніми можуть відображувати особливості культури того чи іншого етносу, при цьому культурно історичний потенціал в одних іменах проявляється яскравіше, в інших менш інтенсивно, але немає жодного імені власного, яке було б не пов'язане так чи інакше з культурою народу, що його створив або вживає. Іншими словами, власні імена мають особливі зв'язки «в ментальності носіїв мови» та вирізняються певною «культурною пам'яттю» [с. 38].

Система імен потрібна для ідентифікації людей у будь-якому суспільстві, і навіть у наші вільні часи вона підпорядковується певними правилами.

У стародавньому Римі людям було простіше визначитися з іменами – правила й традиції сильно звужували місце для маневру в цій галузі.

Грунтовні, прагнучи все і всюди поставити на законну основу, римляни набагато більше значення, ніж греки, надавали «прізвищами» – родовим іменам, які переходили від покоління до покоління. Це було пов'язане насамперед з властивими Римській державі соціальними й політичними відмінностями між повноправними патриціанськими родами і родами плебейськими, які ще повинні були домагатися в місті політичного повноправності.

Спочатку римлянин обходився двома іменами: особистим (Praenomen) і родовим («nomen gentile»). В епоху республіки і пізніше його стали називати трьома іменами: додалося сімейне прізвище (cognomen), а іноді людина отримувала й інше прізвище – індивідуальне. Римське чоловіче ім'я складалося, як мінімум, з двох частин: особистого імені (praenomen) і родового імені (nomen); крім того, могло бути індивідуальне прізвище або найменування гілки роду (cognomen).

Praenomen. Найбільш поширеними іменами були Марк, Публій, Луцій, Квінт, Гай, Гней, Тит; інші зустрічаються рідше. Деякі особисті імена утворені просто від числівників: Квінт (п'ятий), Секст (шостий), Децим (десятий), – що свідчить, мабуть, про небагату фантазію римлян у цій галузі, особливо якщо порівняти з різноманітними, красномовними іменами греків.

Обмежена кількість цих імен дозволяла в документах, написах, літературних творах позначати їх загальноприйнятими скороченнями – однією чи кількома першими літерами імені. Найбільш вживані praenomina: A, AVL Aulus, у просторіччі існувала архаїзована форма Olus, так що скороченням цього імені може також служити O. Gaius, дуже рідко скорочується, як G. CN Gnaeus (архаїчна форма Gnaivos); дуже рідко скорочується, як GN. Зустрічаються форми Naevus, Naeus. D, DEC Decimus, архаїчне Decumos. L Lucius, архаїчне Loucios. M Marcus, існує написання Marqus. P Publius, архаїчне Poblis (скорочення PO). Q Quintus, в просторіччі Cuntus, зустрічаються Quinctus, Quintulus. SEX Sextus. TI, TIB Tiberius. T Titus.

Рідше вживалися praenomina: AP, APP Appius – це ім'я походить від сабінського Atta і в Рим було принесене родом Клавдіїв. MAM Mamercus. Ім'я оського походження вживалося тільки в роду Емілія. Manius. N Numerius, оського походження. SER Servius. S, SP Spurius, може бути також вжите не як praenomen, а у своєму первинному значенні (позашлюбний). Praenomen Pupus (хлопчик) вживалося тільки для дітей.

Кожен рід включав у себе кілька великих сімей: так, до роду Корнеліїв належали сім'ї Сципіонів, Руфінів, Лентулів, Цетегів, а «номен гентіле» Емілія носили члени сімей Павлів і Лепідів.

Решта рідкісних praenomina писалися зазвичай повністю: Agrippa, Ancus, Annius, Aruns, Atta, Cossus, Denter, Eppius, Faustus, Fertor, Herius, Hospolis, Hostus, Lar, Marius, Mesius, Mettus, Minatius, Minius, Nero, Novius, Numa, Opiter, Opiavus, Ovius, Pacvius (Paquius), Paullus, Percennius (Pescennius), Petro, Plancus, Plautus, Pompo, Popidius, Postumus, Primus, Proculus, Retus, Salvius, Secundus, Sertor, Staius, Servius, Tertius, Tirrus, Trebius, Tullus, Turus, Volero, Volusus, Vopiscus.

Часто старший син отримував praenomen батька. У 230 р. до н.е. ця традиція була закріплена постановою сенату, так що praenomen батька стало, як правило, переходити до старшого сина. У деяких родах вживалося обмежена кількість особистих імен. Наприклад, у Корнеліїв Сципіонів були тільки Гней, Луцій і Публій, у Клавдіїв Неронів – тільки Тіберій і Децим, у Доміціїв Агенобарбів – тільки Гней і Луцій. Особисте ім'я злочинця могло бути назавжди виключене з того роду, до якого він належав, із цієї причини в роду Клавдіїв вживалося ім'я Луцій, а в роду Манліїв – ім'я Марк. За постановою сенату ім'я Марк назавжди було виключене з роду Антонієм після падіння триумвіра Марка Антонія.

Nomen. Усі особи, що належали до одного й того ж роду, мали загальне для всіх родове ім'я, яке в класичну епоху закінчувалося на -ius (Caecilius); у республіканський час зустрічаються також закінчення -is, -i (Caecilis, Caecili). Родові імена неримського походження мають такі суфікси та закінчення: сабінського-оського -enus Alfenus, Varenus умбрській -as -anas -enas -inas Maenas Mafenas Asprenas, Maecenas Carrinas, Fulginas етруські -arna -erna -enna -ina -inna Mastarna Perperna, Calesterna Sisenna, Tapsenna Caecina, Prastina Spurinna.

У написах родові імена, як правило, пишуться повністю; скороченням піддавалися тільки імена дуже відомих родів: Aelius AEL, Antonius ANT, ANTON, Aurelius AVR, Claudius CL, CLAVD, Flavius FL, FLA Iulius I, IVL, Pompeius POMP, Valerius VAL, Ulpus VLP.

Більшість родових імен має настільки давнє походження, що значення їх забуто. З I ст. до н. е., коли в Римі з'явилися передумови для переходу від республіканської форми правління до єдиновладдя, в осіб, які заволоділи верховною владою, усе більше й більше стала виявлятися тенденція обґрунтовувати свої права на владу походженням від стародавніх царів і героїв. Юлій Цезар, прагнучи знайти своїм честолюбним прагненням якесь правове та моральне обґрунтування, ще молодою людиною, виголосив на похоронах своєї тітки Юлії та дружини Корнелії такі слова: «Рід моєї тітки Юлії сходить по матері до царів, по батькові ж до безсмертних богів, бо від Анка Марція відбуваються Марції Рекси (= царі), ім'я яких носила її мати, а від богині Венери – рід Юліїв, до якого належить наша сім'я (Юпітер – Венера – Еней – Юл – рід Юліїв). Ось чому наш рід наділений недоторканністю, як царі, які могутністю понад усіх людей, і благоговінням, як боги, яким підвладні і самі царі» [5].

Cognomen. Коли рід розростався й всередині нього виділялися окремі сім'ї, з'являлася необхідність в когномені. Перші сімейні прізвиська виникли в середовищі патриціїв і були пов'язані з головними в той час заняттями римлян – землеробством і скотарством. Прізвисько пілумн і пікумн походить від слова «Пілум» – товчак; Пизон – від дієслова «Пізо» або «Пінзе» – товкти, розтирати. Від назв культурних рослин походять сімейні прізвиська Цицеронів («Цицера» – горох), Лентулов («лене» – сочевиця). В роду Юнієв зустрічається прізвисько Бубулк – волопас, так як перші представники цього роду були відомі тим, що розводили волів. Інші когномен відображають якусь характерну рису людини: Катон – спритний, хитрий; Брут – відсталий, тупуватий; Цинциннати – кучерявий. Третє ім'я, *cognomen*, було індивідуальним прізвиськом, яке часто переходило нащадкам і перетворювалося в найменування гілки роду. Наявність *cognomen* не обов'язкове. У деяких плебейських родах (у Марієв, Антонієв, Октавієв, Серторієв та ін.) *cognomina*, як правило, були відсутні. Так як *praenomen* батька переходив до старшого сина, то для того, щоб відрізнити сина від батька, доводилося вживати третє ім'я. У написах зустрічаються Луцій Сергій Перший, Квінт Емілій Другий; в одному написі дід, син і онук іменуються Квінт Фульвій Рустик, Квінт Фульвій Аттіа і Квінт Фульвій Карізіан. *Cognomina* виникли значно пізніше, ніж особисті й родові імена, тому їхнє значення у більшості випадків зрозуміло. *Cognomina* можуть говорити про походження роду (Фуфії переселилися в Рим з кампанського містечка *Cales* і тому мали *cognomen Calenus*), про пам'ятні події (в плебейському роду Муцієв з'явилося *cognomen Scaevola* «шульга» після того, як в 508 р. до н.е. у час війни з етрусками Гай Муцій спалив свою руку на вогні жаровні, чим змусив тремтіти від страху ворогів і їх царя Порсенну), про зовнішність (*Crassus* – товстий, *Laetus* – огрядний, *Macer* – худий, *Celsus* – високий, *Paullus* – невисокий, *Rufus* – рудий, *Strabo* – косоокий, *Nasica* – гостроносий і ін.), про характер (*Severus* – жорстокий, *Probus* – чесний, *Lucro* – ненажера і ін.).

Бували випадки, коли одна людина мала два *cognomina*, друге *cognomen* називалося **agnomen**. Поява другого *cognomen* зумовлено почасти тим, що старший син часто наслідував всі три імені батька, і таким чином в одній родині виявлялося кілька людей з однаковими іменами. Наприклад, у знаменитого оратора Марка Тулія Цицерона батько і син теж були Марки Туллії Цицерони. *Agnomen* найчастіше бувало особистим прізвиськом в тому випадку, якщо *cognomen* було спадковим. Наприклад, *Lucius Aemilius Paullus* отримав прізвисько *Macedonicus* за перемогу над македонським царем Персеєм в 168 р. до н.е. Диктатор Сулла сам приєднав до свого імені *agnomen Felix* (щасливий), так що його повне ім'я стало *Lucius Cornelius Sulla Felix*.

Дочок називали родовим іменем батька в жіночій формі: дочка того ж Марка Тулія Цицерона звалася Тулія, дочка Теренція – Теренція і т. П. Іноді додавали і преномен, який походив головним чином від числівників: Терція (третя), Квінтілл (п'ята). Заміжня жінка зберігала своє ім'я – «номен гентіле», але до нього додавалося сімейне прізвисько її чоловіка в родовому відмінку. В офіційних документах це виглядало так: «Теренція, дочка Теренція (дружина) Цицерона» або ж «Лівія Августа», т. Е. Чоловіка Августа. В епоху імперії жінки часто носили подвійні імена, наприклад: Емілія Лепіда.

Християнство, намагаючись відірватися від язичницької традиції імен, рішуче вводило в номенклатуру незвичайні, штучно створені й часом досить химерні конструкції, висхідні до християнських ритуальних формул, молитов. Досить навести кілька прикладів: Адеодат – «богом дана», Деограціас – «дякувати богу» і навіть Кводвультдеус – «то, чого хоче Бог».

Власні імена беруть участь в утворенні лінгвокультурної компетенції, що дозволяє реконструювати специфіку мовної картини світу (в лінгвокультурну компетенцію мовної картини світу входить знання прецедентних текстів культури, облігаторних творів мистецтва, тобто відомих кожному носію мови явищ літератури, живопису, скульптури, музики і т.д.).

Отже, можемо зробити висновок, що ономастикон – фрагмент мовної картини світу, тобто системи інформації зі специфічною функціональністю і семантикою, яка безперервно конструюється.

Ономастикон, який організовується сукупністю онімів, виконує важливу роль в створенні культурно-історичної інформації картини світу, стаючи дискурсивним параметром.

Література

1. Алёшина Л. В. Ономастическое пространство идиостиля Н.С. Лескова (на материале инновационных онимов и деонимов) / Л. В. Алёшина. – Орел, 2000. – 76 с.
2. Никонов В. А. Имя и общество / В. А. Никонов. – М., 1974. – 279 с.
3. Суперанская А. В. Языковые и внеязыковые ассоциации имен собственных / А. В. Суперанская // Антропонимика. – М., 1970. – С. 7–17.
4. Юркенас Ю. К. Онимизация апеллятивов и развитие индоевропейских антропонимических систем: автореф. дис. ... докт. филол. наук / Ю. К. Юркенас. – М., 1979. – 37 с.
5. <http://kurufin.ru/html/roman.html>

Данильченко Ксенія

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Бахмут

ЮРИДИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ЗМІСТОВНИЙ ДЕТЕРМІНАНТ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ АДВОКАТІВ

Із метою детального та всебічного вивчення феномену мовної особистості Ю. М. Караулов вводить поняття «дискурс», яке він розуміє як «лексикон, що включає фонд лексичних та граматичних засобів, використаних особистістю при породженні нею досить представницького масиву текстів, моделлю якої може стати, наприклад, сукупність текстів» [2, с. 69]. У теорії мовознавства дискурс визначається як складне багатофакторне явище, що включає в себе учасників комунікації, ситуацію спілкування й текст. Дискурс – це абстрактний інваріантний опис структурно-семантичних ознак, що реалізуються в конкретних текстах. Як складне комунікативне явище, комплексна система ієрархії знань, дискурс включає в себе не тільки текст, а й цілу низку екстралінгвістичних та екстрамовних факторів (знання про світ, думки, установки, цілі адресата), які необхідні для його розуміння. Це викликає активізацію деяких властивостей мови і, таким чином, вимагає дотримання особливої граматики і специфічних правил функціонування лексики. Відповідно до цього вважаємо доречним розглядати дискурс як науковий об'єкт, що дозволяє встановити параметри індивідуальної когнітивно-мовленнєвої системи окремої мовної особистості в її динамічних аспектах.

Останнім часом в межах теорії дискурсу активно розглядаються різноманітні типи дискурсів. Серед останніх особливе місце посідає юридичний дискурс, дослідженням якого

займаються такі вчені, як Н. Є. Коваль, Л. Є. Попова, Л. В. Колеснікова, А. В. Баламакова та Г. П. Апалат.

Юридичний дискурс носить спеціалізований характер, оскільки виступає компонентом правової діяльності мовної особистості. У сучасній лінгвістиці поняття «юридичний дискурс» тлумачиться як певна організуюча модель мовної діяльності правової особи, метою якої є створення та презентація професійно обумовлених мовно-комунікативних актів, що містять як мовні так і екстрамовні структури змісту. Згідно з визначенням Н. Є. Коваль, юридичний дискурс, як специфічний різновид комунікації, може функціонувати в різних середовищах, таких як судові засідання, консультації (адвокат – клієнт), допити свідка в усній формі, законодавчі документи (закони, контракти, угоди, судові протоколи та рішення суду, тощо [3, с. 8]. Це свідчить про те, що хронотоп (час та місце вжитку) юридичного дискурсу є чітко регламентованим.

За своєю специфікою юридична сфера спілкування охоплює широкий діапазон явищ, який включає юридичні товариства та спільноти, юридичні суб'єкти, інститути, нормативні підсистеми; традиції, процесуальні особливості ведення судових засідань, винесення рішень; методи, засоби юридичної діяльності; юридичну етику та культуру. Кожен з зазначених елементів юридичного поля є опосередкованим дискурсом, відобраується в дискурсі та реалізується через дискурс.

Спираючись на соціолінгвістичну типологію дискурсів, запропоновану В. І. Карасиком, ми відносимо юридичних дискурс до так званого інституційного (статусно-орієнтованого) дискурсу, який «представляє собою спілкування в заданих рамках статусно-рольових відносин» [1, с. 12]. Для нього характерною є міжособистісна мовленнєва взаємодія представників певних соціальних груп, які реалізують власні статусно-рольові можливості в межах створених суспільних інститутів. Інституційний дискурс прийнято визначати з огляду на дві системоутворювальні ознаки: цілі та учасників спілкування, які дозволяють нам виділяти саме «інституційний» характер юридичного дискурсу. Так, до провідних цілей слід віднести регулювання функціонування соціальної системи, впорядкування суспільних відносин, закріплення певних свобод і відповідальності та забезпечення відповідності соціальної системи панівним цінностям та ідеалам. Важливою складовою дискурсу є категорія учасників спілкування, які зазвичай значно різняться за своїми якостями та приписами поведінки. Учасниками юридичного дискурсу є фахівці права – юридичні особи (до них відносяться такі професії як суддя, адвокат, нотаріус, прокурор та ін.) – з одного боку, і люди, що потребують юридичної допомоги – з іншого. Перші визначаються в юридичному дискурсі як «агенти», останні ж – як «клієнти», при цьому характерною рисою цього дискурсу є принципова нерівність його учасників: «клієнти» практично завжди залежать від роботи «агентів», які, у даному випадку, володіють повною монополією на істину [1, с. 12]. Проте більш рівноправні відносини спостерігаються в межах юридичного дискурсу, яким користуються представники однієї соціальної групи, тобто правові особи. Тому, відносини між учасниками судового дискурсу, ролі та правила поведінки кожного учасника чітко визначені нормами інституту правосуддя.

Ще однією характерною рисою інституційного дискурсу є його формальність та стандартизованість, оскільки, навіть незважаючи на те, що люди не знають один одного, вони можуть спілкуватися відповідно до норм цього соціуму. Тобто процес спілкування між комунікантами здійснюється з урахуванням певних шаблонів та конвенцій, які властиві представникам того чи іншого соціального інституту.

Як зауважує В. І. Карасик, у реальному спілкуванні ми дуже рідко зустрічаємося з виключно інституційним або персональним (особистісно-орієнтованим) дискурсом, оскільки обидва мають властивість перетинатися та взаємодоповнювати один одного. Відповідно до цього для кожного виду дискурсу характерна своя міра співвідношення між статусним і особистісним компонентами. Зазвичай учені фіксують вплив особистісно-орієнтованого дискурсу на інституційний, проте, на нашу думку, існує й зворотній вплив, який є не менш значущим. Процес синкретизації специфічних мовних ознак юридичного дискурсу з

персональним дискурсом ми можемо спостерігати в манері спілкування головних героїв романів Джона Грішема «The Partner» та «The King of Torts», які є адвокатами за професією. Беручи до уваги той факт, що події романів розгортаються поза межами конвенціонального правового простору, вважаємо доцільним аналіз юридичного дискурсу як будь-якого мовного матеріалу, який безпосередньо пов'язаний з правовою сферою та зумовлює наявність комунікантів (адресата та адресанта), які є представниками юридичного соціуму.

Інституційний юридичний дискурс – складний об'єкт, що має ряд інституційних і когнітивно-лінгвістичних особливостей, що відрізняють його від всіх інших типів дискурсу. Насамперед юридичний дискурс – це процес творчого дотримання норми, яка диктується і пізнається через складну і багатовимірну «професійну» картину світу, актуалізовану через базисні поняття правової культури, професійно спрямовані ідеї та концепти, норми інституційної та міжособистісної поведінки, що детермінують правове спілкування, ціннісні орієнтації, стереотипних ситуацій, спеціальний тезаурус. Усе це знання, які вербалізуються в текстах професійної спрямованості на лінгвокогнітивному рівні.

У юридичному дискурсі як комунікативній події зосереджується специфіка юридичного професійного мислення. Так, на думку української дослідниці Н. С. Коваль, саме воно зумовлює формування таких рис і властивостей юридичного дискурсу, як інтеракційність, адресність, адресатність, інтенційність, аргументативність, термінологічність, прагматичність, інформативність та інтерпретованість, що виражаються як експліцитними, так і імпліцитними засобами [3, с. 4]. Характерною рисою юридичного мислення правової мовної особистості виступає консервативність, схильність до збереження правових цінностей та дотримання уніфікованих норм професійного соціуму. Це виражається у стабільності постулатів юридичного мислення, сталості мови та формулювань, типових виразах та мовленнєвих зворотах, що детермінують правове мислення мовної особистості. Оскільки процес мислення завжди відбувається завдяки мові, то остання, разом із цим, виступає засобом відображення специфіки мислення та міркування мовної особистості. Отож, приналежність індивіда до певної соціальної групи (у нашому випадку до юридичної) фіксується в її мовній свідомості, характері мислення, комунікативній поведінці та значеннях мовних одиниць. Відповідно до цього юридичний дискурс може інтерпретуватися як «комплексна система лексичних граматичних і синтаксичних засобів вираження, що підпорядковуються завданням і цілям комунікації у сфері права, характеризуються специфічною термінологією й особливими юридичними категоріями» [3, с. 8].

Ідеосинкратичність юридичного дискурсу, як різновиду інституційного дискурсу, полягає у використанні певної системи професійно-орієнтованих знаків, володінні власною «підмовою» (лексикою, фразеологією, тощо). Остання включає в себе сукупність вербальних знаків, завдяки яким створюються різні форми спілкування між адресатом та адресантом. Так, важливою складовою юридичного дискурсу адвокатів є загальноновизнана правова лексика, яка характеризується лексико-семантичною специфікою, змістовними та прагматичними показниками. Для будь-якої лексики професійного спілкування особливим прошарком є терміни – слова або словосполучення, які мають професійне значення, виражають і формують професійне поняття, і вживаються у процесі пізнання та опанування деякого кола об'єктів і відносин між ними. Юридичні терміни, як мовні позначення понять, використовуються для викладення змісту закону під правовим кутом зору та характеризується відносною точністю та функціональною інваріантністю. У рамках юридичного термінологічного поля можуть утворюватись різноманітні зв'язки між словами, що дає змогу диференціювати терміни за широтою їх вжитку (широкоспеціальні та вузькоспеціальні). Юридичні терміни володіють значною когнітивною інформацією, проте певна їх частина є добре відомою не лише правовим особам, а й звичайному носієві мови, наприклад: *угода/ agreement, свідок/ witness, пограбування/ robbery, петиція/ petition, клопотання, юрист/ lawyer, взятка/ bribe, покарання/ penalty* та інші [4, 5]. Вони

характеризуються однозначністю, відсутністю емоційного забарвлення, незалежністю від контексту.

У межах юридичного дискурсу також виділяють певний набір дискурсивних формул – своєрідних мовленнєвих зворотів, які притаманні спілкуванню в рамках відповідного соціального інституту та які поєднують усіх його представників. До вищезазначених можемо віднести, перш за все, численні кліше, якими оперують правові особи у процесі комунікації. Як відомо, під кліше розуміють мовні одиниці, що характеризуються інваріантним складом компонентів, звичністю звучання, відтворюваністю та яскраво вираженою ситуативною стійкістю. Як окремих клас граматично неоднорідних, регулярно вживаних блокових фразеологічних одиниць, мовні кліше здатні відображувати стереотипи мислення комунікантів, а також дозволяють мовцю успішно досягати комунікативної мети. У межах інституційного дискурсу комунікативні кліше є своєрідними ключами для розуміння всієї системи відносин у відповідному інституті. Уживання трафаретно-клішованих одиниць зазвичай зводиться до інтенції мовця чітко позначити ту область і сферу спілкування, в якій прийнято говорити саме так.

Для дослідження мовних кліше особливе значення представляє той факт, що у свідомості мовної особистості вони репрезентують специфічні фрагменти тезаурусу, особливі групи слів, що характеризують інституційне мислення правової особистості. Такі кліше є впорядкованим лексичним матеріалом у мовній пам'яті людини, у якому можна виділити «центр» (основні, найбільш уживані слова або вирази) і «периферію» (слова і вирази, що рідко зустрічаються в дискурсі представників конкретного інституту).

Яскравими прикладами можуть слугувати такі загальноновживані «юридичні формули» або юридичні кліше: *пред'явити звинувачення/to indict*, *визначити міру покарання/to determine the penalty*, *порушувати справу/to sue for*, *відшкодувати збитки/to make amends*, *виносити вирок/to condemn*, *подавати заяву до суду/to file a lawsuit*, *надавати імунітет/to grant immunity*, *to release on bond/випустити під заставу*, *призначити дострокове звільнення/to determine the parole* та ін.[4, 5]. Подібні мовні стереотипи (кліше), які циркулюють у рамках правового соціуму як норма спілкування, окреслюють ментальні процеси у свідомості юридичної мовної особистості під час здійснення нею мовно-мисленнєвої діяльності. Чим більше число правових стереотипів міститься у свідомості мовної особистості, тим вище рівень її комунікативної компетенції у сфері інституційного спілкування.

Для дискурсу, що використовується в різноманітних сферах характерною є також єдність і боротьба двох тенденцій: з одного боку, відтворення готових складних форм, зв'язаність, клішованість, регулярна відтворюваність, з іншого – вільна творчість мовного колективу, в основі якої лежить продуктивність мовних форм і моделей. Друга тенденція дозволяє розвивати і творити власну підмову відносно певного інституту, яка б поповнювала корпус готових складових блоків, оптимальних для вираження будь-якого поняття або думки в конкретному мовному співтоваристві. Типовою складовою подібних блоків виступає професійна сленгова лексика. Вона є часто незрозумілою для представників інших соціальних груп і вирізняється нестійкістю, швидкою мінливістю. Велика частина сленгової лексики створюється шляхом переосмислення загальноновживаних слів. Як правило, вони володіють метафоричною образністю і вживаються в переносному значенні. Відповідно до цього в межах дискурсу правової мовної особистості існує певна низка професійних жаргонізмів, що характеризуються професійною спрямованістю та обмеженістю сфери вживання.

Відносно нашого дослідження було виявлено частотне використання героями-адвокатами сленгової юридичної лексики, яка становить особливий пласт лексики, що вживається правовими особами в усній розмовній мові та має чітко виражене емоційно-експресивне забарвлення. Прикладом такої лексики можуть слугувати такі слова та словосполучення: *to get caught in the crossfire/члїтматися на donumi*, *airtight case/стовїдсотково успішна справа*, *to close (cut) a deal/закрїтї справу*, *a no-brainer/легка*

судова справа (не потребує великого розуму), to nail smb./обробити, владнати, pancake settlement/вигідна угода, high-profile case/ «гучна» справа, to get bail/отримувати поручництво, to pick up a case/взяти справу, to wrap things up/владнати та завершити справу, to spring a leak/витік інформації, to dump the case on smb./ «звалити» судову справу на когось [4, 5].

Схильність до сформованих моделей і стандартів правового спілкування й небажання звертатися до нових спрощених форм виразів створює особливий лінгвістичний консерватизм юридичної мови, який проявляється як на лексичному рівні, так і в специфічному використанні синтаксичних конструкцій. Характерними для юридичного дискурсу є використання умовних речень, а також пасивних конструкцій, які додають мові адвокатів суттєвішої емоційної забарвленості, об'єктивності подання інформації та логічного взаємозв'язку. Наприклад: «*If convinced of manslaughter, I would expect the Judge to sentence him to twenty years*», «*Parole is determined by the prison authorities*» [5, с. 287], «*Unknown to my client and his lawyer, someone, Mr. Lanigan we presume, had accessed the new offshore account, and had prepared the Malta wiring instructions in anticipation of the money coming in*» [5, с. 150]. Особливий підбір та маніпулювання адвокатами в процесі комунікації подібними граматичними конструкціями каже про офіційний характер спілкування, а також про їхній намір досягти граничної чіткості та недвозначності формулювань.

Таким чином юридичний дискурс, як самостійний різновид інституційного спілкування, може функціонувати як в рамках певного соціального інституту, так і в особистісно-орієнтованому мовному просторі правової особи. Характер дискурсу залежить переважно від специфіки мислення мовної особистості, від властивих їй суспільних стереотипів та ритуалів, які відображуються в мовному матеріалі.

Література

1. Карасик В. И. О типах дискурса. Языковая личность: институциональный и персональный дискурс / Владимир Ильич Карасик : [сб. науч. прудов ВГПУ]. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5-20.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М. : «Наука», 1987. – 261 с.
3. Коваль Н. Є. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англomовних законодавчих та судових документів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Наталія Євгенівна Коваль ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова. – Одеса, 2007. – 22 с.
4. Grisham John. The King of Torts / John Grisham. – Doubleday, 2003. – 376 p.
5. Grisham John. The Partner / John Grisham. – Doubleday, 1997. – 412 p.

Жарикова Марина

Горловский институт иностранных языков
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»
г. Бахмут

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ТЕКСТОВЫЕ РЕМИНИСЦЕНЦИИ В АНЕКДОТЕ

В современной лингвистике к числу ментефактов, способных, с одной стороны, служить средством комплексной когнитивной обработки действительности, а с другой - отражать ценностные ориентации соответствующей лингвокультуры, безусловно, относятся прецедентные феномены (далее ПФ) - единицы, имеющие вербальное выражение, известные значительной части представителей лингвокультурного сообщества; актуальные в когнитивном плане; обращение к которым обнаруживается в речи представителей того или иного лингвокультурного сообщества [3, с.64].

Вспышка интереса к изучению интертекстуальных связей (Ю. Н. Караулов, А. Е. Супрун, В. Г. Костомаров, М. А. Соболева, Л. Б. Савенкова) не случайна, а имеет «глубокие

культурные корни», потому что лингвистика чутко реагирует на изменения в дискурсивном поведении социума.

В анекдотах ПФ являются одним из важных средств создания эффекта языковой игры. Культурологическое изучение анекдотов представляется особенно актуальным, поскольку категории комического связаны с важнейшими концептами культуры. Наличие прецедентных феноменов в анекдоте порой усложняет их идентификацию адресатом и приводит к увеличению возможного числа коммуникативных девиаций. Для объяснения и предупреждения коммуникативных сбоях важным, по нашему мнению, представляется выявление и описание прецедентных феноменов, включённых в анекдоты. В этом состоит актуальность и новизна данной работы.

Задачи данной статьи - конкретизировать понятия «реминисценция», «виды реминисценции», проанализировать прецедентные текстовые реминисценции в анекдоте. Теоретической базой послужили работы Г. Г. Слышкина, Ю. Н. Караулова, А. Е. Супруна, В. Г. Костомарова, Э. М. Аникиной и др.

Прецедентные феномены функционируют в любом дискурсе в виде различных реминисценций (от позднелат. *reminiscentia* - «воспоминание»). В рамках анекдота они являются ассоциативными стимулами, оживляющими в сознании носителя языка концепты прецедентных текстов. Кроме того, частые отсылки к тому или иному ПФ в виде реминисценций в анекдоте есть показатель ценностного отношения к данному ПФ.

Г. Г. Слышкин выделяет пять основных видов реминисценций, служащих средством апелляции к концептам прецедентных текстов: *упоминание, прямая цитация, квазичитация, аллюзия и продолжение* [4, с.28].

Упоминанием он называет апелляцию к концепту прецедентного текста путем прямого (т. е. нетрансформированного) воспроизведения языковой единицы, являющейся именем данного концепта. Такими единицами в анекдоте могут быть прецедентное имя, прецедентное высказывание, прецедентная ситуация:

- - *Иван Грозный:*

- *Посох подай. Мне с сыном потолковать надо.*

- *А может заодно и царского художника позвать?*

- *А его зачем?*

- *Ну, может, чего нарисовать надо будет...*

- - *Жанна д'Арк на пляже:*

- *Жанна, возьми крем, ты же сгоришь!*

- *Не каркай!*

- *Если бы в 37-ом году был сайт «Одноклассники», то вместе с врагом народа сажали бы не только родственников, но и друзей и друзей его друзей.*

Комический эффект возникает в данных ситуациях за счёт апелляции к прецедентным ситуациям, которые в анекдоте актуализируются упоминанием.

Прямая цитация - дословное воспроизведение языковой личностью части текста или всего текста в своем дискурсе в том виде, в котором этот текст (отрывок текста) сохранился в памяти цитирующего. Для цитации, основанной на прецедентном тексте, характерна имплицитность, т. е. отсутствие ссылки на источник. Однако следует отметить, что в анекдотах прямая цитация чаще всего присутствует с другим видом реминисценции - продолжением.

- - *И молвил богатырь:*

- *Выходи, чудище поганое!*

- И ответило чудище поганое:*

- *Извините, но мне только через две остановки выходить.*

- - *По майдану Незалежности бегают взъерошенный Ющенко с агиткой в руке и суматошно орёт:*

- *Так...! Так...! Так...!*

- Проходящий мимо интересуется:*

- Ты чего так орёшь?

- Такси ловлю!!!

По нашему мнению, прямая цитация в анекдотах и не должна присутствовать изолировано от других видов реминисценций, так как исчезнет эффект комической интерпретации хорошо известных высказываний.

Квазицитация - воспроизведение языковой личностью части текста или всего текста в своем дискурсе в умышленно измененном виде.

Квазицитирование мы можем встретить в анекдотах-афоризмах, где этот приём используется для создания комического эффекта:

- *В Третьяковской галерее столпотворение. Люди непременно хотят увидеть новое полотно под названием «Аркадий Гайдар убивает своего внука».*

- *Не прими, Господи, за пьянство - прими за лекарство. Не пьём, Господи, а лечимся. И не по чайной ложке, а по чайному стакану. И не через день, а каждый день. И не пьянства ради, а чтоб не отвыкнуть. Так изыди, нечистая сила, останься чистый спирт, да не пойдёшь во вред рабу божьему.*

Аллюзия - наиболее трудноопределимый и емкий вид текстовой реминисценции, что явствует уже из этимологии этого термина (от фр. *allusion* - намек). Прием аллюзии состоит в соотнесении предмета общения с ситуацией или событием, описанным в определенном тексте, без упоминания этого текста и без воспроизведения значительной его части, т. е. на содержательном уровне. В анекдотах в рамках аллюзии чаще встречается некая языковая отсылка, воспроизведение какой-либо части исходного текста, значительной или незначительной. Причем отсылка эта будет выступать как вторичное средство по отношению к смысловому сходству. Например:

- *Як умру, то поховайте*

Не тягніть резину.

Не таскайте з ями в яму як того грузина.

Аллюзия на стихотворение Тараса Григорьевича Шевченко переплетается с другим видом реминисценции—упоминанием: комически обыгрывается хорошо известная всем представителям национально-лингво-культурного сообщества ситуация (перезахоронение Сталина) и ПИ (грузин – Сталин).

Приём аллюзии как разновидности реминисценций чаще всего, по нашему мнению, встречаются в анекдотах-афоризмах:

- *Кто спал с моей рожей и помял её всю?*

- *Никому не поставит нас на колени! Мы лежали и будем лежать!*

- *Настоящий мужчина в своей жизни должен построить жену, отрастить живот и посадить печень.*

Продолжение - текстовая реминисценция, основой которой, как правило, служат лишь художественные тексты и использование которой является обычно прерогативой профессиональных писателей. Продолжение состоит в создании самостоятельного литературного произведения, действие которого разворачивается в "воображаемом мире", уже известном носителям культуры из произведений другого автора, из мифологии или из фольклора. Данный вид прецедентных текстовых реминисценций широко представлен в анекдотах и самостоятельно, и вместе с другими видами:

- *Третьего не дано... Что ж, напьёмся вдвоем.*

- *Однажды Раскольников зарубил старуху-процентщицу за 10 копеек. «10 копеек - это рубль!» - подумал Родион. С тех пор на Руси деньги так и называют - «бабки».*

- *У меня зазвонил телефон:*

- Кто говорит?

- Слон.

Потом позвонили гуси... Ну когда же меня отпустит?!

Комический эффект основан на столкновении пресуппозиций слушателей (знания об основных персонажах исходных текстов, знания самих исходных текстов и т. д.) и своеобразном «авторском» продолжении знакомых всем сюжетов. Кроме того, в анекдотах обыгрываются не все тексты данной культуры, а только значимые для данного социума, представляющие собой культурную ценность.

Реминисценции, основанные на апелляции к концептам прецедентных феноменов, должны, по мнению А. Е. Супрун, отвечать следующим условиям:

1. осознанность адресантом факта совершаемой им реминисценции на определенный ПФ;
2. знакомство адресата с исходным текстом и его способность распознать отсылку к этому ПФ;
3. наличие у адресанта прагматической пресуппозиции знания адресатом данного ПФ [5, с. 19].

Иными словами, отправитель речи, прибегая к концепту прецедентного феномена, осознает это сам и рассчитывает на то, что это будет понято получателем речи, что и происходит в действительности. При нарушении вышеперечисленных условий в коммуникации мы сталкиваемся с коммуникативными девиациями, дающими сбои в общении. В анекдотах, напротив, нарушение данных условий является одним из способов создания комического эффекта. При этом наиболее частотными являются нарушения третьего условия: наличие у адресанта прагматической пресуппозиции знания адресатом данного ПФ:

- *Татьяна Толстая пригласила Ксению Собчак принять участие в своей литературной передаче. Чтобы не ставить гостью в неловкое положение, она решила начать беседу с простого вопроса:*

- *Нравится ли Вам Бернард Шоу?*

- *Даже не знаю, что и сказать, - смущённо ответила Ксюша. - А по какой программе идёт это шоу?*

- *- Машенька, чем ты занята?*

- *Историю учу.*

- *А про кого историю?*

- *Про Наполеона.*

- *А что про него?*

- *Где он умер.*

- *И где же он умер?*

- *Да на Святой Елене...*

- *Какой же гадости вас учат сейчас в школе!*

По мнению Ю. Н. Караулова, состав отечественного корпуса прецедентных текстов формируется в основном из авторских и фольклорных произведений, русской, советской и мировой классики [1, с. 106]. Однако прецедентность отнюдь не является прерогативой художественных произведений, что и попытались мы исследовать в нашей статье. Прецедентные феномены редко вводятся в речь целиком, чаще - в свернутом виде: фрагментом, намеком. Прецедентность создает особый тип экспрессии, который востребован в анекдоте. Анекдот является не только речевым жанром, но и единственной формой русского самопознания, родом терапии, конституирующим признаком которого является достижение комического эффекта. И немаловажную роль в этом плане играют ПФ, включённые в анекдот.

Литература

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. - М.: Наука, 1987. - 261 с.

2. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Русский язык за рубежом. – М. : Изд-во Государственный институт русского языка имени А. С. Пушкина, 1994. - № 1. - С. 23-28.
3. Красных В. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В. В. Красных, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, Д. В. Багаева // Вестник МГУ. Серия 9 : Филология. – М. : Изд-во МГУ 1997. - № 3. - С. 62-75.
4. Слышкин Г. Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. - М. : Academia, 2000. - 128 с.
5. Супрун А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А. Е. Супрун // Вопросы языкознания. – М. : АН СССР, 1995. - № 6. - С. 17-29.

Зоз Елена

Горловский институт иностранных языков

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Бахмут

ПРОСОДИЧЕСКАЯ ЦЕЛОСТНОСТЬ ПОЭТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Понятие целостности художественного произведения является одной из основных идей системно-функционального подхода в изучении литературы, в основе которого лежит понимание художественного произведения как некоторой функциональной системы, элементы которой могут быть поняты и объяснены лишь в их связи с целым.

Целостность рассматривается многими учёными как одна из ведущих тексто-дискурсивных категорий, обусловленная единством содержания текста-дискурса и цельюоформленностью его единиц [7, с. 201].

Такой взгляд на сущность художественного произведения смыкается с широко принятым в современной лингвистике пониманием целостности текста как категории психолингвистической, характеризующей текст как смысловое единство [3; 4; 5; 6].

Важная роль в создании формальной и смысловой целостности текста принадлежит текстовой просодии. Проблема интеграции текстовых частей в единое целое неотделима от вопроса о просодических средствах сегментации текста на единицы, его составляющие. Дискретность текста является необходимым условием и одним из способов его интеграции.

Процесс интеграции, ведущий к смысловому и формальному единству текста, очень сложен и в различных текстах приобретает самые разнообразные формы и приёмы [2, с. 126].

Целью настоящего исследования является анализ роли просодических средств в создании целостности стихотворного произведения. Актуальность выбора данной темы обусловлена необходимостью комплексного изучения проблем художественного творчества на стыке различных наук, а также необходимостью дальнейшей разработки теории текста, правил его построения и функционирования в различных сферах коммуникации, в частности эстетической.

Предметом исследования являются просодические параметры текста – фонационная длительность, частота основного тона и интенсивность. Объектом исследования является поэтический дискурс, понимаемый как целостное образование – структурно-функциональная система, обладающая формальной и смысловой завершённостью и служащая для передачи информации в эстетической сфере коммуникации.

Членение текста на единицы разной степени сложности средствами просодии и, соответственно, объединение этих единиц в целостную систему непосредственно связано с проблемой выделения структурно-семантических единиц текста конкретного функционального стиля. Вопрос о единицах стихотворного текста является одним из наиболее разработанных как в области литературоведения, так и в области экспериментальной фонетики. В экспериментально-фонетических исследованиях, как правило, выделяют слог, ритмическую группу, строку, двустиишие и строфу [1].

Конкретный материал нашего исследования составляют двадцать текстов лирических стихотворений, которые подвергались электроакустическому анализу. Исследование роли просодии в интеграции текста лирического стиха проводилось на основе анализа диапазона варьирования показателей просодических параметров, которые качественно отличают текстовые единицы разного масштаба.

Важную роль в интеграции текста лирического стиха на просодическом уровне играет фонационная длительность единиц текста. Фонационная деятельность качественно отличает единицы текста различного масштаба соответствующим диапазоном варьирования данного параметра.

Минимальные и максимальные абсолютные значения фонационной длительности составляют для ритмической группы (РГ) 220-1320 миллисекунд (мс), для строки – 840-8760 мс. Как видим, наблюдается значительная вариативность фонационной длительности единиц различного масштаба.

Однако анализ усреднённых показателей фонационной длительности данных единиц в исследуемых текстах показывает значительно меньшую вариативность. Средние показатели данного параметра составляют для слога 249-311 мс, для РГ – 523-685 мс, для строки – 1553-3131 мс, для двустушия – 3106-6262 мс.

Можно сказать, что в целом для текста лирического стиха характерным является довольно компактный диапазон варьирования параметра фонационной длительности для различных единиц. Для 85% РГ всех исследуемых текстов абсолютная фонационная длительность колеблется в пределах от 300 мс до 800 мс, для 80% строк – от 1500 мс до 3000 мс, для 70% двустушия – от 3000 мс до 5000 мс.

В плане отношений части и целого между единицами стиха можно отметить, что они характеризуются количественным увеличением в 2-4 раза фонационной длительности единиц с повышением их ранга в структуре текста. Тем самым достигается интегрированность разномасштабных единиц по параметру фонационной длительности.

Характерное для всех исследуемых текстов количественное увеличение показателей абсолютного и усреднённого значений фонационной длительности единиц более высокого ранга по сравнению с единицами более низкого ранга выступает как показатель качественного отличия структурно-семантических единиц различного масштаба в иерархии текстовой организации и позволяет сделать вывод о способности данного параметра выполнять интегрирующую функцию в тексте лирического стиха, служить средством достижения формальной и смысловой целостности текста.

Просодическим средством, на фоне которого особенно ярко прослеживается тенденция к соизмеримости единиц одного ранга по параметру фонационной длительности, а также отношения интегрированности единиц различного ранга в системе текста, служит чёткое паузальное членение лирического стиха.

Анализ усреднённых значений длительности пауз, оформляющих единицы различного уровня, свидетельствует о возрастании показателей этих значений с повышением ранга единицы в общей иерархии текстовой организации, то есть единицы более высокого ранга завершаются и более долгой паузой. Диапазон вариативности средних значений длительности составляет для пауз после нечётных строк 330-1090 мс, для пауз после двустушия – 603-1360 мс, для межстрофных пауз – 1140-1480 мс.

Изменения пределов варьирования длительности пауз различного уровня системы текста определяются степенью семантической сложности единиц, которые они оформляют, и происходят за счёт количественного увеличения их длительности в среднем в 1,5-2 раза, чем достигается интегрированность разномасштабных пауз по параметру длительности.

Интегрированностью в системе текста лирического стиха характеризуются отношения между длительностью паузы после нечётной строки и паузы после двустушия (578 мс vs 856 мс), паузы после двустушия и межстрофной паузы (856 мс vs 1400 мс).

Таким образом, количественное увеличение длительности пауз выступает как показатель качественного отличия пауз различного ранга в иерархии текстовой структуры и

позволяет говорить о способности данного параметра выполнять не только функции членения и связности единиц различного уровня, но и функцию интеграции в тексте лирического стиха, служить средством достижения структурной целостности текста.

В целом для лирического стиха характерен стабильный темп чтения. В 80% ритмических групп каждого из исследуемых стихов расхождения в показателях среднеслоговой длительности (ССД) – акустического коррелята темпоральных изменений – не превышает 60-80 мс, что обуславливает восприятие темпа их чтения в целом как стабильного.

Диапазон варьирования значений ССД в исследуемых стихах невелик. Минимальное значение ССД составляет 224 мс, максимальное – 311 мс, а основная масса показателей ССД находится в ещё более компактном диапазоне.

Следует отметить, что качественные отличия темпа чтения различных стихов обусловлены семантическими факторами и синтаксической организацией и влияют на характер ритма произведения, однако общая тенденция к стабильности темпа внутри отдельного текста при этом не нарушается. Стабильный темп чтения лирического стиха является просодическим средством, на фоне которого чётко прослеживается тенденция временной соизмеримости и акцентно-мелодического сходства единиц текста.

Анализ динамических изменений в исследуемых текстах стихов показал, что абсолютные показатели динамического диапазона для всех текстовых единиц (строки, двустишия, строфы) характеризуются большой вариативностью и лежат в пределах от 0 о.е. (относительных единиц) до 92 о.е. для строки, от 10 о.е. до 95 о.е. для двустишия от 18 о.е. до 95 о.е. для строфы. Усреднённые показатели динамического диапазона текстовых единиц показывают меньшую вариативность, чем абсолютные показатели данного параметра.

Полученные данные демонстрируют наличие определённой закономерности, в соответствии с которой повышение статуса сегмента в иерархии текстовой организации влечёт за собой возрастание количественных показателей значения динамического диапазона, что обеспечивает интеграцию единиц в структуре текста по данному параметру. Интегрированность единиц текста происходит за счёт расширения динамического диапазона в среднем в 1,5 раза. Это позволяет говорить о способности данного параметра (наряду с другими просодическими средствами) служить средством достижения структурной целостности текста лирического стиха.

Важную роль в оформлении структурно-семантических единиц текста и интеграции текста лирического стихотворения на супрасегментном уровне играет мелодический компонент просодии (изменение частоты основного тона – ЧОТ).

Анализ показателей частотного диапазона единиц различного уровня текстовой иерархии демонстрирует наличие довольно чёткой закономерности, заключающейся в возрастании значения диапазона ЧОТ с повышением ранга единицы текста.

Пределы варьирования по параметру частотного диапазона составляют для ритмической группы 0 Пт (полутонов) – 8 Пт. Однако подавляющее большинство РГ (85%) находятся в более компактном диапазоне от 0 Пт до 4 Пт. Соответственно, лишь 15% РГ всего исследуемого материала характеризуется более широким частотным диапазоном – 5 Пт – 8 Пт.

Строка как основная единица текстовой иерархии стиха характеризуется очень широкими пределами варьирования значений частотного диапазона: от 0 Пт до 15 Пт. Значительная часть строк исследуемого материала (60%) характеризуется частотным диапазоном 4 Пт – 7 Пт, ещё 20% строк – 8 Пт – 10 Пт, 20% приходится на строки с очень узким диапазоном ЧОТ и с более широким диапазоном.

Анализ усреднённых значений частотного диапазона свидетельствует о способности данного параметра качественно отличать единицы текста различного масштаба соответствующим диапазоном варьирования: для РГ диапазон варьирования усреднённых значений данного параметра составляет 1 Пт – 4 Пт, для строки – 5 Пт – 11 Пт, для двустишия – 6 Пт – 13 Пт, для строфы – 8 Пт – 17 Пт.

Чётко прослеживается тенденция, в соответствии с которой повышение статуса единицы в текстовой иерархии влечёт за собой соответствующее возрастание значения диапазона ЧОТ, что подтверждает способность данного параметра отражать структурно-семантическую организацию текста стиха, обеспечивать, с одной стороны, дифференциацию единиц различного масштаба, а с другой, способствовать интеграции этих единиц в системе текста, ведущей к формальной и смысловой целостности произведения.

Суммируя вышеизложенное, отметим, что анализ просодической организации текстов лирических стихов подтверждает тезис о способности просодии (её временного, частотного и динамического компонентов) отражать формальную и смысловую структуру текста стиха, обеспечивая, с одной стороны, дифференциацию единиц различного масштаба, а с другой, способствуя интеграции этих единиц в системе текста.

Интегрирующая способность просодических средств проявляется в закономерном количественном возрастании показателей различных просодических параметров (частотного и динамического диапазона, фонационной длительности единиц, длительности пауз) с повышением ранга единицы в иерархии текстовой организации. Количественное возрастание показателей просодических параметров служит средством качественного разграничения неравнозначных в смысловом отношении единиц, способствуя тем самым их интеграции в системе текста.

Способность просодических параметров выполнять интегрирующую функцию в тексте лирического стихотворения является одним из важных средств достижения формальной и смысловой целостности поэтического дискурса.

Литература

1. Антипова А.М. Единицы поэтической речи // Тезисы докладов Всесоюзной научной конференции «Коммуникативные единицы языка» / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз им. М. Тореза. – М., 1984. – С.13-16.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 140 с.
3. Дридзе Т.М. Язык и социальная психология. – М.: Высшая школа, 1980. – 224 с.
4. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982.–157 с.
5. Леонтьев А.А. Признаки связности и цельности текста // Лингвистика текста: Сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз им. М. Тореза. – М., 1976. – Вып. 103. – С.60-70.
6. Николаева Т.М. Лингвистика текста и проблемы общей лингвистики // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1977. – Т.XXXVI. – № 4.– С.304-313.
7. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.

*Колесниченко Елена
ДВУЗ «Донбасский государственный
педагогический университет» ГИИЯ,
г. Бахмут*

СТРУКТУРА ПАРАДОКСАЛЬНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ СИТУАЦИИ (на примерах монологов М.М. Жванецкого)

Тайна парадокса издавна привлекала к себе крупнейших мыслителей - от Цицерона, Аристотеля, Квинтилиана до Ж.Ж. Руссо, Ф. Ларошфуко, Г. Гейне, А. Шопенгауэра, Б. Рассела и многих других. Многочисленные наблюдения показывают, что благодаря парадоксу человеческое мышление отрывается от стереотипа и включается в новую логику рассуждений. Неслучайно в своей работе «К изучению семантики парадокса» М.В. Ляпон подчеркивает, что «парадокс обладает двойной смысловой энергией: он одновременно и продукт мысли, и сильно действующее средство, способное инициировать мысль» [8, с. 91].

Рассматривая парадоксы на уровне предложения, отмечаем, что писатели активно используют их в своих произведениях, а для некоторых они становятся отличительной чертой собственной натуры и всего творчества в целом. Такая популярность объясняется необычностью, нестандартностью и оригинальностью формулировки. В основе оригинальности - умение автора найти связь между предметами, которые традиционно считаются несовместимыми и, наоборот, увидеть и заострить различия между близкими или в каком-то отношении связанными явлениями. Парадокс провоцирует у читателя нарушение определенного стереотипа, выработанного на основе прошлого опыта и служащего для него своеобразной нормой.

Прагматическими парадоксами могут быть лишь противоречивые высказывания, содержащие прагматический контекст, выражающий некоторую ситуационную коллизию, а не чисто абстрактное формальное противоречие на уровне языка, как в случае с псевдопарадоксом Мура [4]. Нарушения, связанные с прагматической сферой общения (нарушения норм и принципов речевого поведения, интенциональной сферы высказывания и др.), по мнению Т.Б. Радбиля [12], относятся к прагматическим аномалиям.

Прагматические аномалии, описанные в известной работе Е.В. Падучевой «Высказывание и его соотнесенность с действительностью» [10], которые являются результатом нарушений непосредственно в сфере речевого поведения, в области принципов организации коммуникативного акта, можно назвать коммуникативно-прагматическими.

Парадоксальной является коммуникативная речевая ситуация, которая может существовать в (текстовой) реальности, но не имеет логического объяснения. Часто она вызывает смех. По мнению В. Проппа, почти каждая жизненная ситуация может вызвать смех, если присутствуют условия, которые способствуют трансформации «обычной» ситуации в «решительно комическую» [11, с. 58]. Комическая ситуация наступает тогда, когда с людьми внезапно «происходит нечто неприятное, чего они не ждали и что нарушает мирное течение их жизни». Такое человеческое состояние В. Пропп называет «некоторым неожиданным посрамлением человеческой воли» [11, с. 61].

В научной литературе понятие «коммуникативная ситуация» употребляется в значении, синонимичном коммуникативному акту (КА). Все компоненты КА являются взаимозависимыми, и изменение одного из них с необходимостью влечет изменение других.

Исследователи называют разные категории вербализованной коммуникативной ситуации (дискурса). Л.П. Крысин, например, рассматривает восемь ситуативных переменных: говорящий и слушающий и их социальные роли, их отношения, тональность общения (официальная, нейтральная, дружеская), цель, средство общения (подсистема или стиль языка, параязыковые средства), способ общения (устный или письменный, контактный или дистантный), место общения [7, с. 130]. С. Гайда включает в жанровую модель коммуникации отправителя и получателя, тему, тип культурной деятельности и интенцию [3].

А.К. Михальская выделяет в структуре коммуникативной ситуации участников, отношения, цели (намерения), обстоятельства [9, с. 49-57]. В.И. Карасик считает релевантными следующие прагмалингвистические категории: участники-общения (статусно-ролевые и ситуативно-коммуникативные характеристики), условия общения (пресуппозиции, сфера, хронотоп, коммуникативная среда), организация общения (мотивы, цели, стратегии, контроль), способы общения (канал, режим, тональность, стиль, жанр) [6].

Наиболее полной нам представляется модель ситуации Д. Хаймса: 1) роли адресанта и адресата; 2) категория «предмет речи» (топик); 3) обстоятельства (setting), т.е. место, время и другие значимые параметры; 4) канал общения; 5) код, т.е. язык, диалект, стиль общения – он описан нами во 2 главе; 6) форма сообщения (message form) определяет речевой жанр – беседа, спор, сказка и пр.; 7) событие (event) – природа коммуникативного события, в одном из жанров которого реализуется данная ситуация, например, любовное письмо – жанр письма; 8) ключ (key) – оценка эффективности речевого события; 9) цель (purpose) –

категория, отражающая намерения участников речевой ситуации – то, что, по их мнению, должно было бы стать результатом данного речевого события [17]. Именно эту модель мы используем при исследовании особенностей коммуникативно-прагматического парадокса в произведениях М.М. Жванецкого.

Парадоксальная коммуникативная ситуация является результатом противоречия между компонентами КА. Покажем пример противоречия между интенциями собеседников (параметр «цель»):

Тут я ей совсем тихо, ну, тихо совсем:

- Слышь, штопор есть?

- Это итальянская живопись 17-го века.

- Ты не поняла, - говорю, - я тебя не спрашиваю, где брала живопись, я спрашиваю, штопор есть? [5, с. 201].

В этой коммуникативной ситуации заложено противоречие между иллюкутивной силой речевого акта персонажа-алкоголика и незапланированным перлокутивным эффектом, отраженным в РА смотрительницы музея: на косвенную просьбу дать штопор женщина косвенно возражает ('В музее есть нельзя'), используя речевой акт (РА) констатива-утверждения. Алкоголик не понимает намерения своей визави и реагирует именно на констатив.

По мнению Ф. С. Бацевича «успешность или неуспешность коммуникации зависит от многих условий. Среди них для коммуникативной лингвистики наиболее важными являются те, которые связаны с коммуникативной и языковой компетенциями участников интеракции» [2, с. 213]. В случае недостижения адресантом коммуникативной цели, отсутствия взаимопонимания и согласия между участниками общения возникают коммуникативные неудачи (девиации).

Коммуникативной неудачей называется полное или частичное непонимание высказывания партнером коммуникации, т. е. неосуществление или неполное осуществление коммуникативного намерения говорящего. К коммуникативным неудачам относится и возникающий в процессе общения не предусмотренный говорящим нежелательный эмоциональный эффект: обида, раздражение, изумление. Например, при использовании директивов коммуникация может не состояться из-за того, что ошибочно выбранная стратегия поведения говорящего, а именно: игнорирование фактора учета социальных ролевых отношений, личностных качеств и убеждений собеседника; неоправданная убежденность в обладании правом требовать, приказывать, распоряжаться собеседником - приводит к тому, что слушающий оказывается не готов выполнить ожидаемое от него действие [16, с. 12].

Нужно отметить, что уровень художественной коммуникации, в отличие от реальной, предполагает отображение в тексте фиктивных, то есть смоделированных автором, ситуаций. Коммуникативные девиации здесь запланированы автором, и их основная функция – вызвать у читателя смех.

Таким образом, исследование коммуникативно-прагматических особенностей парадоксальных высказываний позволило нам сделать следующие выводы.

Парадоксальной коммуникативная ситуация может стать в случае, если возникают сбои, порождаемые 1) устройством языка, 2) прагматическими факторами. При этом в художественном тексте действует, как правило, не какой-либо одиночный признак, а их комплекс. Ситуация воспринимается как парадоксальная, потому что основана на нарушении прагматической пресуппозиции.

Литература

1. Апресян Ю. Д. Языковая аномалия и логическое противоречие / Ю. Д. Апресян // Избранные труды. Т. 2. Интегральное понимание языка и системная лексикография. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. – 767 с.

2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Гайда С. Проблемы жанра / С. Гайда // Функциональная стилистика: теория стилей и их языковая реализация. – Пермь : ПГУ, 1986. – С. 22-28.
4. Дацюк С. А. Языковые парадоксы [Электронный ресурс] / С. А. Дацюк// Zhurnal.Ru. – Киев, 1998. – Режим доступа: <http://www.uis.kiev.ua/~xyz/paradox.html>, свободный. – Заглавие с экрана.
5. Жванецкий М. М. Действительно / М. М. Жванецкий. Шестидесятые. Собрание сочинений в четырех томах. Том 1. – М. : Время, 2002. – 254 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг. Личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 390 с.
7. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1989. – 186 с.
8. Ляпон М. В. К изучению семантики парадокса / М. В. Ляпон. // Русский язык в научном освещении. - М.: Языки славянской культуры, 2001. – № 2. – С. 90-106.
9. Михальская А. К. Педагогическая риторика: история и теория: учебное пособие / А. К. Михальская. – М. : Академия. 1998. – 432 с.
10. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью / Е. В. Падучева. – М. : УРСС, 2001. – 287 с.
11. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха. Ритуальный смех в фольклоре / В. Я. Пропп. – М. : Лабиринт, 1999. – 285 с.
12. Радбиль Т. Б. Языковые аномалии в художественном тексте : дисс. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Тимур Беньюминович Радбиль. – Москва, 2006. – 496 с.
13. Рюмина С. Т. Эстетика смеха. Смех как виртуальная реальность / С. Т. Рюмина. - М. : УРСС, 2003. – 311 с.
14. Сусов И. П. Семантика и прагматика предложения : учеб. пособие / И. П. Сусов. – Калинин: КГУ, 1980. – 51 с.
15. Теплякова Е. К. Коммуникативные неудачи при реализации речевых актов побуждения в диалогическом дискурсе (на материале современном немецком языке): дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Елена Константиновна Теплякова. – Тамбов, 1998. – 157 с.
16. Тимофеев Л. Т. Парадокс / Л. Т. Тимофеев // Литературная энциклопедия: В 11 т. – Т. 8. – М.: Сов. энциклопедия, 1934. – 460 с.
17. Hymes D. Models of the Interaction of Language and Social Life / D. Hymes // Directions in Sociolinguistics: the Ethnography of Communication. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1972. – PP. 35-71.

Курдюмова Виктория

Горловский институт иностранных языков

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Бахмут

ЕВРОПЕЙСКАЯ РАЗНОВИДНОСТЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА, ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЕЁ РАЗВИТИЯ

Английский язык становится независимым от социального контроля, т.к. его распространение невозможно приостановить, а количество говорящих на нём общностей людей увеличивается до критических объёмов. Это означает, что английским чаще пользуются в качестве лингва франка для общения неродным языком, чем в качестве

родного языка. Такая новая языковая разновидность возникает в ситуациях, когда коммуниканты не имеют возможности пользоваться общим родным языком [1, с.12]

Наиболее влиятельной моделью распространения английского языка в мире является модель мировых английских языков (*World Englishes*) Баджа Кахру [2, с. 3]. Согласно этой модели диффузия английского языка происходит по трём кругам: внутренний круг (*Inner Circle*), внешний круг (*Outer Circle*) и расширяющийся круг (*Expanding Circle*). По мнению Б.Кахру внутренний круг включает тот английский язык, который сформировался первой английской диаспорой и был перенесён в таком виде в Австралию, Новую Зеландию и Северную Америку. Внешний круг сформировался второй английской диаспорой и распространяется на бывшие колонии Великобритании и США в Азии и Африке. В этих регионах английский не является родным для большинства населения. Расширяющийся круг, наконец, охватывает те регионы, где английский язык не имеет исторической роли, а используется как посредник для межнационального общения.

Неизбежным результатом распространения английского языка как второго языка для общения среди новых языковых сообществ и контактов между этими двуязычными сообществами является возникновение языковых изменений [6, с. 151]. Понятие девиации языковых систем соотносится со свойственной языку тенденции к изменениям в его отдельно взятых вариантах [4, с. 5]. Такие инновационные процессы на уровне внешнего круга использования английского языка (*Outer Circle*) считаются целесообразными, в то время как креативность пользователей английского лингва франка на уровне расширяющегося круга (*Expanding Circle*) не признаётся легитимной. Любая вариативность языковых систем английского лингва франка воспринимается лингвистами как отклонение от норм стандартного английского языка и описывается при помощи терминов «ошибки» или «фоссилизация».

Особенностью английского лингва франка является то, что это вспомогательный язык для общения между билингвами в рамках многоязычных языковых сообществ. Статус этой разновидности английского языка расширяющегося круга (*Expanding Circle*) не установлен по той причине, что это неродной язык общения для всех участников коммуникативного процесса, в отличие от креольских языков.

Любые изменения в языке происходят в определенном направлении, по определённым правилам и в определённом порядке [3, с. 180]. Эта аксиома верна и по отношению к развитию новой разновидности английского лингва франка, грамматическая система которого претерпевает некоторого рода упрощение некоторых структур. Анализ лингвистических исследований в этой области показывает, что категория исчисляемый / неисчисляемый постепенно нивелируется, неисчисляемые существительные употребляются в значении исчисляемых; употребление артиклей не согласуется с правилами стандартного английского языка.

Приведём несколько примеров, которые свидетельствуют в пользу тенденции к отклонениям в категории исчисляемый / неисчисляемый:

1. *...the local **authority define** the cases of conflict of interest; resolve any conflict of interest declared by a candidate; suspend or dismiss a staff member in certain cases... (but) **decides** what conduct an official must adopt in cases of conflict of interest* [5, с. 65].

2. *One of the projects which could come about as a result of this colloquy would be to produce a guide to **all of the philosophical, theological and intellectual interaction** between the three religions that have made Europe what it is...* [5, с. 97].

В случае, когда языки контактируют в ситуации многоязычия, сложно делать предположения по поводу того, влияние какого именно языка формирует отклонения от норм такого рода. Глобализационные и интеграционные процессы играют огромную роль в формировании европейского культурного пространства с его общими ценностями, традициями и языком. Английский язык приобретает роль международного вспомогательного языка не только благодаря экстралингвальным факторам, а в большей степени благодаря языковым факторам. К языковым факторам, которые обеспечивают

потенціальну здатність англійського лінгва франка стати офіційним мовою Європейського Союзу, належать мовні процеси і тенденції, які передбачають закономірності і системний характер функціонування інноваційних одиниць в цій різновидності англійської мови.

Література

1. Graddol D. The future of English? / Graddol D. – London : British Council, 1997. – 95 p.
2. Kachru B. Language variation and corpus linguistics / B. Kachru // World Englishes, 2008. – № 27. – P. 1–8.
3. Lakoff R. Another look at drift / R. Lakoff // In R. P. Stockwell and R. K. S. Macaulay (eds.), Linguistic change and generative theory. – Bloomington: Indiana University Press, 1972. – P. 172–198.
4. Sapir E. Language: an introduction to the study of speech / E. Sapir // Whitefish, MT: Kessinger, 1921.
5. The European Identity. From cultural identities to a European political identity // Colloquy. Second part. Summary. – Strasbourg : Council of Europe Publishing, 20-21 September 2001. – 133 p.
6. Trudgill P. New-dialect formation: the inevitability of colonial Englishes / P. Trudgill // Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004. – P. 148-165.

Мальцева Людмила

*Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ
"Донбаський державний педагогічний університет"
с. Бахмут*

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Автор навчально-наукового тексту (далі ННТ) повинен вибрати тактичні прийоми для реалізації свого стратегічного задуму – трансформації тексту-оригіналу та його "приспосовування" до нових дискурсивних (навчально-наукових) умов.

Як справедливо зазначив у своїх дослідженнях Ю. Троїцький, "глибинні комунікативні стратегії навчального дискурсу зберігають панування авторської позиції. Більше того, влада автора посилюється, тому що ховається за більш витончені риторичні форми. Серйозність та безпека дискурсу підручників робить його імперативним. Наказовий спосіб володіє набором властивостей, які визначають його як антидіалогічний. Будучи в граматичному відношенні оповіддю з переважанням дійсного способу, дискурс підручників у реальній комунікації присвоює собі риси імператива, позбавляючи читача можливості засумніватися" [13].

Загальні положення, висунуті Ю. Троїцьким, можна розглядати як початкову точку для вивчення сучасного навчально-наукового дискурсу загалом, однак відразу зауважимо, що в межах цієї роботи ми розглядаємо і прагнення авторів ННТ не лише декларувати діалог із читачем, а й знайти мовленнєві тактики, які б дали змогу реалізувати цю інтенцію.

Важливо зазначити, що широке визнання тексту підручника як репліки в діалозі між автором і тим, хто навчається, – ідея недавнього часу: "...чи не найпотужніший засіб активізації читача – створення в нього відчуття співтворчості, присутності у творі, що зумовлено внутрішньою діалогічністю самого тексту" [3, с. 19]; "книга ...будується з розрахунком на обміркування читачем, на своєрідний діалог із ним. Але читач не зможе поставити авторові запитання під час читання. Тому важливо передбачити хід його думок, керувати процесом читання, розсіювати подив, допомагати зрозуміти книгу правильно й повно" [14, с. 125]; "...читаючи текст підручника, він (учень) мовби подумки спілкується з людиною, автором тексту, приймає або не приймає контакт із ним..." [4, с. 88]; "... навіть комунікація через письмовий текст розглядається сьогодні як діалог між автором і читачем" [6, с. 78]. І нарешті: "підручник відрізняється двома взаємопов'язаними функціями, які його

визначають. Він є матеріалізованим носієм змісту освіти й одночасно організатором процесу засвоєння цього змісту..." [7, с. 26].

Стратегії, тактики і мовленнєві ходи – терміни, які використовують під час опису різних дискурсів, і, відповідно, можуть бути застосовані під часу опису дискурсу навчально-наукового.

Комунікативну стратегію ми, услід за О.С. Іссерс, розуміємо як комплекс "мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети" [5, с. 54]. Вона являє собою "когнітивний процес, у якому мовець, реалізуючи мету спілкування в глобальному масштабі, співвідносить свій комунікативний намір з конкретним вибором послідовності (почерговості) висловлювань" [5, с. 54].

М.Л. Макаров вважає, що стратегія – центральне теоретичне поняття в будь-якій моделі прагматики: прагматична "глибинна граматики" не піддається традиційному мовознавству, оскільки в прагматиці діють *стратегії*, у формальній лінгвістиці – *правила*, тоді як теорія мовленнєвих актів методологічно побудована навколо категорії *конвенції* [8, с. 193]. На думку О.С. Іссерс, стратегія – це певна послідовність дій (у нашому випадку – мовленнєвих), організованих залежно від мети взаємодії [5, с. 101].

Комунікативно-мовленнєва тактика – одна або декілька дій, які сприяють реалізації стратегії як сукупності мовленнєвих дій, спрямованих на розв'язання загального комунікативного завдання мовця: мовленнєвою тактикою слід вважати одну або декілька дій, які сприяють розвитку стратегії, "...інструментом реалізації тієї чи іншої тактики постають комунікативні прийоми нижчого порядку – комунікативні (мовленнєві) ходи" [9, с. 124].

Є різні класифікації загальних комунікативних стратегій. На нашу думку, найбільш повною з функціонального погляду можна вважати класифікацію О.С. Іссерс. Дослідниця виділяє основні (семантичні, когнітивні) та допоміжні стратегії. Останні підрозділяються автором на прагматичні, діалогові та риторичні. "До прагматичних стратегій відносять такі, як побудова іміджу, формування емоційного настрою; до діалогових – контроль над темою, контроль над ініціативою; до риторичних – привертання уваги, драматизація процесу комунікації" [5, с. 123].

Водночас дослідники зазначають, що універсальна типологія комунікативних стратегій, яку можна застосувати до всіх сфер мовленнєвостворення, навряд чи можлива (або можлива як гранично узагальнена). Типологічний опис комунікативних стратегій повинен враховувати прагматичні фактори комунікативної ситуації і сферу спілкування. І справді, найбільш вдалими спробами створення комунікативних стратегій, на думку А.Р. Габідулліної, є ті, які "прив'язані" до певного типу дискурсивної взаємодії або сфери комунікації. Зокрема, це пов'язано з "ритуалізацією спілкування в межах інституціональних дискурсів, при цьому певні стратегії відповідно до їх інституціональних ознак закріплюються за тими чи іншими соціальними інститутами і ролями" [1, с. 110]. Нас передусім цікавлять типи дискурсів, які мають стосунок до навчально-наукової діяльності комунікантів.

М.Ю. Олешков виділяє в дидактичному дискурсі чотири комунікативні стратегії: інформаційно-аргументувальну (реалізується у формі трьох тактик: передача інформації, корекція моделі світу, контроль над розумінням), маніпулятивно-консолідувальну (основні тактики: підпорядкування, контроль над ініціативою, контроль над темою, контроль над діяльністю), експресивно-апелятивну (тактики: формування емоційного настрою, самопрезентація, дискредитація, тобто "гра на зниження", контактостановлювальна тактика та блокування контакту) та контрольню-оцінну (тактики: отримання інформації, власне оцінка, оцінка поведінки та відношення, емотивна оцінка) [9].

Г.В. Дімова характеризує такі стратегії керування інтелектуальною діяльністю студентів в університетському дискурсі, як 1) стратегія моделювання знань; 2) стратегія верифікації знань; 3) стратегія вираження ставлення до навколишньої ситуації; 4) стратегія керування темою; 5) стратегія керування ініціативою; 6) стратегія впорядкування ментальної та фізичної діяльності студентів [2].

А.Р. Габідулліна виділяє в навчально-педагогічному дискурсі (НПД) основні (епістемічні, пізнавальні) макростратегії та допоміжні мікростратегії: метадискурсивні та комунікативно-прагматичні. Епістемічні стратегії є основними, оскільки НПД спрямований передусім на ментальні механізми, на мислення реципієнтів. Ідеться про три типи комунікативних стратегій: епістемічні, метадискурсивні та комунікативно-прагматичні. Перші реалізують онтологічний аспект знання, другі – гносеологічний (методологічний), треті – оцінний та ін. типи знань [1].

Водночас стратегії та тактики письмової форми ННД майже не описані. Винятком є дисертація М.Т. Токаревої [12], де з погляду прагмалінгвістики проаналізовано шкільний підручник. Основними стратегіями навчального дискурсу автор вважає *зміну картини світу адресата* (переструктурування вже наявних і внесення до свідомості того, хто навчається, нових поняттєвих категорій) і *вплив на поведінку адресата* (спонукання до формування умінь та навичок). Вибір тактик їхньої реалізації визначається тим, що процес навчання об'єктивно вимагає відомої редуції, спрощення картини світу. М.Т. Токарева виділяє такі прагматичні стратегії навчального дискурсу: 1) емоційний настрій; 2) актуалізація опорних знань; 3) керування увагою: тип шрифту, колір; 4) діалогізація.

У будь-якому випадку комунікативною метою автора ННТ є зміна картини світу адресата внаслідок адаптації наукової лінгвістичної інформації до навчально-наукової ситуації. Отже, він повинен вибрати й адекватний інструментарій для ефективного досягнення мети.

Ми розглядаємо комунікативно-прагматичні стратегії адаптації як основні стратегії навчально-наукового дискурсу, спрямовані в широкому розумінні на внесення у свідомість адресата нових поняттєвих категорій, на оптимізацію текстового простору і зрозуміле й адекватне представлення наукового знання в ННТ, а у вузькому розумінні – керування увагою адресата, створення умов діалогізації між автором тексту та його читачем.

Досліджуваний дискурсивний корпус представлений переважно навчально-науковими текстами французькою, англійською, українською та російською мовами. Їх вибір зумовлений тим, що вони мають світове значення або використовуються офіційно. За даними Eurymise, мережі зі збору й моніторингу інформації з утворення країн-членів ЕС, англійська, французька, російська, німецька й іспанська мови представляють 95% від досліджуваних європейськими й українськими дослідниками іноземних мов.

Необхідно також ураховувати специфіку дискурсивних практик у системі вищої освіти Англії й Франції, з одного боку, України й Росії – з іншого. Дискурсивна практика – це мовна діяльність людини (вербальна й невербальна), "здійснювана відповідно до вимог певного жанру дискурсу в процесі його виробництва, відтворення й сприйняття" [11, с. 8]; "використання мови в межах сфери спілкування якоїсь соціальної чи професійної групи при обговоренні відповідної цій сфері проблеми з огляду на стереотипний заданий спосіб бачення дійсності за умови забезпечення групової ідентичності" [10, с. 121].

Аналіз ННТ для вищих навчальних закладів французькою, англійською, російською та українською мовою засвідчив, що основних "регістрів" спілкування на сьогодні в ННТ два: "авторитарний" та "демократичний". Для першого характерна відсутність або мінімальне використання прагматичних, діалогових та риторичних стратегій і тактик. Автори ННТ такого типу вважають, що сфера комунікативної відповідальності в їх спілкуванні з читачами поділена так: автор несе відповідальність за достовірність повідомлюваної інформації, а читач – за адекватну її інтерпретацію.

Автори ННТ другого типу вважають, що відповідальність за успішність навчальної комунікації загалом лежить на них, і тому прагнуть максимально розширити репертуар використовуваних комунікативно-прагматичних стратегій, створюючи текст, під час сприйняття якого адресат може обійтися без посередника. Сучасний російський та український навчальний дискурс перебуває в стані пошуку й апробації різних способів створення такого ННТ.

Проаналізувавши лінгвістичну літературу з теми дослідження, ми виділили епістемічні, методологічні стратегії та стратегії презентації лінгвістичних знань у навчально-науковому тексті.

Література

1. Габидуллина А. Р. Учебно-педагогический дискурс : [монографія] / Алла Рашатовна Габидуллина. — Горловка : Изд-во ГГПИИЯ, 2009. — 292 с.
2. Димова Г. В. Основные стратегии французского университетского педагогического дискурса : дис. ... кандидата филол. наук : спец. 10.02.05 "Романские языки" / Димова Галина Викторовна. — Иркутск, 2004. — 343 с.
3. Доблаев Л. П. Смысловая структура учебного текста и проблемы его понимания : [монографія] / Лев Петрович Доблаев. — М. : Педагогика, 1982. — 171 с.
4. Ионин Г. Н. О языке и стиле учебника литературы (к постановке вопроса) / Г. Н. Ионин // Проблемы школьного ученика. — 1988. — № 18. — С. 83—100.
5. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики : [монографія] / Оксана Сергеевна Иссерс. — М. : ЛКИ, 2008. — 288 с.
6. Клюев Е. В. Речевая коммуникация : [монографія] / Евгений Васильевич Клюев. — М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. — 315 с.
7. Лернер И. Я. Каким быть учебнику: дидактические принципы построения : монография : [в 2 ч.] / И. Я. Лернер, Н. М. Шахмаев. — М. : Учпедгиз, 1992. — 146 с.
8. Макаров М. Л. Основы теории дискурса : [монографія] / Михаил Львович Макаров. — М. : ИТДКГ "Гнозис", 2003. — 226 с.
9. Олешков М. Ю. Моделирование коммуникативного процесса : [монографія] / Михаил Юрьевич Олешков. — Нижний Тагил : Нижнетагильская гос. соц.-пед. академия, 2006. — 335 с.
10. Сдобников В. В. Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. — М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. — 448 с.
11. Серякова И. И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках : [монографія] / Ирина Ивановна Серякова. — К. : Изд. центр КНЛУ, 2012. — 280 с.
12. Токарева П. В. Коммуникативные стратегии и тактики в современном учебном дискурсе : дис. ... кандидата филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Токарева Полина Васильевна. — Омск, 2005. — 171 с.
13. Троицкий Ю. Л. Текст учебника истории как дискурс [Электронный ресурс] / Юрий Львович Троицкий. — Режим доступа : <http://his.lseptember.m/articlef.php?ID=200002905>
14. Феллер М. Д. Структура произведения : [монографія] / Мартен Давидович Феллер. — М. : Книга, 1981. — 272 с.

Мокра Ольга

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут*

ТИПОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДИСКУРСУ ЗА Ж.-М. АДАМОМ

Слово «дискурс» набуло багатьох значень: це і процес мовлення, і спосіб спілкування, поєднання декількох висловлювань, що характеризують офіційний, політичний, релігійний, науковий дискурси. Французька лінгвістика, на чолі з Ж.-М. Адамом, Д. Менгено, П. Рікор, М. Фуко, сприймає дискурсивний аналіз як аналіз вимови тексту в соціальному контексті, де той відтворюється. Так, теленовини являють собою дещо більше, ніж простий текст. Реалізація новин зумовлюється темами, ролями, джерелами інформації. Кожне слово віддзеркалює авторську інтенцію, авторське бачення. Тож дискурсивний аналіз знаходить відповідь на запитання, для чого використовується мовлення.

Ж.-М. Адам визначає типологію дискурсів на основі таких специфічних ознак, як от: головна мета, роль мовця, тип вимови, розвиток теми, лексика, дієслівний час. У такий спосіб вчений виокремлює інформативний дискурс, або оповідь, опис, аргументацію та пояснення [1; с. 6-33]. Наративний текст розповідає про події, опис презентує місця, об'єкти, персонажів, інформативний текст надає факти, аргументативний намагається переконати.

Типологія, запропонована французьким мовознавцем, з успіхом може бути використана у викладанні французької мови як іноземної у вищих навчальних закладах та на спеціалізованих факультетах. Вибір засад до аналізу дискурсу, запропонований Ж.-М. Адамом, зумовлений комунікативним підходом до навчання іноземної мови та вимогами Загальноєвропейських рекомендацій з питань мовної освіти [1]. Дійсно, головною метою практичних занять із практики усного та писемного мовлення є формування комунікативної компетенції, а саме, вмінь розповісти про певні події, описати конкретні ситуації, об'єкти, висловити або відстояти власну думку тощо. Для цього здобувачам вищої мовної освіти потрібно чітко знати особливості структурно-семантичної будови, мовної та стилістичної репрезентації перелічених вище типів дискурсу. Знання лінгвостилістичних параметрів дискурсивних типів текстів згодом стане підґрунтям для відпрацювання теоретичних викладок на практиці, розвитку комунікативної мовленнєвої компетентності користувачів, яка реалізується у виконанні різних видів мовленнєвої діяльності, а саме: сприймання, продукція, інтеракція [1, с. 31].

Розглянемо детальніше кожний тип дискурсу.

1. Інформативний тип дискурсу (фр.: *discours, texte informatif*) має на меті інформувати, повідомляти знання з конкретної теми. Інформативний дискурс викладає факти, не вказуючи на причинно-наслідкові зв'язки, не надаючи коментарів. Таку інформацію можна перевірити у словниках, енциклопедіях, пресі тощо. Інформацію можна вважати правдивою та вигаданою (фр.: *vraies / fausses*). Відтак, інформативні тексти функціонують у наукових творах, словниках, публіцистичних статтях, енциклопедіях, підручниках, довідниках, туристичних путівниках, навіть в окремих уривках художньої літератури. Їх головною метою є надання точної інформації щодо конкретної теми. Інформування як дискурс функціонує на рівні А1 володіння мовою: користувач здатний відрекомендуватись або представити когось, запитувати й відповідати на запитання про деталі особистого життя, наприклад, де він / вона живе; про людей, яких він / вона знає; про речі, які він / вона має [1, с. 48].

В інформативному тексті автор послуговується:

– нейтральною тональністю, позбавленою оцінного забарвлення (фр.: *un ton neutre, dépourvu de termes appréciatifs*);

– особистими займенниками третьої особи *il* або *on*:

Il est exactement 11 heures. On a recensé la population en 2011;

– розповідними, простими за синтаксисом реченнями, що передають одну ідею, одну думку;

L'arrivée du ministre s'est déroulée dans le respect des usages.

Лексика інформативних текстів наповнена термінами, що відносяться до конкретної теми повідомлення. Автор інформативного тексту не відтворює в ньому власну думку, не аналізує і не пояснює події.

Оповідь (нاراتивний дискурс) (фр.: *discours, texte narratif*) реалізується в просторово-часовому контексті, має хронологічну або неупорядковану послідовність подій. Найчастіше оповідь побудована за схемою: початкова ситуація – серія подій, перипетії – фінальна сцена. Але така схема може бути розірваною, якщо автор вертається назад, повертає час, розповідає про минулі події.

2. Пояснювальний дискурс (фр.: *discours, texte explicatif*) виступає відповіддю на прохання пояснити, роз'яснити, отримати інформацію. Пояснення відрізняється від останньої наявністю елементів, логічно пов'язаних між собою. Автор не вводить в текст власні судження, для пояснення він використовує спеціальну лексику, термінологію, яку

виділяє чи підкреслює. Здатність пояснювати розвивається на рівні B1, коли користувач вчиться наводити стислі пояснення [1, с. 48]. Як приклад наведемо статтю з енциклопедичного словника французької мови Le Petit Robert []:

HUITRE n. f. • 1538; uistre, oistre v. 1270; h pour éviter la confus. avec vistre; lat. ostrea, du gr.

1. Mollusque marin bivalve, à coquille feuilletée ou rugueuse, comestible ou recherché pour sa sécrétion minérale, objet d'un élevage (ostréiculture).

■ *Encycl. L'huître vraie vit à une dizaine de mètres de profondeur. Les bancs les plus importants sont dans la baie de Cancale. L'huître portugaise, très différente par sa structure et sa forme, vit près de la surface. Comme aliment, l'huître, riche en substance azotée, compte parmi les plus reconstituants et les plus légers. Les huîtres se consomment le plus souvent crues.*

Тож пояснювальному дискурсу властива акумуляція іменників, іменникових та прикметникових синтагм, номінативні речення, теперішній час, термінологія, нейтральна тональність викладу.

3. Опис (фр.: discours, texte descriptif) представляє предмети, місця, персонажів. Опис може йти від загального до деталей і, навпаки, розширювати коло, починаючи від конкретної точки. Предмет опису може бути нерухомий або рухливий, кольоровий або ні, в залежності від цього опис буде пластичний або жвавий, нечіткий або дуже конкретний, реалістичний або чарівний. Автор описує предмет чи явище в логічному, хронологічному, довільному чи хаотичному порядку. Часто опис тісно переплітається з нарративними елементами або із судженнями чи авторськими міркуваннями. Опис функціонує як жанр тексту вже на рівні A2 володіння мовою: користувач здатний описати простими мовними засобами вигляд його / її оточення, найближче середовище і все, що пов'язане зі сферою безпосередніх потреб [1, с. 47]. На рівні B1 описовий дискурс уже складніший: це опис досвіду, подій, сподівань, мрій та амбіцій [1, с. 48].

Як приклад описового тексту наведемо рядки французького письменника Ф. Понжа [4, с. 125]:

Ces ruées de camions et d'autos, ces quartiers qui ne logent plus personne mais seulement des marchandises ou les dossiers des compagnies qui les transportent, ces rues où le miel de la production coule à flots, où il ne s'agit plus jamais d'autre chose, pour nos amis de lycée qui sautèrent à pieds joints de la philosophie et une fois pour toutes dans les huiles ou le camembert, cette autre sorte d'hommes qui ne sont connus que par leurs collections, ceux qui se tuent pour avoir été "ruinés", ces gouvernements d'affairistes et de marchands, passe encore, si l'on ne nous obligeait pas à y prendre part, si l'on ne nous y maintenait pas de force la tête, si tout cela ne parlait pas si fort, si cela n'était pas seul à parler.

Лінгвістичними ознаками описових текстів є широкий ужиток іменників та прикметників, а також іменникових та прикметникових синтагм у їх переліку, підрядних означальних, поширених речень зі вставними конструкціями.

4. Аргументативний дискурс (фр.: discours, texte argumenté) доводить тезу за допомогою аргументів, прикладів. Автор аргументативного тексту висловлює власні думки, ідеї та розвиває їх, спираючись на надану інформацію, тому подекуди межа між інформативним на аргументативним текстами нівелюється. Через те, що головним завданням аргументації є переконання, аргументативний дискурс має чітку структуру. Автор розпочинає та розвиває головну ідею, тезу, яка згодом уточнюється та підтверджується за допомогою серії аргументів, підкреслених та проілюстрованих за допомогою прикладів.

Проста аргументація фігурує вже на рівні B1, коли користувач може навести докази щодо захисту точок зору та планів. На рівні незалежного користувача B2 користувачі здатні виражати власні думки з певної проблеми, наводити різноманітні аргументи за і проти [1, с. 48]. При аргументації автор використовує усі засоби афективного синтаксису, забарвлену лексику, стилістичні прийоми тощо.

Отже, головні типи вербального продукування відповідають різним комунікативним актам: розповідати, інформувати, переконувати, пояснювати, наказувати, спонукати до дії.

Література

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення; викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. Перекл. з англ. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Adam J.-M. Les textes : types et prototypes / J.-M. Adam. – P. : Armand Colin, 2008. – 280 p.
3. Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P.: Robert, 2000. – 2840 p.
4. Ponge F. Entre mots et choses / F. Ponge. – Seyssel : Champ Vallon, 2010. – 285 p.

Пожидаєва Надежда

Горловский институт иностранных языков

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Бахмут

«ДВА ЯЗЫКА В ОДНОЙ ГОЛОВЕ», ИЛИ ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В ЕВРОПЕ

Общепринятое определение двуязычия, или в современной интерпретации билингвизма, состоит в способности индивида пользоваться двумя языками попеременно. В широком понимании это владение родным языком и вторым неродным языком. Принято различать несколько видов билингвизма (активный, контактный, автономный, субординативный и т.д.). Данная статья посвящена не столько сути билингвизма, сколько последствиям распространения этого явления на территории Европы и, в результате, формированию нового отношения к средству / языку межнационального общения. Де факто таким языком уже давно стал английский, что объясняется сравнительно простой грамматической системой этого языка (практическое отсутствие категории рода, падежей и спряжений, хотя с этим могут поспорить многие лингвисты) и экономическим ростом англоговорящих стран. Английский язык играет огромную роль как в распространении информации, так и в международных отношениях. Кроме того, именно английский язык используется как «релейный» при переводе с малых языков на неофициальные языки Евросоюза, например, с хорватского на греческий. Следует отметить, что при этом происходит взаимодействие не только между национальными языками, но и между культурами этих народов.

С лингвистической точки зрения территорию Европы можно поделить на большие «ломтики» (немецкий, французский, испанский, русский), мелкие «ломтики» (чешский, португальский, венгерский и т.д.) и крошки (исландский, фризский, эстонский, мальтийский и т.д.). Отдельную роль следует выделить английскому языку. До 1970 года при составлении большинства документов Европейского Экономического Союза доминировал французский язык. Тем не менее, предлагаем проследить динамику увеличения приоритета английского языка после 1970 года: 1970 – французский 60%, немецкий 40%; 1989 – французский 49%, немецкий 9%, английский 30%; 1997 – французский 40%, английский 45%; 2000 – французский 33%, английский 55% [4, с. 130]. Английский язык является родным для 16% граждан Европы, ещё 31% пользуются английским для общения на бытовом уровне. И это не есть решающим фактором для присвоения английскому языку роли языка межнационального и межкультурного общения. Дело в том, что количество людей (билингвов), которые пользуются английским языком как вторым, в разы превышает число тех, для кого английский – родной.

Именно широкое использование английского языка в качестве второго языка для общения на межкультурном уровне с такими же пользователями английского языка и приводит к тому, что такое явление требует лингвистического исследования. Уже несколько десятилетий внимание лингвистов привлекает такая форма английского языка как линва франка, т.е. смешанный функциональный тип языка, который используется носителями

разных языков для общения внутри различных профессиональных культур. Анализ лингвистических исследований английского лингва франка позволяет выделить несколько терминов, которые используются для трактовки сущности европейского английского лингва франка как феномена или явления. К таким терминам относятся, например: парадигма – paradigm (Barbara Seidlhofer), модель – model (A. Suresh Canagarajah), троп – trope (Marko Modiano), вариант – variant (Jennifer Jenkins), разновидность – variety (Braj B. Kachru), концепция – construct (Anne Pakir), форма – form (Anthony Pym), транснациональный контактный язык – transnational contact language (Claude Truchot), международный вспомогательный язык, или МВЯ – international auxiliary language, IAL (Angelika Breiteneder). Это объясняет различные подходы к изучению данной проблемы. Неоспоримым остаётся тот факт, что английский лингва франка существует, им пользуются в большей мере в устной форме в ограниченных сферах социальных контактов. Целью данной статьи является привести доказательства того, что английский лингва франка постепенно проникает и в письменную форму общения, тем самым способствуя ускорению процессов дестандартизации грамматической системы нормативного английского языка. Материалом для исследования послужили отдельные тексты из профессиональной переписки билингвальных представителей культуры судовождения.

Сегодня, когда значение английского лингва франка на территории Европейского Союза увеличивается и крепнет, логичным было бы предположить, что вследствие этого будут возникать попытки стандартизации, кодификации и легализации такой языковой формы. Именно такая парадигма подвергается процессам дискурсивной нативизации [3, с. 36]. В ходе языковых контактов в английский лингва франка проникают такие элементы языковых систем других европейских языков, которые в певичной стадии могут быть понятными только носителям языков-доноров. Для достижения полного понимания между коммуникантами на уровне межнационального общения необходимым и достаточным есть их принадлежность к одному информационному сообществу. Сегодня лингвисты пользуются иными терминами по отношению к данному явлению – это «профессиональная культура» или «сфера». Представители же отдельной профессиональной культуры пользуются своим особым языком для специальных целей, т.е. подязыком. Ю.М. Скребнев считает, что национальный язык не представляет собой однородное целое, а множество его элементов используются только в строго определённых специальных сферах [1, с. 84-86]. С.Г. Тер-Минасова отмечает, что не существует языка как такового «вообще», а можно изучать лишь его определённый слой или стиль [2, с. 4].

Профессиональная культура судоводителей во все времена отличалась от других тем, что любой из её представителей должен был держать у себя в голове как минимум два языка, т.е. речь идёт о профессиональных билингвах. Кроме того, терминологический вокабуляр (запас слов) каждого из судоводителей строго специфичен. В качестве примера следует привести текстовый отрывок из отчета старшего механика:

To Capt. A.Singh

Bunkering consumption is: Voyage one HFO - 536.1, MDO - 26.3

Voyage two HFO - 452.2, MDO - 15.7

Brgds Ch. Eng. I. Pozhydayev

В мировой практике принято общение между судоводителями на английском языке. Здесь уместно говорить как раз о той форме английского языка, которую сегодня называют английский лингва франка. Для этого есть все предпосылки: этот язык используется носителями других разных языков для специфического общения внутри единой профессиональной культуры. При этом следует отметить, что коммуниканты используют как устную, так и письменную форму общения. Совершенно очевидным при анализе текстов является то, что они содержат специализированную лексику, свойственную только данному профессиональному подязыку. Эта лексика представлена набором терминов, которые относятся к терминосистеме судовождения. Именно использование такой терминосистемы обеспечивает взаимопонимание среди носителей разных языков. Но именно использование

такой терминосистемы одновременно позволяет нивелировать строгие требования грамматической системы стандартного английского языка, что и приводит к процессам дискурсивной нативизации. Рассмотрим следующий пример, который иллюстрирует пренебрежение правилами грамматики и демонстрирует полное взаимопонимание внутри определённой профессиональной культуры:

1). *To: Tina Ruhnke*

I kindly inform U, what we are tested the ME duaring stop. RPM changed from 0 to 10. When RPM show <6, nothing happening. When RPM show 6 and more, alarms coming, but st-by pumps not start.

We are make test following your letter:

- disconnect the wiring at X17 terminal 2 - fault not exist

- disconnect the wiring at X17 terminal 8 - fault not exist

- reconnect the wiring at X17 terminal 2 - fault not exist

Reconnect the complete wiring.

2). *To: Anke Wohlers*

I kindly inform U, what we have signal only on Konsberg, when ME is stoped we used ofscan in window MAIN ENGINE OVERVIEW - ME-RPM (tagname: ME-RPM, Tag number: 397, Description: Engin Speed), when counter show - 0 rpm and we don't have alarm.

Сложно объяснить, что именно происходит в голове профессиональных билингов при общении на неродном языке. Вероятнее всего, происходит концентрация усилий для достижения определённого коммуникативного эффекта. При этом применяется принцип экономии языковых усилий в расчёте на быстрое достижение цели коммуникации за счёт использования определённой терминосистемы. Существует лингвистическая гипотеза о том, что знания о родном языке человек получает в детстве параллельно с приобретением навыков мыслить по определённым моделям. Причём эти приобретённые в детстве языковые модели в дальнейшем препятствуют реорганизации мысли во время общения на неродном языке [5, с. 89]. Совершенно неизвестно, на каком языке происходит формирование мысли при общении билингов – на родном, на втором или на комбинации двух языков. Вполне вероятно, что это происходит на подсознании, и мысль не формируется ни на одном из языков, а лишь потом трансформируется в речь. Приведём ещё один пример в доказательство того, что английский лингва франка используется и в письменной форме, что оправдывает предположение о быстротекущих процессах дестандартизации грамматической системы нормативного английского языка:

Dear all Captain's,

Pls. note, that before 'Tropic Canada' could be sold GL observed dents at each side of jib crane No.1 and requested together with maker 'Liebherr' to replace high tensile top plating by specified/complicated welding, ultra sonic tests and load test after all.

Same repair had to be carried-out on 'TS Tokyo' and 'TS Bangkok' whilst dry docking Hongkong, 2008 as well.

These damages to both jibs were obviously being caused by keeping jibs in vertical position whilst cargo operation at midstream, Hongkong.

However, same damage to jib of 'Tropic Canada' had been caused by overriding of end switch.

Pls. advise all C/E's and electricians never to manipulate end switch at all!

Many Thanks for your cooperation

HJTheil

Любой текст является объединяющим компонентом акта коммуникации, а поле деятельности общения совпадает с текстовой деятельностью. Текст рассматривается как языковой феномен, в то же время текст объединяет в себе как языковые, так и социальные аспекты. Следовательно, понятие «текст» следует соотносить с понятием «дискурс». Как текст, так и дискурс, оба являются структурными и содержательными составляющими процесса коммуникации, имеют лингвистические характеристики, от которых в

значительной мере зависит результат коммуникативных процессов. Структурная составляющая текстового отрывка, приведенного ниже, не вполне отвечает требованиям стандартного английского языка:

To: Mr. Pelzetter

Please be informed that during routine refilling of DO settle tank DO Transfer pump was stopped by motor overload protection. After investigation a cause of failure it was found that pump screws were stuck in casing insert. The screws were extracted and the following was revealed: driving and driven screws had seizing marks; 50 percent of casing insert working surface had a deep radial scratches; driving screw had axial misalignment 0.45 mm (see attached pictures). We had done our best to restore the pump but unfortunately we didn't succeed. After polishing damaged surfaces the pump could run about one hour then it was stuck again.

We would like to remind you that the problem with this pump had place in February and relative GC 31M was sent. At the moment status of that GC is closed but we haven't received new pump as it was requested in GC. Please clarify the situation with above mentioned GC and advise what we shall do (to wait for implementation of GC or send spares requisition). Conclusion: It's no chance to restore the pump on board the vessel due to considerable wear of mating parts. Now we have to use FO transfer pump for pumping-over DO that in turn lead to loss of DO.

Тем не менее, при анализе содержательной составляющей данного отрывка можно заключить, что процесс коммуникации не тормозится из-за несоблюдения норм грамматической системы попросту потому, что эти нормы частично игнорируются самими участниками коммуникации, которые принадлежат к одной профессиональной культуре и пользуются определённой терминосистемой. С точки зрения семантического аспекта межкультурной коммуникации можно рассматривать связь между социально-культурным статусом определённой группы (профессиональная культура) и языковыми средствами, которыми пользуется эта группа (профессиональный подъязык). Анализ языковых элементов такого подъязыка помогает выявить в системе профессиональных отношений имплицитно выраженные установки и скрытые эффекты влияния на взаимопонимание. Представляется возможным прийти к выводу, что мы являемся свидетелями того, как английский лингва франка формирует свои отличительные черты, которые в перспективе следует изучать и анализировать с целью выявления закономерностей его языковых систем.

Литература

1. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка : учебник для вузов / Скребнев Ю. М. – 2-е изд., испр. – М. : Астрель, 2000. – 224 с.
2. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособ. / Тер-Минасова С. Г. – М. : Слово, 2000. – 262 с.
3. Modiano 2005: Modiano, M. Cultural studies, foreign language teaching and language practices and the non-native speaker practitioner [Text] / M. Modiano // In Enric Llurda (ed.), Non-native Language Teachers : Perceptions, Challenges, and Contributions to the Profession – Boston, MA : Springer, 2005. – P. 25-43.
4. Phillipson R. English-Only Europe? Challenging Language Policy / Phillipson R. – London and New York : Routledge, 2003. – 250 p.
5. Slobin D. From “Thought and Language” to “Thinking for Speaking” / D. Slobin // J. J. Gumperz and S. Levinson (Eds.), Rethinking linguistic relativity. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – P. 70-96. http://works.bepress.com/cgi/sw_user_setup.cgi

ЛІНГВІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ФРАНЦУЗЬКОГО ВІРТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Основною рисою електронного дискурсу, особливо дискурсу чатів і форумів є тенденція до аграматизму (*agrammatisme*), тобто відхилення від норм літературної мови (*français standard*) з боку продуцента тексту, що виявляється на всіх мовних рівнях. Однак не можна сказати, що ігнорування правил мови є загальним для користувачів форумів та чатів. Деякі учасники дотримуються загальноприйнятих правил, інші дотримуються їх тільки тоді, коли це необхідно, або щоб уникнути двозначності (*bivalence*). Є користувачі, які не дотримуються їх взагалі, або через те, що їм доводиться швидко друкувати, або тому, що вони не усвідомлюють, що їх висловлювання може бути не зовсім зрозумілим. Найяскравіше аграматизм проявляється на рівні орфографії (*orthographe*) та пунктуації (*punctuation*).

Висока динамічність спілкування змушує користувачів форумів та чатів максимально скорочувати час написання повідомлення. Оскільки французька мова відрізняється складною орфографією, зокрема великою кількістю німих букв (*lettres muettes*), диграфів (*digrammes*), триграфів (*trigrammes*), а також широким використанням діакритичних знаків (*signes diacritiques*), французи спрощують і змінюють слова. Для цього використовується такий прийом, як розшифрування (*décodage*) (82% випадків), коли на письмі передається звучання слова: *qui se me fé chier – ce qui me fait chier* (те, що мені неприємно), *queske – qu'est-ce que* (що), *ossi – aussi* (теж), *succé – succès* (успіх), *il quitté – il quittait* (він залишав), *chui pas – je suis pas* (мене немає). Також для прискорення мовлення часто опускаються діакритичні знаки (79%): *la difference de religion – la différence de religion* (різниця у віросповіданні); *ma chere – ma chère* (моя люба); *langue d'etudes – langue d'études* (мова, що вивчається); *biensur – biensûr* (звісно); *ravi de te connaitre – ravi de te connaître* (радий з тобою познайомитися); *l'équipe – l'équipe* (команда). При цьому, якщо відсутність діакритичного знаку змінює звучання слова, використовується розшифрування (24%): *guerrig – guérig* (видужати), *sa – ça* (це).

Наступна характерна риса – відсутність більшості знаків пунктуації (87%). Наприклад: *C'est pas un phénomène juste que la langue française est hyper compliqué alors quel aurait put être super simple*.

Однак часто зустрічається ненормативне використання знаків пунктуації (*signes de ponctuation*) (42%), зокрема їх абсолютно незвичайні комбінації, такі, як багаторазові точки (*points de suspension*) (...) для вираження паузи, тире (*tiret*) (---), коми (*virgule*) (,,,), окличні знаки (*points d'exclamation*) (!!!) і питальні знаки (*points d'interrogation*) (???). Таким чином передається експресивне ставлення до чого-небудь або акцент на якій-небудь інформації.

На лексичному рівні було виявлено наступні особливості:

а) використання різнопланової лексики. Найчастіше стикаємось зі сленговими і розмовними виразами (*slangs et expressions familières*) (90%), такими як: *le surfer* – користувач Інтернету, *le mec* – хлопець, *le pote* – приятель, *oué* – так, *troller* – троль. Часто вживається знижена лексика (*lexique populaire*) (61%), наприклад: *la daube* – дурниця, *je n'ai pas assez d'artiche* – у мене не дуже багато грошей, *c'est du bidon* – це брехня, *kiffer* – любити;

б) використання абревіатур і скорочень (*abréviations*). Зазвичай це служить засобом економії часу і зусиль в процесі спілкування, виступає знаком приналежності до певної групи, іноді приховує вульгарний, непристойний елемент, який забувається в скороченій формі, втрачає ефект непристойності і стає показником розмовного неформального стилю спілкування. В чатах скорочення виявляються набагато частіше, ніж на форумах і в спілкуванні електронною поштою. Це пояснюється приналежністю чатів до синхронного дискурсу, потреби користувачів відповідати на повідомлення миттєво. Зустрічаються скорочення навіть у формах ввічливості та загальноновживаних словах. Наприклад: *bsg* – *bonsoir* (доброго вечора), *psk* – *parce que* (тому що), *tktpas* – *t'inquiète pas* (не хвилюйся).

Також часто відбуваються скорочення технічних термінів (*termes techniques*) (49%) (*le HP* – *le haut-parleur*, *le logic* – *le logiciel*), прислівників (*adverbes*) (57%) (*perso* – *personnellement* (особисто), *tj* – *toujours* (завжди), *bcp* – *beaucoup* (багато), *mm* – *même* (навіть)), займенників (*pronoms*) (97%) (*jte* – *je te* (я тобі), *jpeux* – *je peux* (я можу), *t as raison* – *tu as raison* (ти маєш рацію), *t avais affirmé* – *tu avais affirmé* (ти стверджував), *u a pas* – *il n'y a pas* (немає)). Значно рідше можна зустріти скорочення іменників (*substantifs*) (36%) (*le mag* – *le magasin* (магазин), *l'info* – *l'information* (інформація), *le traduc* – *la traduction* (переклад)) та прикметників (*adjectifs*) (39%) (*électro* – *électronique* (електронний), *sympa* – *sympatique* (симпатичний)). Нерідкі й «звукові» скорочення (36%): *jme* – *j'aime*, *ms* – *mais*, *jpe* – *je peux*, *c* або *cst* – *c'est*, *ke* – *que*.

Виявлено широке використання англіцизмів (*anglicismes*) і англійських слів. В основному, це запозичення (*emprunts*) загальноживаних слів (70%): *les VS* – змагання, суперечки, *le look* – образ, *le surround* – оточення, *je download* – я завантажив. Стикаємось також із запозиченням загальноживаних сучасних вигуків американського походження, таких як *lol* (*laughing out loud*) – гучно сміюсь, *wow* – вигук, що символізує здивування.

При цьому варто відзначити, що потужний потік запозичень з англійської мови, зокрема, в області комп'ютерної термінології вимагає швидкого їх освоєння, яке відбувається за трьома основними напрямками.

1. Фонетична адаптація (*adaptation phonétique*) – наближення вимови англійських слів до французьких шляхом заміни відсутніх у французькій мові звуків, які важко вимовляються і звукосполучень звичними, наприклад: *please* – *plize* (будь ласка), *le rap* (реп) – заміна англійської [æ] на французький [a].

2. Словотворчо-морфологічна адаптація (*adaptation dérivative*) – пристосування англіцизмів до граматичної та лексичної системи французької мови за допомогою з'єднання різномовних коренів, приєднання до запозиченого кореня французьких афіксів, відмінювання запозичених дієслів за правилами французької граматики, наприклад: *ses posts* (його пости), *ton topic* (твій топик), *j'ai downloadé* (я завантажив) – утворення минулого часу за правилами французької мови.

3. Смыслова адаптація (*adaptation sémantique*), яка найпомітніше проявляється в пошуку «внутрішньої форми» незнайомого слова або словосполучення, наприклад: *le free ware* – *le graticiel* або *le gratuiciel* (безкоштовне програмне забезпечення) за аналогією з *le logiciel* (програмне забезпечення) (*free* = *gratuit* – безкоштовний).

У багатьох випадках відбуваються відразу два або навіть всі три названі адаптаційні процеси.

Ще одним популярним жанром електронного дискурсу є мікроблог у Твіттері (англ. *Twitter*), онлайн сервіс для ведення блогів, повідомлення якого повинні складати не більше 140 символів, включаючи пробіли (*blancs*). Мікроблог був створений американським архітектором програмного забезпечення Джеком Дорсі 21 березня 2006 р. В лютому 2012 р. кількість користувачів склала 500 мільйонів, що свідчить про його популярність. До основних призначень Твіттера можна віднести:

- 1) знайомство і спілкування з друзями;
- 2) перегляд новин;
- 3) можливість розвитку власного бізнесу;
- 4) пошук інформації про спеціальні пропозиції та промокоди марок і магазинів, що цікавлять;
- 5) пошук роботи.

Можна припустити, що деякі французькі користувачі мікроблога зустрічаються з певними лінгвістичними труднощами, такими, як велика кількість абревіатур і спеціальної лексики англійською мовою, наприклад: *Tweet*, *Tweeter*, *RT*, *Nick*, *Following*, *Followers*, *Mention*, *Hashtag*, *Timeline*, *#TT*. Дієслово *tweeter* (англіцизм) означає розміщення і публікацію в мережі повідомлень. Це дієслово ще офіційно не увійшло до французької мовної системи але його відмінювання відповідає французькій моделі відмінювання дієслів

першої групи, отже, є ймовірність появи цього слова в словнику французької мови незабаром.

RT – повторна публікація раніше викладеного в мережі повідомлення: RT @louisdmtz: «[@hamsterjoueur](#) Je me suis inscrit sur tweeter juste pour tes alertes hier, ma commande est passée aujourd'hui. MERCI!»

Nick являє собою варіант англійського слова *nickname*, що означає «псевдонім». Аббревіатура DM розшифровується як Direct Message, тобто особисте адресне повідомлення, закрите від інших користувачів. Скорочення FF (#FF) (Follow Friday) служить для позначення користувачів, з якими вдалося познайомитися в Мережі, і твітти яких цікавлять учасників комунікації.

Особливу популярність сьогодні має такий жанр як спілкування в соціальній мережі. Термін вперше був вжитий Джеймсом Барнсом в 1954 р. Особливість цієї складової електронного дискурсу визначається змістом контенту, що наповнюється учасниками мережі, які контактують. Соціальні мережі є унікальним джерелом даних про життя, інтереси людей.

В рамках цього жанру виділяють дві групи комунікативних інструментів (*outils de communication*):

1) власне комунікаційні інструменти, які використовуються для запису, зберігання та подання комунікаційних даних, найчастіше в текстовому вигляді, але все більше в аудіо- та відеоформатах;

2) інтерактивні інструменти (*outils interactifs*), які використовуються для підтримки опосередкованої даними різних медіаформатів взаємодії між окремими активними користувачами і їхніми групами [1, с. 172].

Спілкування в соціальній мережі фактично відповідає комунікації наодинці (*tête-à-tête; entre quatre yeux*), незалежно від віддаленості користувачів один від одного. Через миттєвий обмін повідомленнями, відсутність можливості подумати, звернутися до словника виникають помилки, які досить часто не сприймаються комунікантами. Аналіз французького сегмента соціальної мережі Facebook дозволив визначити деякі лінгвістичні особливості цього жанру інтернет-дискурсу, зокрема:

- наявність еліптичних речень: Il y a quelqu'un sur ce mur?; Cela s'est passé aujourd'hui comme hier. Elle le soignait comme un enfant;

- використання зниженої та розмовної лексики: Je mate des photos sur le mur (mater – дивитися); Ouais (ouais – так; Merki (merki – спасибі);

- використання різних видів скорочень: Slp (s'il te plaît – будь ласка, прошу тебе); Slt (salut – привіт); Scpas (ce n'est pas – так неможливо, заперечення) moi; Bsr (bonsoir – добрий вечір);

- вживання англіцизмів: Hello; Hey; Bye; Je like ça;

- вживання вигуків: Zut; Oh; trop bien;

- письмове фіксування усної розмовної мови (фонетичне письмо): J'ai ksa à faire t sé – Je n'ai que ça à faire tu sais.

Однією з головних відмінних рис електронного дискурсу є відсутність чіткої опозиції двох типів мовлення: усного та писемного. З одного боку, текст, набраний на клавіатурі, не відразу передається співрозмовнику, а значить, не являється продуктом мовного апарату (*appareil phonatoire*). З іншого боку, йому властива інтонація усного мовлення, так як інформація, що передається – спонтанний природний потік мови, представлений на загальний огляд і містить основні елементи комунікативного коду: графічні, лексичні та стилістичні засоби (*moyens graphiques, lexiques et stylistiques*). Наприклад, на одному з французьких форумів [2] учасник під ніком Cecile1902 ставить питання: «Cocou les filles! Moi pour le coiffage, [maquillage](#) et habillage je mets facilement 45 minutes. Ca vous paraît beaucoup?» (Привіт, дівчата! Я витрачаю на зачіску, макіяж і вибір одягу 45 хвилин. Вам не здається, що це забагато?). У відповідь йде порада іншого користувача (Alya74): «T'inkiète c normal. Bin moi c'est pareille, 45 min à 1'heure car il faut ke je mange aussi

un p'tit peu kan-même! Mais c'est bien 1h 00 k'il me faut pour être prête le matin! Pareille ke toi je veux paraître naturelle, alors ca prend du temps! Je pense ke nous sommes pas les seules..non?» (Не хвилюйся, це нормально. У мене так само, від 45 хвилин до 1 години, якщо я снідаю! Щоб бути готовою до виходу мені потрібна 1 година щоранку! Так само, як і ти, я хочу виглядати природною, а це займає час! Я думаю, що ми не одні... ні?).

Мова Інтернету все більше і більше відступає від норм літературної мови і спрощується; піддається сильному впливу англійської мови, що проявляється у вигляді запозичень та використанні англійських слів. Також варто відмітити, що мова чатів суттєво відрізняється від форумів і тим більше мови електронних повідомлень. Чати вимагають від користувача миттєвої реакції, тому граматичні, пунктуаційні та орфографічні норми в дискурсі чатів відходять на другий план. Мова ж форумів та електронного листування більш нормативна, оскільки учасники обговорення мають можливість виважено вибудувати свою відповідь, не зважаючи на час.

Література

1. Ушаков А.А. Интернет-дискурс как особый тип речи / А. А. Ушаков // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2, «Филология и искусствоведение». – 2010. – № 4. – С. 170-174.
2. <http://forum.aufeminin.com>

Ситняк Роман

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ У РОЗВИТКУ СЕМАНТИКИ СЛОВА

В. В. Виноградов в основу історико-лексикологічних пошуків клав слово як фокус, у якому сходяться соціально-історичний досвід народу-носія мови, певний культурно-історичний зміст та його мовне відображення [1, с. 118].

М. М. Покровський був першим, хто запропонував вивчати історію значень не окремих слів, а груп слів, що належать до одного кола уявлень (галузі суспільного життя, виробництва тощо). «Характерною особливістю російської мови є тенденція до групування слів великими пучками навколо основних центрів значень» [4, с. 15].

Відновлення лексико-семантичної системи через встановлення етимологічно співвіднесених одне з одним слів різних окремих історичних індоєвропейських діалектів та співвіднесення такої системи з екстралінгвальною реальністю дає змогу побачити загальну картину життя давніх індоєвропейців – носіїв індоєвропейської прамови та давніх діалектних спільнот.

Перші спроби пояснення семантичних змін відносять до еволюційно-психологічних ідей В. фон Гумбольдта. Сприйняття світу та всеохоплюючий вплив духу народу, що втілював психологію народу, його культуру та світосприйняття і мав невпинну рушійну силу, стали основними догмами цього етапу.

У цей період компаративістики як головної можливості отримання конкретних наукових результатів активно застосовувалися дослідження соціального життя суспільства (Г. Пауль, В. Вундт, А. Шлейхер, О. О. Потєбня, М. М. Покровський, О. М. Трубачов та ін.).

Вільгельм фон Гумбольдт був упевнений, що слово не є еквівалентом предмета, що чуттєво сприймається, а є еквівалентом того, як цей предмет був сприйнятий та відображений актом мовленнєвої творчості у конкретний момент виникнення слова. Саме в цьому він убачає головний чинник розмаїття образів та назв одного й того ж предмета. Як

приклад він подає санскрит, де, залежно від узятій за основу ознаки слона, його називають або *тим, який двічі п'є*, або *двозубим*, або *одноруким*, кожного разу маючи на увазі один і той самий предмет [5, с. 103].

Учений вважає, що слово виникає на основі суб'єктивного сприйняття предмета. Воно є відображенням не предмета як такого, але його образу, що виникає завдяки цьому предмету в нашій душі. Називаючи найпростішу річ, наприклад, коня, люди мають на увазі одну й ту саму тварину, але кожний вкладає у слово своє особисте уявлення – більш чуттєве або більш розсудливе, більш живе, образне або більш близьке до предмета мовлення [там само, с. 166].

У процесі дослідження мови, що розвивається в суспільстві, необхідно, по-перше, зрозуміти загальні її характеристики, які впливають на зрушення в ній, а лише потім переходити до дослідження індивідуального у мові. Жодне, навіть найчистіше мислення, підкреслював В. фон Гумбольдт, не може здійснюватися інакше, ніж у загальноприйнятих формах нашої чуттєвості; тільки в них ми можемо сприймати та запам'ятовувати [5, с. 306].

Думка про те, що саме людина створює мову, а не навпаки, була близька прихильникам психологічного підходу: «... не мова створює людину, а людина створює мову, тобто ще не опанувавши мову, людина здатна до неї, раніше і перш за все. У неї вже задалегідь наявні узагальнювальні смислові творчі категорії, «спільні для всіх народів», яким вона і навчається (оволодіває). Якщо ці категорії не отримують свого висловлювання до певного віку, людина як людська істота закривається, не здатна більше вступити в поле комунікації, інтерсуб'єктивності, у світ явища мови. Саме в цьому полягає дихотомія несвідоме-свідоме; людина не є несвідомою – вона знаходить своє несвідоме одночасно з набуттям свого свідомого...» [10, с. 8-9].

Одним із головних чинників, що відіграють важливу роль у зміні семантичного значення слова вважаються соціокультурні умови існування певної мовленнєвої спільноти. Саме семантичні зміни, викликані певними спільними подіями, що впливають на умови життя спільноти в цілому, і відносилися В. Вундтом до регулярних змін. Яскравим прикладом таких змін є слова, які на ранніх стадіях розвитку різних народів позначали назву тих чи інших видів товару, що використовувався у торгових операціях замість грошей. З часом слова, які позначали цей товар, набули поняття грошей, або грошових одиниць.

Л. Блумфільд уважав цілком природним, що розгляд зміни лексичного значення слів може вказувати на зв'язок між реальними речами і таким чином пролити світло на життя людей у давні часи. Як приклад він надає англ. *fee* – *гонорар*, що є сучасною формою парадигми давньоангл. *feoh*, у значенні *поголів'я худоби, хатня худоба, майно, гроші*. Серед слів того ж кореня в інших германських мовах тільки готське *faihu* [*'fehu*] має значення *майно*; всі інші, як, наприклад, нім. *Vieh* [*fi:*] або швед. *fä* [*fe:*], мають значення *голова тварини, одиниця поголів'я домашньої тварини*. Такий напрямок семантичного розвитку мають споріднені їм слова в інших індоєвропейських мовах, таких як лат. *resu*. У латинській мові є похідні утворення *resūpna* – гроші та *resūlium* – заощадження, майно. Це, безперечно, підтверджує думку В. Вундта та інших лінгвістів, що тварини в давні часи використовувались як засоби обміну [2, с. 468].

Серед дослідників мови наступних поколінь широківідомою є праця Т. В. Гамкрелідзе та Вяч. Вс. Іванова «Індоєвропейська мова та індоєвропейці», де наводиться зразок використання реконструкції лексичного значення слів індоєвропейської прамови для відтворення культурного, соціального, побутового життя людей того періоду.

Так, саме історичні події, які викликали суттєві зміни в соціальному житті людей (війни, окупація, побутові випадки та ін.), призводили до змін значення слів і, залежно від ставлення людей до цих змін, отримували позитивні чи негативні забарвлення або розширювали чи звужували сфери свого використання.

Світогляд та психологія народу розкриваються за допомогою смислової історії слів, розвитку їхніх значень, особливості його матеріального середовища та соціального устрою, так само, як це здійснюється за допомогою історичних знахідок [6, с. 5].

О. А. Меркулова відзначає, що «визначення основного напрямку історичного розвитку семантики слова у багатьох випадках можливе лише за умови встановлення історії слова та предмета, тих відносин, звичок, звичаїв тощо, які існували упродовж відповідних періодів розвитку суспільства. Ця екстралінгвістична основа необхідна як своєрідне тло, що визначає напрямки основних змін семантики слова й особливості функціонування історичних законів семасіології» [8, с. 40].

Історія людства тісно пов'язана з історією завойовування одним народом іншого. Тому семантичні зміни можуть відбуватися через зміну ставлення людей до тих чи інших явищ. Іноді ці явища мають дуже конкретний характер. Ж. Вандрієс пропонує яскраві приклади з французької мови, де слова *brigand* (розбійник), *gibaud* (розпусник), *assassin* (вбивця), *grivois* (розгульний), що раніше означали певні роди військ, отримали негативні значення через грубість та розбещеність армійців [3, с. 195].

Важливе значення для зміни лексичного значення слів, на думку Ж. Вандрієса, мають соціальні умови, у яких живуть носії мови. Ці умови не можуть не впливати на відносини між людьми та відображення цих відносин у словнику. У народів, що активно займалися скотарством, добробут та багатство вимірювалося кількістю тварин. Там тварини стали майже грошовою одиницею. Так, у багатьох індоєвропейських мовах зберігалися випадки, коли худоба – єдине багатство – вживається у значенні «монета». Ірландське право часто виражало штрафи та ціни головами худоби: рабиня *cumal* коштувала три корови, і слово *cumal* набуло значення монети. У валлійських законах X ст. ціна продажу будь-яких речей вимірювалася таким самим способом – у середньовічному збірнику оповідань прикраса на сукню коштувала 300 корів.

Ж. Вандрієс говорив про велику кількість прикладів, коли гроші та худоба позначаються одним словом. У тих мовах, де ці значення відокремились пізніше, і стало можливим встановити й пояснити шлях утвердження значення. Як приклад вчений подає латинське слово (гроші), яке є тільки похідним від *pecus* (худоба). Німецьке слово *Vieh* (худоба) використовуються тепер тільки по відношенню до худоби, але відповідне йому англійське слово *fee* має значення грошового винагородження [там само, с. 198].

Ми бачимо, що два фактори були для Ж. Вандрієса найбільш вагомими у процесі зміни лексичного значення слів – психологічний та соціальний. Психологічний фактор є індивідуальним, а соціальний залежить від використання мовного матеріалу у різному соціальному середовищі. Ці фактори, або причини, лежать в основі лексичних процесів та пояснюють їх загалом. Конкретні ж лексичні процеси, відрізняючись великою своєрідністю, дуже часто залежать від випадковостей. Саме тому, якщо історія не надає потрібних фактів, такі випадковості неможливо не тільки передбачити, але навіть пояснити *post factum*.

Т. В. Гамкрелідзе та Вяч. Вс. Іванов у своїй праці «Індоєвропейська мова та індоєвропейці» особливу цінність для реконструкції екстралінгвістичних факторів історичного існування носіїв певних мов вважають формально-семантичний аналіз лексики відповідних діалектів. До таких факторів вони відносять: екологічне середовище (фауну, флору, географічне оточення та клімат), умови проживання носіїв та їх пересування у цьому середовищі, їхню культуру у широкому розумінні (матеріальну та духовну).

Двома неодмінними супутниками процесу дослідження змін семантики слів неодмінно постає пізнання мовних явищ через умови життя та пізнання (хоча часто тільки фрагментарне) основних умов існування носіїв діалектів у споріднених мовах. Саме тому лінгвістично-історіографічний аспект є невід'ємною частиною більшості досліджень мови.

Т. В. Гамкрелідзе та Вяч. Вс. Іванов наполягають, що не можна навіть думати про дослідження семантичного аспекту мови без співвідношення його з «позамовним світом речей», який віддзеркалюється у плані змісту мови. Часто для того, щоб реконструювати прамовне значення лексеми, необхідно вийти за межі суто лінгвістичних факторів, залучаючи типологічні дані, які мають відношення до історії певних сфер культури.

Література

1. Бельчиков Ю. А. Виктор Владимирович Виноградов / Ю. А. Бельчиков // Отечественные Лингвисты XX века : сб. ст. / редкол. : Ф. М. Березин и др. – М. : ИНИОН РАН, 2002. – Ч. 1. – 295 с.
2. Блумфилд Л. Язык / Леонард Блумфилд. – М. : Прогресс, 1968. – 607 с.
3. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю / Ж. Вандриес. – М. : Соцэкгиз, 1937. – 410 с.
4. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Учпедгиз, 1947. – 785 с.
5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт ; пер. с нем. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
6. Дегтерёва Т. А. Законы семантического развития : сб. ст. / Т. А. Дегтерёва. – М. : Изд-во ВПШ и АОН, 1961. – 148 с.
7. Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях / В. А. Звегинцев. – М. : Просвещение, 1964.– Ч. I. – 1964. – 466 с.
8. Марченко О. Ю. Лінгвістический аспект дослідження фонемної дистрибуції (передфонологічний етап) / О. Ю. Марченко // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии. – Славянск : СГПУ, 2009. – Вып. XVIII, ч. 1. – С. 41-48.
9. Пауль Г. Принципы истории языка / Герман Пауль. – М. : Изд-во «Иностр. лит.», 1960. – 500 с.
10. Якобсон Р. Язык и бессознательное / Роман Якобсон. – М. : ГНОЗИС, 1996. – 248 с.

Скоплев Андрей

Горловский институт иностранных языков
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»
г. Бахмут

СЛОВЕНСКИЕ ОТГЛАГОЛЬНЫЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ НА *-NJE* / *-TEV* И КАТЕГОРИЯ ВИДА

Отглагольные существительные на **-nъje/tъje* (русск. *взятие*, укр. *вирішення*, польск. *zaaklimatyzowanie* «акклиматизация», чешск. *dobytí* «овладение, завоевание», болг. *спане* «сон»; далее – ОС) представляют собой особый словообразовательный тип славянских *nomina actionis*, обнаруживающий тесную связь с производящим глаголом. Факт сохранения цельной глагольной основы и продуктивность словопроизводства обуславливают возможность передавать средствами ОС противопоставление по виду: укр. *РОЗРОБЛЮВА-ти* - *РОЗРОБИ-ти* → *РОЗРОБЛЮВА-ння* - *РОЗРОБЛ-ення*, но *розроб-к-а*; чешск. *VYVAŘOVA-t* «вываривать» - *VYVAŘI-t* «выварить» → *VYVAŘOVÁ-ní* - *VYVAŘ-ení*, но *vuvář-k-a*. На этом основании данные формации очень часто трактуются как гибридные, совмещающие признаки глагола и существительного [10, с. 201; 11, с. 126; 5, с. 165].

Наиболее показательны в этом плане западнославянские образцы. В польском, чешском и словацком языках отглагольные существительные характеризуются неограниченной продуктивностью и, стало быть, легко образуются от глаголов обоих видов; в случае же мотивации возвратным глаголом, ОС способно сохранять возвратный компонент. Например, чешск. *krmit* «кормить» - *vykrmit* «выкормить» → *krmení* - *vykrmení*, словацк. *uskutočňovať* «осуществлять» - *uskutočniť* «осуществить» → *uskutočňovanie* - *uskutočnenie*, польск. *zabawiać się* «развлекаться» - *zabawić się* «развлечься» → *zabawianie się* - *zabawienie się*. Поэтому в грамматиках западнославянских языков настоящие субстантивы трактуются как часть глагольной парадигмы [11, с. 126; 12, с. 476; 14, с. 34].

В восточно- и южнославянских языках их производство, напротив, ограничено рядом факторов, важнейшим из которых является видовая принадлежность производящей глагольной основы – отмечается довольно сильная тенденция к утрате продуктивности от глаголов совершенного вида [13, с. 20]. Наиболее последовательно она проявляется в болгарском и македонском языках, где базой для образования отглагольных существительных на *-ne* (мак. *-ње*) служат исключительно глаголы несовершенного вида: болг. *четене* «чтение», *приготвяне* «приготовление»; мак. *берење* «сбор», *пиење* «питьё» [1, с. 260; 2, с. 108]. В сербохорватском и русском языках субстантивы, мотивированные глаголами совершенного вида, существуют, однако составляют малочисленную, непродуктивную группу форм. Пары типа серб.-хорв. *дозвољавање* - *дозвољење* «разрешение», *докончавање* - *докончање* «окончание», русск. *накапливание* - *накопление*, *чтение* - *прочтение* достаточно редки и чёткая корреляция по виду им не свойственна [9, с. 152; 3, с. 120].

Особых замечаний требует словенский язык. В условиях упадка производства ОС от глаголов совершенного вида в языке явно прослеживается тенденция к восполнению этого недостатка за счёт другого словообразовательного типа *nomina actionis* – формаций на *-tev*, напр. *razbistritev* «разъяснение», *naložitev* «наложение, размещение», *izenačitev* «уравнивание, унификация». Последние, восходя к древнеславянским образованиям на **-tva* (русск. *жатва*, укр. *молитва*, *гонитва*), образуются, как правило, от глаголов совершенного вида на *-iti*, в результате чего в современном словенском языке имеется огромное количество следующих субстантивных пар: *izključevanje* - *izključitev* ← *izključevati* «исключать» - *izključiti* «исключить», *pojavljanje* - *pojavitev* ← *pojavlјati se* «появляться» - *pojavit se* «появиться», *gnojenje* - *rognojitev* ← *gnojiti* «удобрять» - *rognojiti* «удобрить». Исследователи Х. Ожеховска, С. Дики, М. Л. Гринберг приписывают таким парам способность к передаче видовых различий [4, с. 28; 13, с. 147; 7, с. 125-126], в то время как Э. Токаж и Г. Галтон говорят об «ослабленности, неясности» семантики вида у ОС [15, с. 52-53; 6, с. 256].

Анализ словенских отглагольных существительных в корпусе словенского языка GIGAFIDA [<http://www.gigafida.net>] показал, что пары субстантивов на *-nje* и *-tev* весьма чувствительны к виду, и в контекстах, актуализирующих то или иное видовое значение, выступает соответствующая форма ОС. См.:

ОС, мотивир. глаголом несов. вида (- <i>nje</i>)	ОС, мотивир. глаголом сов. вида (- <i>tev</i>)
<ul style="list-style-type: none"> <i>Marsikdo se sprašuje, kako to, da se je država tako hitro odločila za ukinitve obveznega služnja vojaškega roka in prehod na poklicno vojsko</i> «Многие задаются вопросом, почему государство так поспешно решило отменить обязательную воинскую повинность и перейти на профессиональную армию». 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Na številnih drevesih lahko še vedno razberemo vrezana imena in čas do odslužitve vojaškega roka vojakov jugoslovanske vojske</i> «На многочисленных деревьях всё ещё можно разобрать вырезанные имена солдат югославской армии и время до окончания их службы».
<ul style="list-style-type: none"> <i>Ljudje obeh dežel so se obrnili na vladi, naj začneta s pogozdovanjem otoka, da bi v prihodnje preprečili podobne katastrofe</i> «Люди обеих провинций обратились к властям, чтобы те начали засаживать остров лесом для предотвращения в будущем подобных катастроф». 	<ul style="list-style-type: none"> <i>... smo tu že lani izdali odločbo, v kateri smo zahtevali pogozditev zemljišča, kjer je posekal drevje</i> «В прошлом году мы ему уже предъявляли заключение, в котором требовали засадить лесом земельный участок, на котором он срубил деревья».
<ul style="list-style-type: none"> <i>Nezadovoljstvo nad ameriško pristranskostjo do Izraela in njegovo</i> 	<ul style="list-style-type: none"> <i>To krizo mora končati mirno s popolno <...> izpolnitvijo obveznosti varnostnega sveta</i>

<p><i>zavlačevanje z izpolnjevanjem obveznosti sporazumov iz Osla je sprožilo <...> val solidarnosti s Palestinci v arabskem svetu «Недовольство предвзятостью Америки к Израилю и затягивание им исполнения обязательств по соглашениям, подписанных в Осло, подняло в арабском мире волну солидарности с палестинцами».</i></p>	<p><i>in popolnim sodelovanjem z inšpektorji «Этом кризис нужно ликвидировать спокойно, в полной мере исполнив обязательства Совета безопасности и тесно сотрудничая с инспекторами».</i></p>
---	---

Словенские отглагольные существительные, таким образом, обнаруживают гораздо большую близость к системе глагольных форм, чем эквивалентные им образования в родственных южнославянских языках.

Литература

1. Андрейчин Л. Грамматика болгарского языка / Л. Андрейчин. – М.: Изд-во иностр. литературы, 1949. – 496 с.
2. Усикова Р. П. Македонский язык / Р. П. Усикова. – Скопје: Македонская книга, 1985. – 237 с.
3. Хохлачёва В. Н. К истории отглагольного словообразования существительных в русском литературном языке нового времени / В. Н. Хохлачёва. – М.: Наука, 1969. – 149 с.
4. Dickey S. M. Aspect and Verbal Noun in Slavic / S. M. Dickey // Зборник матице српске за филологију и лингвистику. – 1995. – књ. 38, св. 2. – С. 19-41.
5. Dulewiczowa I. Nomina actionis we współczesnym języku rosyjskim i polskim / I. Dulewiczowa // Studia z filologii polskiej i słowiańskiej. – 1977. – z. 16. – S. 163 - 177.
6. Galton H. The main functions of the Slavic verbal aspect / H. Galton. – Skopje: Macedonian academy of sciences and arts, 1976. – 307 p.
7. Greenberg M. L. A Short Reference Grammar of Standard Slovene / M. L. Greenberg. – Kansas, 2006. – 189 p.
8. Havránek V. Česká mluvnice / V. Havránek, A. Jedlička. – 4 vyd., přeprac. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. – 568 s.
9. Kirszowa M. К вопросу об отглагольных существительных с суффиксом *нь/е/* в современном сербохорватском языке (в сопоставлении с русским) / M. Kirszowa // Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich. – Warszawa: PAN, 1993. – С. 147 - 156.
10. Křížková H. K problematice podstatných jmen slovesných v ruštině v porovnání s češtinou / H. Křížková // Ruský jazyk. – 1959. – roč. 9, č. 5. – S. 195-203.
11. Mluvnice češtiny (2): Tvarosloví / M. Komárek, J. Kořenský, J. Petr (vedoucí), J. Veselková a kolektiv. – 1 vyd. – Praha: Academia, 1986 – 536, [3] s.
12. Morfológia slovenského jazyka / L. Dvonč, G. Horák, F. Miko, J. Mistrík, J. Oravec, J. Ružička, M. Urbančok. – 1 vyd. – Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966. – 896 s.
13. Orzechowska H. Orzeczeniowe formacje odsłowne w językach południowosłowiańskich / H. Orzechowska. – Kraków: Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1966. – 278 s.
14. Tokarski J. Czasowniki polskie: Formy. Typy. Wyjątki. Słownik / J. Tokarski. – Warszawa: Wydawnictwo S. Arcta, 1951. – 288 s.
15. Tokarz E. Nomina actionis we współczesnym języku słoweńskim / E. Tokarz. – Katowice: Uniw. Śląski, 1987. – 99 s.

ПОНЯТТЯ «НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ДИСКУРС» В ЛІНГВІСТИЦІ

У наш час значна увага дослідників у царині лінгвістики приділяється вивченню дискурсу в цілому та науково-популярного дискурсу (НПД) як його виду. На сьогодні ситуація з вивченням НПД полягає в тому, що складно виділити єдину загальноприйнятту думку щодо визначення терміна. Насамперед, це може бути пов'язано з різними підходами до визначення самого терміну «дискурс». Як наслідок, для даного дослідження не буде зайвим почати з аналізу існуючих поглядів на проблеми дискурсу.

Лінгвістичні дослідження кінця ХХ століття ознаменувалися антропоцентричністю: центром стає людина як соціальний феномен із його різноманітністю вербального і невербального вираження. Вивченню проблем дискурсу присвячено роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Незважаючи на постійний розвиток лінгвістичних досліджень в області дискурсології (Н.Д. Арутюнова, В.О. Чернявська, О.С. Кубрякова, В.І. Карасик, М.Н. Кожина, О.А. Баженова та ін.), вчені так і не прийшли до єдиної думки щодо визначення терміна «дискурс». Він використовується не тільки в лінгвістичних дослідженнях, але й у низці гуманітарних наук, зокрема філософії, літературознавстві, психології, семіотиці, антропології, які прямо або опосередковано торкаються проблем функціонування мови [2, с. 39].

Актуальною і на сьогоднішній день залишається думка авторитетного лінгвіста О.С. Кубрякової про те, що «незважаючи на величезну роботу, виконану лінгвістами в галузі дискурсивного аналізу, ми ще дуже далекі від утворення єдиної і цілісної теорії дискурсу. Більше того: навіть на сучасному щаблі розвитку лінгвістичної думки навряд чи можна говорити про існування загальноприйнятого визначення дискурсу і навряд чи можна розглядати будь-яке з запропонованих визначень як пріоритетне» [11, с. 524].

У лінгвістичному енциклопедичному словнику зафіксовано розгорнуте визначення поняття, запропоноване відомим радянським і російським мовознавцем, членом-кореспондентом РАН Н.Д. Арутюновим, яке вказує на його (дискурсу) зумовленість різними зовнішніми факторами: «дискурс – зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами, текст, взятий у понятійному аспекті; мова, розглянута як цілеспрямоване соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мова, "занурена в життя"» [6, с. 136-137].

Ґрунтуючись на визначенні Н.Д. Арутюнова, А.А. Кібрік запропонував розуміти дискурс як «єдність двох природ»: процес мовної комунікації і її результат (текст) [9].

Найбільш поширеним і частотним тлумаченням терміну «дискурс» є трактування, запропоноване В.І. Карасиком: «Дискурс – це текст, занурений у ситуацію реального спілкування» [8, с. 58] – на відміну від текстів, написаних на «мертвих» мовах.

Беручи до уваги багаторічний досвід вітчизняних і зарубіжних вчених-лінгвістів у галузі теорії дискурсу, відзначаємо, що така багатовимірність терміна може як відкрити для дослідників нові горизонти, так і таїти в собі певні труднощі, «підводні камені».

Так, на початку становлення терміна дискурс ототожнювався з тестом. Досі відкритими залишаються питання співвідношення понять «науково-популярний дискурс», «науково-популярний текст», «науково-популярний функціональний стиль / підстиль». У визначенні типів дискурсу нерідко застосовується аналогія з типами тексту, хоча тут

обов'язково потрібно пам'ятати, що, незважаючи на таку подібність цих понять, вони не є тотожними.

Традиційно дискурс мав значення упорядкованого письмового, але найчастіше мовного повідомлення окремого суб'єкта. В останні десятиліття термін отримав широке поширення в гуманітаристиці і набув нових відтінків значення. Часте ототожнення тексту і дискурсу зв'язано, по-перше, з відсутністю в деяких європейських мовах терміна, еквівалентного французькому та англійському *discours(e)*, а по-друге, з тим, що раніше в обсяг поняття дискурс включалася лише мовна практика. Під час становлення дискурсного аналізу як спеціальної галузі досліджень, з'ясувалося, що значення дискурсу не обмежується письмовим і усним мовленням, але позначає, крім того, і позамовні семіотичні процеси. Акцент в інтерпретації дискурсу ставиться на його інтеракціональній природі. Дискурс – насамперед, це мова, занурена в життя, у соціальний контекст (з цієї причини поняття дискурсу рідко вживається стосовно древніх текстів) [3, с. 23].

Для визначення розуміння дискурсу всі існуючі підходи можна звести до таких: дискурс визначається через текст або текст через дискурс; дискурс розуміють як когнітивний процес, пов'язаний із творенням мовленнєвої поведінки; дискурс розглядається як послідовність взаємозв'язаних висловлювань, об'єднаних спільністю цільового завдання; дискурс визначається як засіб бесіди та мислення, які, як і жанри, можуть ставати ритуалізованими; у рамках першого підходу спроба визначити текст через дискурс або дискурс через текст призводить до визначення первинності тексту / дискурсу.

Ф.І. Шарков стверджує, що текст – одиниця мовлення, явище системи комунікації, тобто явище соціально-мовленнєвого рівня. Фактично текст ототожнюється з дискурсом і розглядається як комунікативна одиниця, де мовні елементи і структури використовуються для реалізації певних комунікативних цілей, задач і установок [13, с. 26].

Дискурс трактується як складне комунікативне явище, що включає в себе соціальний контекст, інформацію про учасників комунікації, знання процесу продукування та сприйняття текстів. Дискурс за Т. Ванн Дейком, – це складна комунікативна подія, «суттєва складова соціокультурної взаємодії, характерні риси якої – інтереси, цілі та стилі» [4, с. 23].

Дискурс також розуміється як текст, «представлений у вигляді особливої соціальної даності» і «утворений у результаті мовленнєвої діяльності представників певної лінгвокультурної спільноти, який розглядається в сукупності його лінгвістичних параметрів та соціокультурного контексту».

Дискурс розглядають і як підсистему тексту. Текст – більш загальне поняття, ніж дискурс. Дискурс – це «мовлення, занурене у життя», тому термін «дискурс», на відміну від терміна «текст», не застосовується до древніх текстів, зв'язки яких із живим життям не відновлюються безпосередньо. Якщо під текстом розуміють «абстрактну, формальну конструкцію, то під дискурсом – різні види її актуалізації, що розглядаються з точки зору ментальних процесів і у зв'язку з екстралінгвістичними факторами». І, якщо дискурс – категорія, яка постає як особлива соціальна даність, то текст – категорія, яка належить і черпає свої сили у мовній сфері. Як про дискурс можна говорити про текст оповідання, вірша, виступу, але цього не можна сказати про текст вправи з граматики, яка є набором речень, правила, що ілюструє якесь граматичне явище [7, с. 20].

Аналізуючи ідеї М.Н. Кожиної і її послідовників про співвідношення понять стилю і дискурсу, О.В. Орлова у своїй статті приходить до висновку про те, що демаркаційна лінія між стилем і дискурсом проходить по осі членування комунікативного простору: дедуктивно, зверху вниз у першому випадку, індуктивно, знизу вгору – у другому; у відповідності з фундаментальною онтологією мови / мовлення – в першому, у відповідності з варіативністю і поливалентністю емпіричного освоєння мови / мовлення – у другому [12, с. 24].

Спираючись на дослідження М.Н. Кожиної, ще один російський лінгвіст, Е.А. Баженова, зазначає, що вивчення тексту «в його власній природі» передбачає принципову багатоаспектність аналізу, тобто застосування комплексного методу

дослідження, в рамках якого власне лінгвістична онтологія тексту розглядається як похідна від широкого кола екстралінгвістичних факторів – соціальних і культурних умов його функціонування [1, с. 24]. Крім того, О.А. Баженова вважає можливим стверджувати, що де-факто предметом дослідження функціональної стилістики був і залишається саме дискурс, дискурсивна діяльність, зафіксована у тексті й розуміється як мовленнєворозумова діяльність, яка здійснюється засобами мови й протікає в основних сферах життєдіяльності людини – науці, мистецтві, політиці, праві, релігії, а також у сфері побуту [1, с. 24].

Таким чином, дослідники сходяться на думці, що дискурс-аналіз і функціональна стилістика, хоча і не тотожно рівні, проте досить близькі, оскільки обидва реалізують мовленнєвознавчий аспект теорії мови [10, с. 29].

Щодо поглядів дослідників на проблеми позиціонування науково-популярного дискурсу, то тут теж немає певної єдності в тому, чи є він самостійною або ж одним із видів наукового дискурсу. На думку Т.А. Воронцової, складність у визначенні стилістичного статусу науково-популярного тексту значною мірою зумовлена двома факторами: 1) науково-популярна література представлена різними жанрами: книга, стаття, інтерв'ю тощо; 2) комунікативно-прагматичні параметри, що впливають на стилістичний спосіб презентації таких текстів, також дуже різноманітні. Наприклад, адресат науково-популярного тексту може бути диференційований за різними критеріями: за освітнім рівнем, віком, за можливостями сприйняття наукових знань і цілям їх отримання тощо, і ця обставина, безумовно, буде впливати на спосіб представлення інформації [5, с. 39].

Науково-популярний дискурс може бути представлений як сукупність текстів властивих одній сфері спілкування, з урахуванням екстралінгвістичних чинників, адресантно-адресатної взаємодії, комунікативних установок. Беручи до уваги безперервні суперечки про приналежність науково-популярного дискурсу, відзначаючи обґрунтованість кожного з підходів вчених до вирішення проблеми, можемо уявити науково-популярний дискурс як гібридне утворення, яке може поєднувати елементи наукового, педагогічного, медичного, публіцистичного, політичного, релігійного та інших типів дискурсу, в залежності від комунікативної ситуації, завдань, які ставить перед собою автор (адресант), пізнавальних інтересів адресата, історичної та соціальної обумовленості.

Вивчивши та проаналізувавши здобутки вчених у галузі теорії дискурсу, ми можемо відзначити, що на даному етапі розвитку лінгвістичної науки проводяться різнопланові дослідження в галузі науково-популярного дискурсу, справедливим буде відзначити, що область науково-популярного тексту досліджена більш ґрунтовно. Разом із тим визначення дискурсу через текст дозволяє продовжувати вивчення науково-популярного дискурсу, спираючись на вже наявні знання [2, с. 39].

Література

1. Баженова Е. А. Научный текст в дискурсивно-стилистическом аспекте / Баженова Е. А. Вестник пермского университета. – Российская и зарубежная филология. Вып. 5., 2009. – 180 с.
2. Бессонова А. С. Понятие «нау – научно-популярный дискурс» в лингвистической литературе / Бессонова А. С.- Артемовск-Бахмут : ГПМ ДВНЗ «ДДПУ», 2016. – 156 с.
3. Воробьева О. П. Лингвистич. аспекты адресованности худ. текста: учебник / Воробьева О. П. – М. : 1997. – 382 с.
4. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата: учебник / Воробьева О. П. – К. : Вища шк., 1993. – 200 с.
5. Воронцова Т. А. Научно-популярный дискурс в современных российских СМИ (проблемы жанра и стиля) / Воронцова Т. А. – Вестник Челябинского государственного университета. № 6 (335). Филология. Искусствоведение. Вып. 88, 2014. – 136 с.
6. Дискурс: лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 200 с.

7. Ишмуратов А. Т. Логико-когнитивный анализ онтологии дискурса: учебник / Ишмуратов А. Т. – К. : Наук. Думка, 1994. – 252с.
8. Карасик В. И. О типах дискурса / Карасик В. И. Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 2000. – 158 с.
9. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов [Электронный ресурс] : А. А. Кибрик Режим доступа : http://ilingran.ru/kibrik/Discourse_classification@VJa_2009.pdf
10. Кожина М. Н. Дискурсный анализ и функциональная стилистика с речеведческих позиций / Кожина М. Н. Текст – Дискурс – Стилль. СПб., 2004. – 257 с.
11. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Кубрякова Е. С. – Рос. академия наук. Ин-т языкознания. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.
12. Орлова О. В. Проблема соотношения понятий стиля и дикурса в лингвистике начала ХХІв. в контексте идей М. Н. Кожиной / Орлова О. В. Вестник Томского государственного университета. Филология. 2013. – №4 (24). – 160 с.
13. Шарков Ф. И. Основи теорії комунікації: підручник / Шарков Ф. И., 2002 – 246 с.

Фабричная Екатерина

Горловский институт иностранных языков

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Бахмут

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА КАК РЕЗУЛЬТАТ ВТОРИЧНОЙ ИНОКУЛЬТУРИЗАЦИИ В РАМКАХ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Общение представителей разных этнокультур в значительной мере усложняет процесс коммуникации. Межкультурная коммуникация происходит в момент осознанного пересечения точки контакта между культурами. Границы между культурами обозначаются теми точками пересечения, в которых в ходе акта коммуникации требуются дополнительные усилия посредника – переводчика. Таким образом, именно межкультурная коммуникация характеризует точки соприкосновения между культурами.

Проблемы выявления различий и схожестей тех или иных лингвокультур привлекают внимание многих исследователей [3, 4]. Главной причиной недопонимания в процессе межкультурного общения являются различия в национальном сознании коммуникантов. Такими различиями есть лакуны, которые вмещают в себя знание про инокультуру, язык страны, что является объектом изучения, сохранения и использования [3, с. 166-168].

К специфическим отличиям межкультурной коммуникации относится необходимость соответствия разным культурам. Появляется необходимость вмешательства посредника-переводчика, что обеспечивает успешность коммуникации [1, с. 102].

Уместно отметить, что в процессе межкультурной коммуникации образуются группы вторичной инокультуры, что в результате приводит к формированию профессиональных культур [2, с. 201]. Наша цель – определить, что является основной характерной чертой профессиональной культуры в результате процесса инокультуризации.

Вторичная инокультуризация не включает аспект локализации субъектов коммуникации, в то время как это играет большую роль при определении первичной культуры.

К основным задачам профессиональной (вторичной) культуры относится способствовать успешной коммуникации между культурами первичными. Вторичную культуру не следует воспринимать как вторую первичную культуру (француз не может стать англичанином), это лишь приобретение профессиональных навыков, компетенций и опыта.

Пограничные точки пересечения между культурами выявляют основные различия в языках и ценностях при посредничестве перевода. Перевод, таким образом, представляется способом определения самобытности первичной культуры.

Принадлежность к определенной инокультуре предполагает наличие некоторых знаний о, по меньшей мере, двух первичных культурах. Таким образом, переводчики являются по определению членами инокультур, оставаясь при этом представителями своих первичных культур. Уровень навыков и опыта можно рассматривать относительно уровня вторичной инокультуризации.

Профессиональные культуры обычно объединяют представителей различных первичных культур, каждый из которых привносит свои собственные культурные знания помимо обязательных технических навыков [5, с. 5]. Таким образом, именно культурные различия формируют характерные черты профессиональной культуры, в то время как характер первичной культуры определяется единством культурных знаний. Межличностные отношения внутри профессиональной культуры также базируются на общих профессиональных компетенциях.

Проблемы и сложности межкультурной коммуникации преодолеваются посредством участия представителей профессиональных культур со своими методами, приёмами и опытом. Им можно доверить консультативную и управленческую работу в сфере межкультурной коммуникации.

Относительная автономия профессиональных культур понимается как способность принятия самостоятельных решений в рамках межкультурной коммуникации, без вовлечения других сторон в переговоры.

Профессиональные культуры приобретают значительный вес и влияют на то, как первичные культуры воспринимают друг друга. В особенности это проявляется при переводе, т.к. он характеризуется репрезентативной активностью.

Чем сложнее характер межкультурной коммуникации, тем влиятельнее становятся профессиональные культуры. В конце концов, они даже могут терять свою вторичность и становиться первичной культурой (примером тому миссионерская инокультуризация в Мексике в XVI веке).

В качестве вывода целесообразно отметить, что относительная автономность профессиональных культур по отношению к первичным культурам объясняется во многом принципом единства разнообразия, единым профессиональным опытом при разнообразии первичных культур.

Литература

1. Максимов С. Є. Культура, слово та переклад / С. Є. Максимов // Вісник СумДУ. Сер. Філологічні науки. – 2001. – № 5 (26). – С. 100-104.
2. Петренко Н. М. Підготовка фахівців з міжкультурної комунікації (підходи, пошуки) / Н. М. Петренко // Вісник СумДУ. Серія Філологічні науки. – 2003. – № 4 (50). – С. 200-203.
3. Рудакова Л. Ф. Роль систематизації соціокультурної інформації в познанні инокультури / Л. Ф. Рудакова // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації : міжвуз. зб. наук. праць. – Х. : Константа, 1996. – С. 166-168.
4. Стернин И. А. Культура делового общения / И. А. Стернин, М. Е. Новачихина. – Воронеж : Центрально-черноземное книжное издательство, 2002.
5. Рум 2003: Рум, А. Propositions on cross-cultural communication and translation [Електронний ресурс] / А. Рум // International Journal on Translation studies, 2003. – Vol. 48, № 4. – P. 481-497 – Режим доступу : <http://id.erudit.org/iderudit/008533ar>. – Назва з екрана.

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ КОНЦЕПТІВ У СИСТЕМІ ДИСКУРС-АНАЛІЗУ

Транспарадигмальність, що притаманна сучасній лінгвістиці, зумовила виникнення так званих «постнеокласичних» наук, для яких характерно діалектичне об'єднання концепцій, підходів і методів класичних монодисциплінарних наук. До числа таких інтегральних наук відноситься теорія дискурс-аналізу. Оскільки «сучасна наука визначає гендер як соціальний конструкт» і «включення гендерного параметру в лінгвістичні дослідження дозволяє істотно розширити уявлення про мову як засіб конструювання соціального світу» [3, с. 3], актуальним для дослідження гендерних концептів є соціально орієнтоване визначення поняття «дискурс-аналіз». На думку Л. Вуд і Р. Крогер, «дискурс-аналіз не є просто методом, він є підходом до вивчення природи мови у зв'язку із центральними концептами соціальних наук, який слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних підходів, що передбачають не тільки збір та обробку інформації, але й ряд мета теоретичних та теоретичних припущень, а також систему принципів та методів дослідження» [14, с. 10]. Визначаючи дискурс-аналіз як низку підходів у соціальних науках, М. Йоргансен та Л. Філіпс окреслюють основне завдання дискурс-аналізу як аналіз співвідношення сил в суспільстві, який спрямований на формування нормативного підходу, з позиції якого можна критично проаналізувати ці співвідношення у зв'язку із соціальними змінами [5, с. 19]. О. Акульшин визначає дискурс-аналіз як «галузь міждисциплінарних досліджень, механізм дослідження соціальної поведінки як окремих індивідуумів, так і соціуму в цілому» [4, с. 163].

Оскільки «сучасні тенденції розвитку *дискурс-аналізу* пропонують різні принципи, методи та підходи аналізу тексту та дискурсу» [4, с. 165], в гуманітарних науках дискурс розглядається як багатозначний феномен, для аналізу якого використовуються різноманітні підходи: прагматичний, етнографічний, когнітивний, критичний дискурсивний аналіз, наратологічний і функціональний [8, с. 99].

Найбільш перспективним для всебічного дослідження гендерних концептів є критичний дискурс-аналіз (М. Бахтін, П. Бурдьє, Т. А. ван Дейк, В. Волошинов, Р. Водак, Г. Кресс, Р. Фаулер, Н. Феркло, Р. Ходж).

Відмінною рисою школи критичного дискурс-аналізу, що відрізняє її від традиційної соціолінгвістики і прагматики, та є актуальним для дослідження гендерних концептів, є використання комплексного підходу до вивчення мовних явищ: «Критичний дискурс-аналіз не досліджує мовний знак як такий, а вивчає соціальні явища, які неодмінно є комплексними, і таким чином потребують мульти-дисциплінарного і мульти-методологічного підходу» [14, с. 3].

Представник критичного дискурсивного аналізу Н. Феркло розробив комплексну систему для аналізу відношень між вживанням мови і соціальними практиками, що отримала втілення в тривимірній моделі дискурс-аналізу, яка характеризується послідовним розташуванням елементів: текст – дискурсивна практика – соціальна практика [9, с. 73]. Першим напрямком дослідження в рамках тривимірної моделі Н. Феркло є процес продукування і сприйняття тексту. Іншим напрямком аналізу є соціальна практика, вивчення якої передбачає виявлення соціального контексту, якому належить комунікативна подія. Дискурсивна практика при цьому виконує роль медіатора між текстом та соціальною практикою [9, с. 73]. Вчений наголошує на тому, що дискурс є важливою формою соціальної практики, яка не лише репрезентує, але й змінює знання, ідентичності і соціальні взаємовідношення [10, с. 55]. Таким чином, застосовуючи метод тривимірної моделі Н. Феркло, ми отримуємо можливість довести багаторівневість гендерних практик.

Особливу увагу серед концепцій критичного дискурс-аналізу заслугове соціолінгвістичний дискурс-аналіз Р. Водак [2]. Лінгвіст визначає цей напрям як «єдину перспективу при здійсненні мовного, семіотичного або дискурсивного аналізу» і ставить за мету аналіз як неявних, так і прозорих структурних відносин домінування, дискримінації, влади і контролю, що виражені в мові або дискурсі [2, с. 286]. Р. Водак пропонує вирізнити такі принципи критичного дискурс-аналізу: КДА є зорієнтованим на соціальні проблеми; відношення влади розглядаються як ті, що безпосередньо стосуються дискурсу; суспільство та культури є діалектично взаємопов'язаними із дискурсом; використання мови може бути ідеологічним; дискурси мають свій історичний характер, їх можна розглядати тільки в контексті; зв'язок між текстом та суспільством не є прямим, а опосередкованим соціокогнітивним; дискурс-аналіз – це інтерпретативний та пояснювальний метод; дискурс – це форма соціальної поведінки [4, с. 170–171].

Таким чином, дослідницька увага представників концепцій критичного дискурс-аналізу сфокусована передусім на асиметричності мови суб'єктів внаслідок їх соціально-статусної нерівності (за ознаками статі, класовими, етнічними, професійними характеристиками тощо).

Принципи, які близькі до соціолінгвістичного дискурс-аналізу Р. Водак, можна простежити у дослідженнях, які проводились О. Гриценко в межах дослідження асиметричних відносин гендерної категоризації. Учена переконливо довела, що «гендерні категорії відіграють важливу роль у соціальних практиках, що підтримують гендерний порядок, де дихотомія чоловіче/жіноче є фундаментальним і завжди ревалентним принципом поділу двох типів людей. При цьому вони не просто постулюють відмінності, але й підтримують певну соціальну ієрархію: лінгвістичні практики дають безліч прикладів андроцентричної асиметрії та соціального ранжування гендерної категоризації, в рамках якої один із класів представлений як неавтономний чи менш автономний. У мові це проявляється, зокрема, в маркуванні жіночого роду щодо чоловічого» [3, с. 131–132].

Наступною концепцією дискурс-аналізу, що є актуальною для дослідження гендерних презентацій, вважаємо соціосеміотичний напрям критичного дискурс-аналізу, який розглядає дискурс-аналіз як інтегральну сферу вивчення мовного спілкування [7, с. 19]. Провідна роль у цьому напрямку належить сучасному класику науки про мову М. Халлідю. Основні положення теорії М. Халлідея базуються на твердженні, що між граматичною системою і соціальними та особистісними потребами існує взаємозв'язок. Учений відокремив три взаємопов'язаних метафункції мови: ідеаційну функцію, що зв'язує мовні структури з досвідом; інтерперсональну функцію, що визначає взаємини між учасниками спілкування; текстову функцію, що забезпечує смислову і формальну зв'язність текстів [11]. Таким чином, М. Халлідей створив модель дискурсу, у якій взаємодіють три структурних компоненти: смислове поле, тональність та способи реалізації дискурсу [11]. Цінність соціосеміотичного підходу М. Халлідея для дослідження гендерних аспектів інтернет-комунікації полягає в тому, що його «польова модель» поєднує емпіричний, логічний, міжособистісний і контекстуальний рівні аналізу.

Серед інших представників школи соціальної семіотики слід згадати Г. Кресса і Т. ван Леувена. У своїх роботах Г. Кресс досліджує, як різні спільноти оцінюють способи позначення і як вони їх вживають, а також використання індивідуумом доступних «ресурсів позначення (репрезентацій)». На сьогодні центром дослідницького інтересу ученого є проблеми освіти, а також висвітлення питань, що мають відкрито політичний характер, включаючи політику культури. На думку вченого, дискурс-аналіз повинен вивчати дискурс як інструмент влади й контролю та як інструмент соціального конструювання дійсності [12, с. 221].

Таким чином, залежно від дослідницьких традицій у критичному розумінні дискурс-аналізу вчені вказують на різні елементи екстралінгвістичної дійсності, які впливають на утворення дискурсу, і трактують мовну діяльність насамперед із точки зору її соціальної значущості.

Наступний підхід до визначення дискурс-аналізу, який вважаємо доцільним використовувати в дослідженні гендерної специфіки, є прагматичний. При розумінні дискурс-аналізу в руслі прагматичного підходу будь-яке висловлювання розглядається як продукт діяльності соціальних агентів, завжди включених в соціальні взаємодії і структури, конкретну політичну і культурно-історичну ситуацію, тобто як соціальна дія [8, с. 100].

Представники французької дискурсивної традиції Ж. Адам, П. Шароді, Д. Менгено, П. Рикер, М. Пеше, Ж. Мешлер і А. Ребуль, Ж. Жерар головними завданнями дискурс-аналізу вважають пошук універсальних законів та закономірностей, що обґрунтовують існування та розвиток різноманітних мов світу, дослідження раціональних, інтелектуальних якостей мови, її зв'язок із логічним мисленням [6].

На увагу заслуговує напрямок прагматичного підходу до дискурс-аналізу – так званий «інтердискурс» [1, с. 180]. Він був заснований французькою школою дискурс-аналізу для позначення зовнішніх по відношенню до дискурсивної практики позавербальних процесів та базується на твердженні, що, виступаючи як соціокультурний та мовний контекст дискурсивних актів, позавербальні процеси зумовлюють семантико-гештальтні характеристики останніх [1].

Представник французької школи інтердискурсу П. Анрі синтаксично описав дискурсивний процес інтерсуб'єктності. Його дослідження доводить, що інтерпретація висловлювання може бути поставлена в залежність від дискурсивних парафраз. Слід зазначити, що відбитки дискурсивних парафраз можна знайти у висловленні тільки у вигляді імпліцитних або стертих предикативних відносин, але у зв'язку з якими можна відновити ті твердження, які були вироблені за межами поточного висловлювання. Спираючись на твердження П. Анрі, що парафрастичне ставлення «може функціонувати поза свідомістю комуніканта, слухача або читача, і в цьому «забутті» і полягає ілюзія того, що сам мовець або слухач є першоджерелом своїх слів і свого дискурсу» [1, с. 180], представник школи інтердискурсу М. Пеше робить висновок, що «будь-яка дискурсивна формація приховує за прозорістю сенсу, який у ній існує, свою залежність від «складного цілого з домінантою» дискурсивних формацій, які переплітаються з комплексом ідеологічних формацій... Ми пропонуємо назвати інтердискурсом (interdis-cours) «складне ціле з домінантою» дискурсивної формацій, уточнюючи при цьому, що воно також підкоряється закону нерівності-протиріччя-залежності...» [13, с. 266-267].

Отже, прагматичний підхід видається нам виправданим як методологічний принцип для дослідження гендерних концептів, оскільки «прагматичний аналіз дискурсу може відігравати важливу роль у дослідженнях контексту, до складу якого входять ситуація спілкування, ко-текст (мовленнєвий контекст) і загальний соціокультурний контекст» [8, с. 100].

Таким чином, із усіх концепцій дискурс-аналізу для дослідження гендерних презентацій актуальними є підходи, які трактують мовну діяльність насамперед з точки зору її соціальної значущості, а саме: критичний дискурс-аналіз та інтердискурс.

Література

1. Анри П. Относительные конструкции как связующие элементы дискурса / П. Анри // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 1999. – С. 158–183.
2. Водак Р. Критическая лингвистика и критический анализ дискурса / Р. Водак // Политическая лингвистика / Гл. ред. А. П. Чудинов. – «Урал. гос. пед. ун-т» – Екатеринбург, 2011. – Вып. 4 (38) – С. 286–291.
3. Гриценко Е. С. Язык. Гендер. Дискурс: монография / Е. С. Гриценко. – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ им. Н. И. Лобачевского, 2005. – 267 с.
4. Интернет-комунікація в діяльності інститутів сектору безпеки: теоретико-прикладний аспект: Монографія. Редактор: Компанцева Л. Ф., Акульшин О. В. – Луганск : ПП «Видавництво «Янтарь», 2013. – 662 с.

5. Йоргансен М. В. Дискурс-аналіз. Теорія и метод / М. В. Йоргансен, Л. Дж. Филипс. – Х. : Изд-во “Гуманітарний центр”, 2008. – 352 с.
6. Кузнецов В. Г. Функциональные стили современного французского языка (публицистический и научный) / В. Г. Кузнецов. – М.: Высшая школа, 1991. – 160 с.
7. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
8. Огієнко І. С. Дискурс та підходи до його аналізу: погляди на проблему сучасних англійських дослідників / І. С. Огієнко // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 23. – С. 98-102.
9. Fairclough N. Discourse and Social Change / N. Fairclough. – Oxford: Polity Press / Blackwell, 1992. – 259 p.
10. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language / N. Fairclough. – L.: Longman, 1995. – 265 p.
11. Halliday M. A. K. Language as social semiotic / M. A. K. Halliday. – Baltimore: University of Park Press, 1978. – 256 p.
12. Van Leeuwen T. Genre and field in critical discourse analysis / T. Van Leeuwen // Discourse and society. – 1993. – № 4(2). – P. 193-225.
13. Pecheux M. L'inquietude du discours: textes choisis et presentes par D. Maingueneau / M. Pecheux. – Paris: Editions des Cendres, 1990. – 387 p.
14. Wood L. A. Doing discourse analysis: Methods for studying action in text and talk / L. A. Wood, R. O. Kroger. – Thousand Oaks, CA: Sage, 2000. – 240 p.

Чудовська Тетяна

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет

м. Бахмут

ПОЕТИКА БАЛЬЗАКІВСЬКИХ ПРИЗВИСК (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ШУАНИ, АБО БРЕТАНЬ 1799 РОКУ»)

Власні назви, як компонент мови, передають інформацію про різні сторони життя людини і є відображенням культури людей, які цією мовою розмовляють. Подібно до того, як культурі кожного народу властиве загальнолюдське та етнографічне, семантиці власних назв властиве відображення компонентів загальнолюдської культури і специфіки конкретного народу.

Події роману Оноре де Бальзака «Шуани, або Бретань 1799 року» розгортаються на південному заході Франції, у році, що подається в самій назві. Населення цієї частини країни – це селяни, що ведуть партизанську війну заради Бога та короля. Як зауважив В.М. Калінкін у своїй роботі «Поетика онима», той, хто має за мету вивчити особливості авторського вживання власних назв, повинен розглядати факти в історичній перспективі, інакше він “лишиться стержня, «станового хребта» научного пошука” [1, с. 37]. Тому доцільно дати деякі коментарі щодо історичних подій, що описуються в романі. Ось яку характеристику дає їм сам Бальзак: «З усієї Франції саме в Бретані <...> не вивітрилися залишки первісного життя й забобонного світосприймання наших напівдиких предків <...> Дух сучасної цивілізації не наважується пробитися сюди крізь неосяжні первісні ліси. Неймовірна жорстокість, тваринна впертість, але водночас і вірність своїй присязі, цілковите заперечення наших законів, наших звичаїв, нашого одягу, нашої нової монети, нашої мови і разом з тим патріархальна простота, героїзм і мужність — все це спричиняється до того, що жителі тих країв не наділені таким гнучким розумом, як могікани або червоношкірі Північної Америки, але такі самі міцні духом, хитрі й суворі. <...>

Релігія чи, скоріше, фетишизм цих темних істот звільняв їх від докорів сумління за вбивство” [7, с.16-17].

Це настільки дикі люди, що вони, як дикуни, не користуються іменами та прізвищами, їм зручніші прізвиська. Один із трьох братів Котро Жан, очолював контрреволюційний вандейський – заколот 1793 року і загинув 1794 р. За використовуваний ним сигнал – совиний крик – дістав прізвисько Шуан, тобто Сова, яке дало назву всім повстанцям проти Республіки в Бретані і Вандеї. Це історичний факт. Щоб передати місцевий колорит, Бальзак дає своїм героям шуанські прізвиська: Плазуй-по-Землі, Налий-Кухоль, Хапай-Коровай, Вези-Добро, Довгодзьоба (український переклад Тамари Воронович та Єлизавети Старинкевич). Бальзак нагороджує прізвиськами не тільки шуанів, але й «синіх». Є тут і Серцевідець, і Прудконогий. Навіть прізвище одного з офіцерів – Мерль (в перекладі з французької *merle*, *m* – дрізд) – Бальзак обирає на межі прізвища та прізвиська:

“ — ...*Si ce dadais-là m'empêche jamais de caresser sa jolie fauvette...*

— *Canard, fauvette! Oh! mon pauvre Merle, tu es furieusement dans les volatiles.*” [9, с.161].

“ — ... Якщо цей бевзь спробує перешкодити мені приголубити гарненьку горличку...

— Селезень, горличка! Бідолашний Мерль, ти надміру захопився птахами!” [7, с. 57].

“...*cette guérite est le château de l'aimable particulière auprès de laquelle siffle notre joyeux Merle, le plus fini des capitaines...*” [с.161] “...ця халупа — палац тієї гарненької дами, біля якої пошвиствує наш веселий дрізд, найхоробріший з усіх капітанів...” [7, с.132].

Вимишлені автором імена героїв привернули нашу увагу своїм словотвірним потенціалом.

Центральне питання словотвору взагалі – це вивчення структури й змісту слів. Стосовно природи антропонімів «Шуанів» можна поставити кілька запитань, з-поміж яких головними є такі:

1. Як Бальзак утворює антропонім?
2. Як Бальзак утворює складний антропонім?
3. Як значення складного антропоніму стосується значення його складових частин?

Розглянемо кілька прикладів прізвиськ героїв.

Є в романі антропоетоніми, що автор утворює шляхом суфіксації. Суфікс має лексико-семантичне значення, проте не вживається відокремлено, тобто не має ознак окремої частини мови. У романі «Шуани, або Бретань 1799 року» жіноче ім'я *Barbette* (в українській та російській версіях роману – Барбета) походить від *barbe* (у перекладі з французької – борода) + суфікс *-ette*, що дає іменнику зменшене значення. Прізвисько цієї ж героїні *Bécanière* (російський переклад Н. Немчинової – *Цапля*, український переклад Т. Воронович та Є. Старинкевич – *Довгодзьоба*) походить від іменника *bec* (*m*) (у перекладі з французької – дзьоб, глотка, паща) + суфікс *-ière*, що в цьому випадку означає свого роду посуд, ємкість.

Щодо складних поетонімів, то їх Бальзак утворює шляхом складання двох або більше слів. При цьому поєднуються незалежні основи. На думку окремих дослідників, словоскладання завжди було головним напрямом розвитку лексики мови взагалі та пропріальних одиниць зокрема, бо воно – найпродуктивніший тип словотвору в багатьох мовах. Аналізуючи складні поетоніми роману Бальзака «Шуани, або Бретань 1799 року» ми здійснили спробу класифікувати їх з точки зору шляхів поєднання композитів. Ми розрізнили два шляхи словоскладання: 1) простого приєднання однієї частини до іншої; 2) об'єднання складових частин за допомогою поєднувального елемента. Більшість складних онімів, що утворені шляхом простого приєднання основ, пишеться через дефіс.

Beau-pied (прикметник + іменник; *beau* – красивий, прекрасний, *pied* (*m*) – нога). У перекладі російською мовою – *Скорород*, українською – *Прудконогий*.

Pille-miche (дієслово + іменник; *piller* – грабувати, спорожнити, *miche* (*f*) – коровай). Російський переклад – *Хватай-Каравай*, український – *Хапай-Коровай*.

Galope-chopine (дієслово + іменник; *galoper* – скакати, робити щось дуже швидко, *chopine* (*f*) – півлітра, пляшка вина). Російський варіант перекладу – *Налей-Жбан*, український – *Налий-Кухоль*.

Незначна частина складних онімів має поєднувальний елемент. Функцію поєднувальний елемента, як і в апелятивній лексиці, можуть виконувати окремі голосні, сполучники, прийменники, артиклі тощо. Композити таких онімів завжди пишуться через ризку.

Marche-à-terre (дієслово + прийменник + іменник; *marcher* – крокувати, *à* – по, *terre* (*f*) – земля). Російською – *Крадись-по-Земле*, українською – *Плазуй-по-Землі*.

Mène-à-bien (дієслово + прийменник + іменник; *tener* – вести до чогось, *à* – к, до, *bien* (*m*) – добро, прибуток). Російською – *Вези-Добро*, українською – *Вези-Добро*.

La clef-des-cœurs (іменник + артикль + іменник; *clef* (*f*) – ключ, *cœur* (*m*) – серце). Російською – *Сердцевед*, українською – *Серцевідець*.

Семантика складних антропоетонімів складається з семантики їх композитів. Щодо функцій поетонімів, окрім номінативної кожен з них виконує і характеризуючу функцію.

На матеріалі прізвиськ героїв роману визначені специфіка, експресивно-стилістичне забарвлення, категоріальні ознаки, стилістичні функції цього типу антропоетонімів. Денотативно-сигніфікативне ядро семантики прізвиськ включає, окрім категоріальних ознак, характеризувальну сему, що являє собою відмітну особливість референта [4; 11-12]. Прізвиська вказують на типові риси характеру, що притаманні тому чи іншому герою:

Хапай-Коровай – жадібний до наживи:

“Il tromperait saint Pierre et lui volerait les clefs du paradis” [9, с. 53]. “Він обдурив би навіть святого Петра й вкрав би в нього ключі від раю” [7, с. 45].

“Marche-à-terre courut partager cette nouvelle dépouille avec Pille-miche. Comme deux corbeaux affamés, ils eurent un débat et grognèrent sur le cadavre encore chaud” [9, с. 168]. “Плазуй-по-Землі підбиг поділити здобич з Хапай-Короваєм. Вони сварилися, наче голодні круки, й гарчали над іще теплим трупом” [7, с. 138].

Налий-Кухоль – охочий до спиртного:

“Une immense pièce de cidre, sous le bondon de laquelle mademoiselle de Verneuil remarqua une boue jaunâtre dont l’humidité décomposait le plancher quoiqu’il fût formé de morceaux de granit assemblés par un argile roux, prouvait que le maître du logis n’avait pas volé son surnom de Chouan.” [9, с. 266] «Величезна бочка з сидром, – під чопиком мадемуазель де Верней помітила жовтувату калюжку, – попсована від цієї вологи підлога, хоч і викладена гранітними скалками, скріпленими глиною — все красномовно свідчило, що господар оселі цілком виправдував своє шуанське прізвисько» [7, с. 184].

Плазуй-по-Землі – швидкий, тихий та підступний:

“Marche-à-terre, sur lequel cinq ou six hommes tirèrent sans l’atteindre, disparut dans le bois après avoir grimpé le talus avec la rapidité d’un chat sauvage...” [9, с. 37] “Плазуй-по-Землі, в якого вистрелили кілька чоловік, та жодний не влучив, швидко, наче дика кішка, видряпався на укис і зник у заростях...” [7, с. 26]

“... celui-ci, qui semblait se mouvoir avec l’agilité d’un animal sauvage, sortait déjà par une porte latérale donnant sur la cour. <...> Marche-à-terre était ramassé de telle sorte que, de loin comme de près, l’espion le plus rusé l’aurait facilement pris pour un de ces gros chiens de routier, tapis en rond et qui dorment, la gueule placée sur leurs pattes.” [9, с. 79] “...той швидко, мов дикий звір, метнувся до бічних дверей і вислизнув надвір. <...> Плазуй-по-Землі так зіщулювся, що здалеку й навіть зблизька він здався б найдосвідченішому шпигунові великим псом, який згорнувся клубком і спить, поклавши голову на лапи” [7, с. 65]

“Cette apparition et son reproche eurent quelque chose de la rapidité des fantômes.” [9, с. 130] “В його несподіваній появі, в його докорі була якась раптовість примари...” [7, с. 106]

Серцевідець – розумний: .

“– Appelez La-clef-de-cœurs, il est intelligent” [9, с. 29].

“– Візьміть Серцевідця, він тямущий хлопець...” [7, с. 20].

Підсумовуючи, слід зазначити, що для вивчення особливостей авторського вживання власних назв необхідно розглядати факти в історичній перспективі як і апелятивну лексику, французькі антропоетоніми мають складну та багатогранну систему словотворчих засобів.

Ми розглянули кілька прикладів власних назв роману Оноре де Бальзака «Шуани, або Бретань 1799 року», що утворено шляхом суфіксації та шляхом складання двох або більше слів.

Не вся інформація, що закріплена за власною назвою, підлягає перекладу іншою мовою. У кожному випадку необхідно брати до уваги фактор задачі перекладача.

Література

1. Калинин В.М. Поэтика онима. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – 408 с.
2. Калинин В.М. Поэтонимология в свете идей М.М. Бахтина об эстетике словесного творчества // Филологические исследования IX. Проблемы бахтинологии – 3. – Донецк : Юго-Восток, 2007. – 519 с.
3. Михайлов В.Н. О системе лингвистического анализа ономастической лексики в художественной речи // Методика преподавания русского языка и литературы. – Киев, 1981. – Вып.14 – С.101–111.
4. Рут М.Э. Антропонимы: размышления о семантике//Известия Уральского гос. университета. 2001. – №20. [http: ||w.w.w.philology.ru|linguistics1|rut](http://w.w.w.philology.ru|linguistics1|rut) – 01.htm 6 из 6.
5. Сталтмане В.Э. Ономастическая лексикография. – М. : Наука, 1989. – 116с.
6. Чуб Т.В. Вплив поетонімогенезу на образні можливості пропріальної лексики. Автореф. дис. ...канд. філол.наук: 10.02.15 – Донецьк, 2005.
7. Бальзак О. «Шуани, або Бретань 1799 року». – Київ : Вища школа, 1982. – 536с.
8. Бальзак О. «Шуаны, или Бретань в 1799 году». – Москва : Правда, 1955. – 344с.
9. Balzac H. «Les Chouans». Gasnier – Etampes, 1991. – 380 p.

Ясинецька Олена

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут*

СМИСЛОТВОРЧІ ВІДНОШЕННЯ В ОСНОВІ ПОРІВНЯНЬ НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ І ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

Об'єкт уваги становлять прагматично зумовлені смислотворчі відношення у механізмах прийому порівняння на матеріалі кіноповісті Олександра Довженка «Зачарована Десна» та її англомовного перекладу Анатолія Біленка. Предмет дослідження складають характерні смислотворчі відмінності між оригіналом та перекладом у застосуванні порівнянь. Наукова новизна полягає у виокремленні в порівняннях смислотворчих відношень з метою виявити функціонально-смилові причини й наслідки застосування перекладацьких трансформацій.

Порівняння реалізується у поясненні об'єкта уваги через подібний до нього, що відбувається шляхом називання обох об'єктів та оформлення відповідної компаративної конструкції переважно за допомогою порівняльних сполучників. Функціями порівняння зазвичай є «надання художньому образу нових рис чи комплексу ознак, інтенсифікація якостей художнього образу, уведення до художнього тексту додаткових образів, створення нових образів у художньому творі, встановлення реальних фактів у розповіді, надання читачеві додаткових відомостей про об'єкт, створення синтаксичних відно[шень] у межах висловлювання, створення модальних відношень у контексті» [1, с. 115].

Основними механізмами порівняння (як логічного, так і образного) є зіставлення і протиставлення. Розрізнення смислотворчих відношень, які визначаємо в їхній основі, сприяє уточненню мети і смислотворчого потенціалу їх застосування, а також допомагає простежити умотивованість основних трансформацій у перекладі порівнянь.

Так, механізм зіставлення у матеріалі дослідження представлений такими прагматично обумовленими смислотворчими відношеннями, як:

1) унаочнення (візуалізація): *витагнувши шию, як лошак* [2, с. 42]. – *scraping my neck like a horse* [3, с. 24];

2) аналогія (простий паралелізм): *Отак, як дід любив сонце, так його мати, ...любила прокльони* [2, с. 12]. – *Just as Grandpa liked the sun, his mother, ...liked to curse* [3, с. 6];

3) причинно-наслідковий зв'язок: –...*Як не дає він мені покою, не дай йому ні на тому світі, ні на сьому!..* [2, с. 18]. – *...just as he does not let me have any peace, don't let him have any peace in this world or in the one to come!* [3, с. 9];

4) алюзія: *Розлючений Самійло кидався на діда, ...і притискав до стерні, мов Георгію Побідоносцю змія* [2, с. 43]. – *The infuriated Samiylo fell on Grandpa..., pinning him to the stubble like St. George the dragon* [3: 26];

5) уподібнення: *У нас був дід дуже схожий на Бога* [2, с. 7]. – *Our Grandpa looked very much like God* [3, с. 3];

6) одомашнення: *Образ святого Миколая також був схожий на діда, особливо коли дід часом підстригав собі бороду і випивав перед обідом чарку горілки з перцем, і мати не лаялась. Святий Федосій більш скидався на батька. Федосію я не молився, в нього була ще темна борода, а в руці гирлига, одягнена чомусь у білу хустку* [2, с. 7]. – *The icon of St. Nicholas also looked like Grandpa, especially when he trimmed his beard and downed a shot of pepper horilka before dinner and Mother was not angry with him. St. Theodosius looked more like Father. I did not pray to St. Theodosius. His beard was still dark, and he had a long staff like a shepherd in his hand* [3, с. 3];

7) етнізація (використання ідіом, фольклорем): *Ворона знала кожного з нас як облупленого* [2, с. 48] – *The crow knew the ins and outs of everyone of us and could tell what was on our minds* [3, с. 28].

У механізмі протиставлення спостерігаються такі смислотворчі відношення:

1) диференціація: на картині страшного Божого суду великий голубий ужака... *був набагато товщій від тих ужак, що ми колись убивали в гарбузах* [2, с. 14]. – *It was far thicker than the adders we used to kill among the pumpkins* [3, с. 7];

2) заперечення (заміна): *...то не повний місяць з зоряного неба усвітив у хату перед Новим роком. В маленькій віконці... рожевіє на морозі дівоче лице* [2, с. 56]. – *...no, it wasn't the full moon shining into the room from the starry sky on New Year's eve; through the little window... I saw a girl's round face rosy from the frost* [3, с. 33];

3) поступка (допустовість): *Наш батько хоч і сміявся з Масія, як з блазня, проте жалів* [2: 19]. – *Although Father poked fun at Masiy's clownishness, he pitied him* [3, с. 10].

Уявлення займає амбівалентне місце з-поміж смислотворчих відношень – воно обумовлює як зіставлення, так і протиставлення, що простежуються у відповідних прикладах: *...вони рубали один одного сокирами, як дрова* [2, с. 43]. – *...imagining them chopping each other up like wood* [3, с. 25] та *Вода тиха, небо зоряне, і так мені хороше плисти за водою, так легко, немов я не пливу, а лину в синьому просторі* [2, с. 50]. – *The river flowing fast, the sky was studded with stars, and it was so wonderful and easy going downstream. I felt I was gliding through blue space* [3, с. 29-30]. Водночас уявлення потребує принаймні унаочнення, уподібнення або заперечення.

Оцінка також проявляється на основі обох механізмів, однак переважно у смислотворчих відношеннях алюзії, уподібнення, одомашнення та уявлення. Трьома логічними різновидами оцінки виступають:

1) позитивна: приклад уподібнення – *Орудював він косою, як добрий маляр пензлем, – легко і вправно* [2, с. 48]. – *He wielded the scythe like a good painter wields his brush—effortlessly and deftly* [3, с. 28];

2) негативна: приклад уявлення – *Одне, що в батька було некрасиве, – одяг. ...Неначе нелюди зухвалі, аби зневажити образ людини, античну статую укрили брудом і лахміттям* [2, с. 28]. – *The only unattractive thing about Father was his clothes. ...It was as if some brutes, just for the sake of insulting the image of man, had covered an antique statue with dirt and rags* [3, с. 15] та

3) іронія: приклад уподібнення – на картині страшного Божого суду ...було ще намальовано щось **на зразок виставки чи прейскуранта кар за гріхи** [2, с. 14]. – ...*there was something like a pictorial register or list of punishments for the sins that had been committed* [3, с. 7].

У перекладі Анатолія Біленка основні відмінності від оригіналу спостерігаються у смислотворчих відношеннях унаочнення, уподібнення, алюзії, етнізації, уявлення та іронізування.

Головним принципом унаочнення у перекладі є конкретизація підгрунтя для порівняння, зазвичай із додаванням відповідних елементів: *А вишень, а груш солодких, було, як наїсися, – цілий день живім як бубон* [2, с. 6]. – ...*at times I would go around with a stomach as taut as a drumskin after glutting myself on these goodies* [3, с. 2]; ...*сидів у чорному сурдугі крамар Масій, дуже схожий на ластівку* [2, с. 19]. – ...*Masiy the storekeeper was sitting in a black frockcoat which made him look remarkably like a swallow* [3, с. 10]. Прагнення уточнити основу порівняння призводить і до вилучення цього прийому: Тарас, дідів батько, мав величезні, **мов коріння**, волохаті руки [2, с. 23]. – *large **knotty and hairy** hands* [3, с. 12] (руки мов коріння → коріння вузлувате → вузлуваті руки).

Розбіжності у відтворенні уподібнення простежуються у двох випадках:

1) в описі кількісних або якісних характеристик – конкретизація та додавання: шапка важка теж була, **як добрий казанок** [2, с. 19]. – *The hat... was heavy as a **good-sized kettle, believe me*** [3, с. 10]; *Чисте полуденне небо, і тихо-тихо, немовби все заснуло* [2, с. 11]. – *The midday sky was clear and it was so quiet you had a feeling every living thing had fallen asleep* [3, с. 5];

2) у зазначенні образу – генералізація та вилучення: ...*ми витягали його [коня] з болота на сухе за хвіст, як іхтіозавра* [2, с. 55]. – ...*he would be pulled by the tail to a dry spot, like some weird prehistoric creature* [3, с. 32]; ...*він аж синів увесь від кашлю і ревів, як **вовк чи лев*** [2, с. 9]. – ...*he coughed himself blue and roared like a lion* [3, с. 4]. Переклад останнього прикладу суперечить свідомій паралелізації (і можливій алегоризації) у кіноповісті двох видів хижаків – автохтонних вовків, які вже *перевелись*, та екзотичних левів, одного з яких було вбито (за текстом кіноповісті) на Десні після його втечі з клітки мандрівного звіринця. Однак рішення перекладача, напевно, зумовлене комбінаторно-смісловою специфікою дієслова *ревіти*: традиційно лев реве, а вовк виє.

Відмінності у перекладі універсальних (не етноспецифічних) алюзій можуть видатися дещо парадоксальними. Однак перший із наступних прикладів логічно відтворює лінгвокультурологічні розбіжності (змій → дракон): ...*притискав до стерні, мов Георгій Побідоносець **змія*** [2, с. 43]. – ...*pinning him to the stubble like St. George the **dragon*** [3, с. 26]. Щоправда, необачним вважаємо калькування еліптичної структури *Георгій Побідоносець змія* → *St. George the dragon*, оскільки переклад звучить як Святий Георгій на прізвисько Дракон (якщо не Дракон на ім'я Святий Георгій, на кшталт Sebastian the crab, Mrs. Potts the teapot тощо). Наступний приклад влучно підкреслює суміжність фігур порівняння й метафори та довершує образ (почувався → був Васко да Гамою); замість механізму зіставлення у перекладі застосовується механізм ототожнення, що перетворює алюзію на антономазію: *Він **почував себе** спасителем потопляючих, героєм-мореплавателем, Васко да Гамою* [2, с. 34]. – *He **was** a savior from the flood, a hero-seafarer, a Vasco da Gama* [3, с. 19].

Етнізація в основі досліджуваних порівнянь стосується словосполучень *стоїш як укопаний* [2, с. 8], *знала як облупленого* [2, с. 48], *слухав як заворожений* [2, с. 13], *шепочу як зачарований* [2, с. 50]. Перекладач застосовує лексико-семантичну заміну (*standing there like a brick wall* [3, с. 4], *knew the ins and outs of...* [3, с. 28]) та вилучає порівняння (*listened spellbound* [3, с. 6], *whispered spellbound* [3, с. 30]), керуючись ступенем етноспецифічної ідіоматичності та наявністю усталених відповідників.

Відтворюючи уявне, перекладач логічно намагається уточнити природу порівняння, додаючи відповідне пояснення. Водночас спостерігаються лексико-семантичні заміни, ймовірно зумовлені наміром забезпечити зрозумілість формулювань та образів. Звідси й

відсутність заперечення (протиставлення) та надання усталених образів у тексті перекладу (струмки й річки замість відер і казанів) у таких прикладах: *...так мені хороше плисти за водою, так легко, немов я не пливу, а лину в синьому просторі* [2, с. 50]. – *...it was so wonderful and easy going downstream. I felt I was gliding through blue space* [3, с. 30] та *Кров лилася з них казанами. ...кров, кажу ж бо, лилася з них відрами, казанами* [2, с. 43]. – *In my mind's eye I could see the blood flowing in streams... as I said, rivers of blood would flow* [3, с. 25]. Однак зазначені відповідники перекладу містять і дискусійні моменти. Так, додаючи головне речення *I felt* без постпозиційного сполучника *as if*, перекладач ніби перетворює уявне на дійсне (*I felt I was gliding*). У другому прикладі заміна образів суперечить авторському рішення: українською мовою гіперболічно-метафоричне словосполучення *річки крові* також абсолютно можливе, однак в оригіналі простежується схильність до одомашнення, до конкретних знайомих образів в уяві малого Сашка, для якого поки що існує лише одна річка – Десна, а не струмки й річки у великій кількості. Причому у складі хіязми (перехресного повтору/розташування) *blood...streams...rivers...blood* градація уявної кількості послаблюється, а за відсутності епіфори (прикінцевого повтору в паралельних конструкціях) вставне речення *as I said* виглядає нелогічним. Порівняймо: *...казанами. ...кажу ж бо, ...казанами та streams... as I said, rivers...*

Іронізування у кіноповісті зазвичай поєднується з унаочненням, уподібненням та одомашненням. Певним чином нівелюючи емоційні відмінності у тональності тексту, перекладач схильний вилучати іронічні компоненти: *Борода в нього була, як і в нашого діда, зовсім уже сива, тільки посередині, там, де був рот, неначе ткнуло щось рудим квачем* [2, с. 20]. – *His beard, just like Grandpa's, was all white except for a daub of red around the mouth* [3, с. 10]; *...було ще намальовано щось на зразок виставки чи преїскуранта кар за гріхи* [2, с. 14]. – *...there was something like a pictorial register or list of punishments for the sins that had been committed* [3, с. 7]; *Над лаврами трималися в повітрі... білі ангели, як гусаки, крилаті* [2, с. 14]. – *Floating over the monasteries were ...white angels looking like a flock of geese* [3, с. 7].

Порівняння є важливою складовою ідіостилю Олександра Довженка в автобіографічній кіноповісті «Зачарована Десна», на матеріалі якої зіставлення і протиставлення засвідчуються як основні механізми порівняння із різними прагматично обумовленими смислотворчими відношеннями. Так, у зіставленні простежуються унаочнення (візуалізація), аналогія (простий паралелізм), причинно-наслідковий зв'язок, алюзія, уподібнення, одомашнення та етнізація. У механізмі протиставлення виявлено такі смислотворчі відношення: диференціація, заперечення (заміна) та поступка (допустовість). Уявлення проявляється як у зіставленні, так і в протиставленні, зазвичай у поєднанні принаймні з унаочненням, уподібненням або запереченням. Оцінка – позитивна, негативна та іронія – спостерігається також амбівалентно, переважно у смислотворчих відношеннях алюзії, уподібнення, одомашнення та уявлення.

Англомовний переклад засвідчує основні відмінності від оригіналу у смислотворчих відношеннях унаочнення, уподібнення, алюзії, етнізації, уявлення та іронічної оцінки. Перекладач зазвичай вдається до конкретизації підґрунтя та ознак для порівняння, але часом генералізує сам образ. Вилучення та лексико-семантичні заміни дещо видозмінюють авторський спосіб зазначення образів, нейтралізують іронію, застосовуються для усталеності висловлювань, а в цілому спрямовані забезпечити зрозумілість і пряmlinійність формулювань думки для читачів перекладу.

Зіставний аналіз різних перекладів одного художнього твору з метою виявити особливості перекладацьких рішень щодо окремих лінгвостилістичних аспектів залишається актуальною перспективою перекладознавчих досліджень.

Література

1. Бабенко К. П. Використання прийому порівняння в процесі формування іншомовної компетенції у студентів неспеціальних факультетів / К. П. Бабенко // Вісник Запорізького

національного університету. Сер. Педагогічні науки. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2012. – № (17). – С. 112–116.

2. Довженко О. Зачарована Десна : [кіноповість] / Олександр Довженко. – К. : Вид-во «Молодь», 1976. – 62 с.

3. Dovzhenko O. The Enchanted Desna [Електронний ресурс] / Oleksandr Dovzhenko ; transl. by Anatole Bilenko. – [Kyiv : Dnipro, 1982] // The Electronic Library of Ukrainian literature. Electronic reprint by Maxim Tarnawsky, 2005. – Режим доступу : <http://www.utoronto.ca/elul/English/Dovzhenko/Enchanted-Desna.pdf>.

ПРОБЛЕМИ ПОЕТИКИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ

Блинова Ірина

Національний педагогічний університет

ім. М. П. Драгоманова,

м. Київ

ПРИЙОМ СНУ У СВІТЛІ ПОЕТИКИ ПСИХОЛОГІЗМУ

Психологізація художнього образу у творі реалізується через використання доволі різноманітних прийомів і засобів – лейтмотивів, художньої деталі зовнішнього оточення, психологічного паралелізму, портрета зовнішності та психологічного портрета (як авторського, так і з боку інших персонажів), контрасту між намірами і конкретними діями та вчинками героя, прийому поліфонії у відтворенні стану свідомості героя, «внутрішнього монологу» та невластивого прямого мовлення, вільного перебігу часових вимірів у рефлексуючій свідомості героя, діалогізм його мислення як здатності до самоаналізу та інтроспекції, «плин свідомості» тощо, серед яких провідне місце посідають сні, спрямовані в минуле або майбутнє при зображенні мотивів і чинників безпорадності психологічного стану персонажа [2].

Зображення сну або його опис – досить розповсюджений літературний прийом, що має тривалу традицію. Він служить для різноманітних цілей формальної побудови і художньої композиції цілого твору і його частин, ідеологічної і психологічної характеристики дійових осіб. Як доводять наші спостереження, при майстерному розкритті внутрішнього світу головного героя сучасні англійські письменники послуговуються сновидінням / віщим сном, маренням і фантазуванням. У світлі поетики психологізму вони вживаються переважно для підсилення емоційної сили зображення. Прозаїк не тільки передає зміст несвідомого або напівсвідомого стану, але й художньо відтворює їх процес. Сновидіння сповнені символічними образами, виражають несвідомі бажання головного героя.

Наголосимо, що все більшого поширення у другій половині ХХ – початку ХХІ ст., особливо у прозових творах модерного спрямування набуває гротеск: відновлюються старі традиції гротеску, з'являються його нові форми, наявні елементи гротеску у багатьох сатиричних творах, зокрема при поєднанні сновидінь, марень і фантазій з реальним перебігом подій.

Зауважимо: гротеск (фр. grotesque – химерний, незвичайний; іт. grottesco від grotta – грот, печера) – вид художньої образності, принцип зображення дійсності, заснований на перебільшенні, що носить фантастичний характер: переплетіння, змішення фантастики з реальністю, нереального з реальним, теперішнього з майбутнім (або минулим) чи поєднання реального з реальним, але таким, що носить фантастичний характер, тобто сполучення непоєднуваного, суміщення несумісного в природі і суспільстві (переклад наш. – І. Б.) [1, с. 147].

Гротеск, як правило, переформовує предмети та явища, перетворює дійсність, так що вона набуває дивного вигляду. Так, в аналізованому творі І. Шоу «Ставка на мертвого жокея» (“Tip on a Dead Jockey”) наявне структурне поєднання в одне ціле явищ, що належать до різних вимірів людської психіки: свідомого й несвідомого/підсвідомого. Провідну композиційно-мовленнєву форму персонажного мовлення тут становлять *монологи-забігання в майбутнє*, що являють собою власний вибір дій головним персонажем Ллойдом Барбером, їхній аналіз; передбачення подальших подій; надію чи страх стосовно майбутнього; намір розібратися у прийнятті життєво важливого рішення: чи погоджуватися на участь в афері з перевезення великої суми грошей літаком. Вказані внутрішні монологи поряд із різновидами зовнішнього / прямого персонажного мовлення сприяють виникненню гротескного принципу образотворчості, що реалізується на рівні композиції твору.

Внутрішнє мовлення героя у формі внутрішнього монологу відтворює різноманітну палітру його «внутрішніх станів» у таких феноменах людської психіки, що тісно пов’язані зі сферою несвідомого / підсвідомого: зловісному сні, мареннях і видіннях, напівдрімотних станах, фантазіях, зокрема в кіносюжеті та художньому фільмі-катастрофі, лиховісних прикметах: *He moved uneasily on the bed. Who knew how many people were in on a scheme like this? ... Who knew what the stripe was like, abandoned in the desert since 1943? ... How much did a five-pound note weigh? ... If there was an accident, if for any reason you failed to come through with it ... If the money was lost, but you were saved [3, с. 285]; Barber sat in the corner, his eyes half closed, not looking out. He kept remembering the second time the two men picked up the jockey. Smith’s selection for the afternoon, Barber thought. He closed his eyes altogether and saw the maps spread out on the bed in his room. The Mediterranean. The wide reaches of open water. He remembered the smell of burning. The worst smell. The smell of your dreams during the war. The smell of hot metal, smoldering rubber. Smith’s tip [3, с. 288]; In the movies, he thought, the hero would be on his way to Africa by now. He would nearly be caught several times in Egypt, or he would fight his way out of a trap on the desert, killing several dark men just in time of the airstrip. And he would develop an engine trouble over the Mediterranean and just pulled out ... [3, с. 289]; Or, if it was an artistic picture, there would be a heavy ground mist over the hills and the plane would drone on and on, desperate and lost, and then, finally, with a fuel tanks empty, the hero would crash in flames. Battered and staggering as he was, he would try to get the box out, but he wouldn’t be able to move it, and finally the flames would drive him back and he would stand against a tree, laughing crazily ... [3, с. 289]; But what could I have said? And Jimmy wouldn’t have listened. But I should have said something. The omens are bad, Jimmy, go home. I saw a plane crashing at the fourth jump, I saw a corpse being carried across dead grass by Egyptians, Jimmy, I saw silks and maps stained by blood [3, с. 290].*

Таким чином, гротескний принцип образотворчості, що заснований на поєднанні свідомого й несвідомого/підсвідомого, може бути реалізований на різних рівнях художньої системи твору, зокрема й на рівні композиції, і є ознакою індивідуально-авторського стилю І. Шоу.

Література

1. Емельянова О. Н. Гротеск / О. Н. Емельянова // Культура русской речи. Энциклопедический словарь-справочник / [под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева]. – М. : Флинта : Наука, 2003. – С. 147–148.
2. Кухаренко В. Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови / В. Кухаренко – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 272 с.
3. Shaw I. Short Stories. Five Decades / I. Shaw. – N. Y. : Open Road Media, 2013. – 484 p.

**ПОЭТИКА СТИХОТВОРНОГО ФЕЛЬЕТОНА XIX ВЕКА
(Н. А. НЕКРАСОВ, Н. А. ДОБРОЛЮБОВ, В. П. БУРЕНИН)**

Особую жанровую разновидность представляет стихотворный фельетон, у истоков которого стоит сатира, популярный в античной и классицистической литературе лироэпический жанр. Для сатиры характерно прямое осуждение, ее автор «обязан был брать на себя всю полноту знания и различения добра и зла во всех жизненных ситуациях» [7, с. 260]. Стихотворный фельетон соединяет в себе основные признаки обычного, «прозаического», фельетона: злободневность, опору на факты, «двуплановость темы» (В. Н. Румянцева [6]), композиционную свободу, различные проявления комического (прежде всего, сатира, ирония, сарказм). Лирическое начало за счет острой публицистичности в нем ослаблено.

Исследователи называют Н. А. Некрасова «одним из первых родоначальников жанра стихотворного фельетона» [6, с. 3]. В. Н. Румянцева, сообразуясь с жанровыми свойствами фельетона («константными», «доминантными» и «факультативными»), выделяет в корпусе сатирических стихотворений Некрасова восемнадцать, точно определяемых как фельетон. Все они являются откликами на конкретные события общественно-политической жизни страны либо пересказывают отдельные факты, почерпнутые из периодики. Первые опыты Н. А. Некрасова в стихотворном фельетоне датируются 1843-45 годами. Это «Кабинет восковых фигур» (1843) и «Новости» (1845). Если первый представляет собой стилизованный под путеводитель иронический комментарий к открытию выставки восковых фигур на Невском проспекте, то во втором приводится ряд событий, случившихся в Петербурге за последние несколько дней – автор умышленно отбирает наиболее незначительные. В обоих фельетонах высмеивается пошлость и суетность жизни, низкий уровень художественного вкуса. Данные произведения по своей проблематике и преобладающей юмористической интонации коррелируют с прозаическими фельетонами Некрасова этих лет. Фельетонист свободно структурирует свои тексты, проводит исторические параллели, интерпретирует известные литературные мотивы и образы (из К. Н. Батюшкова, А. С. Пушкина, Н. В. Гоголя). Здесь еще нет ярко выраженной злободневности и сатирической направленности, характерных для некрасовских фельетонов 1860-х годов, публиковавшихся в «Свистке» и «Современнике». Например, «Кому холодно, кому жарко...» (1864) и «Балет» (1866) также обращены к заурядным, рядовым фактам, но в них усилена проблема социальных противоречий, ощущается непримиримость авторского взгляда на верхушку российского общества и установка на типизацию явлений.

В фельетонной форме откликается поэт и на важные события: выход нового закона о печати, по которому ряд изданий освобождался от предварительной цензуры, но одновременно вводилась «карательная» цензура (фельетон «Газетная» (1865), где возникает образ «цензора-палача»); экономический кризис (фельетон «Финансовые сбережения» (1861) – вводится образ-маска помещика из провинции, сетующего на мотовство и спекуляции в столице и демонстрирующего свое пренебрежение к беднякам).

Различается критическая тональность стихотворных фельетонов Н. А. Некрасова, отражающих состояние русской прессы: в «Мыслях журналиста» (1861) звучит ирония – автор сомневается, что журнал М. М. Достоевского «Время» действительно будет независим от «литературных авторитетов», о чем заявляла его редакция; «Разговор в журнальной конторе» (1861) передает язвительность фельетониста по отношению к объемным, но низкопробным, тенденциозным и малосодержательным изданиям вроде «Русского вестника» и «Московитянина»; «Литературная травля, или Раздраженный библиограф» (1861), поводом

для которого стали очередные выступления против «Современника», наполнен едким сарказмом, что позволило некоторым исследователям назвать его «политическим памфлетом», направленным «против реакции в политике, науке и литературе» [4, т. 2, с. 373]. В фельетоне «Легенда о некоем покаявшемся старце» (1865) проблема продажности печати решается остро сатирически, с привлечением иносказания.

В формальном отношении стихотворным фельетонам Н. А. Некрасова присущи следующие черты: разговорные интонации (что, наряду с повествовательной манерой, свидетельствует о тяготении автора к «прозаизации»), включение в текст подзаголовков и эпиграфов, диалогов, использование элементов различных жанров: легенды, эпиграммы, элегии. Примечательно, что элегические отступления у Некрасова «безироничны». Данный факт «объясняется особенным серьезным отношением поэта к жанру элегии» [6, с. 12], его стремлением указать на важность элегии в «неэлегическую» эпоху (определение Л. Г. Фризмана [8, с. 134]). Например, критически описывая в «Новостях» события, иллюстрирующие суетность столичной жизни, автор вдруг замечает: «Уныло мы проходим жизни путь, / Могло бы нас будить одно – искусство, / Но редко нам разогревает грудь / Из глубины поднявшееся чувство» [4, т. 1, с. 26]. Кроме философских размышлений элегическое начало может проявляться в пейзажных зарисовках, образных картинах природы, имеющих символический подтекст, как в фельетонах «Балет» («Прямоком через реки, поля / Едут путники узкой тропой: / В белом саване смерти земля, / Небо хмурое, полное мглой» [4, т. 2, с. 239]) или «Газетная» («Спокон веку дождем разливаются / Над родной стороной небеса, / Гнутя, стонут, под бурей ломаются / Спокон веку родные леса» [4, т. 2, с. 197]). Подобные описания резко диссонируют с общим ироническим настроением фельетониста.

Н. А. Добролюбов публиковал стихотворные фельетоны в «Искре» и сатирическом отделе «Современника» «Свисток». Обращение критика и публициста к жанрам сатиры обусловлено убеждением, что «шутка или насмешка могут действовать сильнее, чем серьезное рассуждение, и что в шуточной или сатирической форме возможно будет иногда провести в печать такие вещи, которые никак не пройдут в серьезной форме» (Б. Я. Бухштаб) [1, с. 10]. Многие добролюбовские фельетоны – это остроумные отклики на отдельные произведения литературных и идеологических противников автора (среди них: В. А. Соллогуб, А. Н. Плещеев, А. Н. Майков, В. Г. Бенедиктов, М. П. Розенгейм, М. П. Погодин): цикл «Мотивы современной русской поэзии» (1858-1859) («В альбом поборнику взяток», «Моему ближнему», «Уличенный мздоимец», «Всегда и везде» и др.), «Наш демон» (1859).

Отдельные фельетоны оформлены в виде стихотворных путевых заметок: «В прусском вагоне» (1860), «В Праге» (1860), «Дух жизни» (1861), «В начале августа вернулся я домой» (1861). В них впечатления от поездки за границу и по России (1860-1861) дают поэту материал для полемики против идеологических врагов, главным образом славянофилов. Использование признаков жанра путешествия (описание очевидцем сведений о местах, в которых довелось побывать, и ситуаций, участником которых он стал, передача впечатлений от увиденного) служит решению определенной публицистической задачи. Именно эта часть фельетонного наследия Н. А. Добролюбова является наиболее оригинальной.

Характерными чертами фельетонов Н. А. Добролюбова выступают наличие адресата (как правило, иносказательного); пародийность по отношению к различным образцам поэзии (они сами и высмеиваются) – в том числе жанровая (например, «Розенгеймо-русская элегия» «Разбойник» (1858)) и перепевы стихотворений, не являющихся объектом критики (например, фельетон «Презрев людей и мир и помолившись богу» (1858) – «Выхожу один я на дорогу» М. Ю. Лермонтова; «Наш демон» (1859) – «Демон» А. С. Пушкина); маска («Страдания вельможного филантропа» (1858)). У Добролюбова функционируют постоянные маски литературного происхождения: в частности, Конрад Лиленшвагер (отсылка на М. П. Розенгейма), Яков Хам, Аполлон Капелькин (намек на «флюгер-поэта»

А. Н. Майкова) [2]. Стихотворные фельетоны автора, высмеивающие произведения «чистой поэзии», ангажированные тексты гражданской лирики, развенчивающие взгляды либералов, славянофилов, реакционеров, обогатили политическую сатиру XIX века.

В. П. Буренин снискал себе скандальную славу благодаря резким и субъективным оценкам, стремлению «разоблачать и низвергать», «циническому реализму», проявившимся в литературно-критических статьях, обозрениях, рецензиях, фельетонах, памфлетах в «Новом времени» [9]. До сотрудничества в этом консервативном издании он заявил о себе как поэт и сатирик радикально-демократического направления: публиковал злободневные полемические фельетоны и пародии в «Колоколе», «Современнике», «Искре», «Свистке». Первые выступления В. П. Буренина в периодике («День», «Зритель», «Искра») относятся к 1862 году. Он является автором сатирических стихотворений и фельетонов, отражающих социально-политическую и культурную ситуацию в стране. Один из ярких образцов ранней стихотворной фельетонистики Буренина – напечатанные в «Свистке» «Драматические сцены по поводу выхода “Современника”» (1863). Оригинальность произведения проявляется уже в драматизированном оформлении текста: две части фельетона представляют собой разговоры действующих лиц, вызванные публикацией очередного номера «Современника», выпуск которого прекращался на восемь месяцев. Двухчастное деление построено на контрасте: в первой сцене передается недовольство возобновлением журнала, критическая направленность которого еще более усилилась, здесь персонажи – обобщенные образы «благонамеренных»; второй же эпизод отражает другое настроение читателей – радость, а действуют в нем уже реальные личности: М. М. Достоевский, С. С. Громека и А. А. Краевский. Фактографичность второй части словно «удвоена» за счет моделирования беседы, выступающей продолжением полемики, развернувшейся в журналистской среде по поводу новости о приостановке «Современника». Фельетон наполнен скрытыми и явными отсылками и цитатами. Например, сами образы двух «благонамеренных», нарекающих «Современник» «нигилизма ярым сыном» [5, с. 375], заимствованы из статьи М. Е. Салтыкова-Щедрина «Наша общественная жизнь» (1863); «мальчишки», которые, по словам одного из «благонамеренных», снова «найдут себе притон» в журнале, – это определение, пущенное М. Н. Катковым, обозначало в лексиконе консервативной журналистики то же, что «нигилисты» и т. д.

В стихотворных фельетонах В. П. Буренин высмеивает поэзию «чистого искусства» (например, в «Парижском альбоме» (1863) проявляется пародийная стилизация популярной тогда жанровой формы «поэтический альбом разных местностей» [436, с. 380]), реакционную журналистику («Общественное мнение» (1871), «Исправленный реалист, или Юноша ликея» (1872)). Отдельные фельетоны сатирика посвящены проблеме образования («После первого чтения лекции г. Юркевича по «философии»» (1863), «Песнь о Педефиле и Педемаке» (1871)). В. П. Буренин стремится к освещению максимально актуальных, по его мнению, вопросов, отражающих состояние жизни «сегодня». Факты, вырванные из контекста общественной жизни, его мало интересуют, поэтому он подбирает такие объекты для критического изображения, чтобы они позволили по-новому взглянуть на события, «увидеть богатые ассоциации и сатирическое начало» [3, с. 72]. Типичное свойство буренинской фельетонистики, наряду со свободной структурой и ассоциативностью, – экспрессивность в выражении собственной точки зрения, которой способствует широкое использование художественно-образительных средств: сравнения, метафоры, аллегии и даже символа.

Литература

1. Бухштаб Б. Я. Н. А. Добролюбов / Б. Я. Бухштаб // Добролюбов Н. Стихотворения / Библиотека поэта. Малая серия. – М. : Советский писатель, 1948. – С. 5-34.
2. Добролюбов Н. Стихотворения / Библиотека поэта. Малая серия / Н. Добролюбов. – М. : Советский писатель, 1948. – 335 с.
3. Журбина Е. И. Теория и практика художественно-публицистических жанров. Очерк. Фельетон / Е. И. Журбина. – М. : Мысль, 1969. – 400 с.

4. Некрасов Н. А. Полное собрание сочинений и писем: в 15 т. / Н. А. Некрасов. – СПб. : Наука, 1981-2000.
5. Поэты «Искры»: в 2 т. – Л. : Советский писатель, 1987. – Т. 2. Д. Минаев, В. Богданов, Н. Курочкин, П. Вейнберг, Г. Жулев, В. Буренин, Н. Ломан, А. Сниткин. – 463 с.
6. Румянцева В. Н. Стихотворный фельетон середины XIX века: Н. А. Некрасов, В. С. Курочкин, Д. Д. Минаев: автореферат дисс. ...канд. филол. наук: спец. 10.01.01 «Русская литература» / В. Н. Румянцева. – Оренбург, 2007. – 20 с.
7. Серман И. З. Русский классицизм. Поэзия. Драма. Сатира / И. З. Серман. – Л. : Наука, 1973. – 284 с.
8. Фризман Л. Г. Жизнь лирического жанра. Русская элегия от Сумарокова до Некрасова / Л. Г. Фризман. – М. : Издательство «Наука», 1973. – 167 с.
9. Шабалина Н. Н. Мастерство В. П. Буренина-критика: автореферат дисс. ...канд. филол. наук: спец. 10.01.01. «Русская литература» / Н. Н. Шабалина. – Казань, 2012. – 20 с.

*Писарева Оксана
Биковська Тетяна*

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут*

ЛІТЕРАТУРНІ АЛЮЗІЇ ТА РЕМІНІСЦЕНЦІЇ В ТВОРЧОСТІ Х. МУРАКАМІ ЯК АКТИ НЕПРЯМОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Комунікація є необхідною умовою існування людського суспільства і природних співтовариств. Як вірно висловився основоположник кібернетики Н. Вінер, «спільнота простягається лише до тієї межі, до якого тягнеться дієва передача інформації» [2]. Слід погодитися з відомим співвідношенням понять «культура» і «комунікація» Е. Холу: комунікація – це культура, а культура – це комунікація [13]. Справедливо і твердження представника вітчизняної семіотичної школи Ю. М. Лотмана: «Без отримання, зберігання і передачі інформації неможливе життя людини – ні пізнання світу, ні організація людського суспільства» [7].

У XX ст. першим з філософів, який звернувся до проблеми комунікації, був німецький філософ, один із засновників екзистенціалізму Карл Ясперс (1883–1969), який надавав великого значення комунікації та бачив у ній шлях до справді людського існування. Він розумів комунікацію як початковий феномен людського буття: «Мы суть то, что мы суть только благодаря общности взаимного сознательного понимания. Не может существовать человек, который был бы человеком сам по себе, просто как отдельный индивид» [4]. На думку К. Ясперса, комунікація культур і національностей є найважливішим засобом запобігання зіткнень, оскільки протистоїть чийм-небудь претензіям на винятковість [4].

Після того, як на початку XX століття термін «комунікація» був уведений у широкий науковий обіг і знайшов соціальне значення, увагу багатьох науковців привернула проблема співвідношення понять «комунікація» і «спілкування», унаслідок чого виникли два погляди. Учені Л. С. Виготський [3], А. А. Леонтьєв [6], Т. Парсонс [11], К. Черрі [14] дотримуються такої думки, що комунікація і спілкування – це одне і те ж явище.

Згідно з другим поглядом, «спілкування» і «комунікація» – перетинаються, але не є синонімічними поняттями. Прихильниками цього підходу є М. С. Каган [5], Р. М. Андреева [1], А. В. Соколов [12]. Для соціального психолога Р. М. Андреевої «спілкування» – категорія більш широка, ніж «комунікація». Вона виділяє в структурі спілкування три взаємопов'язані сторони: комуникативну, інтерактивну і перцептивну. Позиція А. В. Соколова полягає в тому, що спілкування – це одна з форм комуникативної діяльності.

На основі цільових установок партнерів по комунікації він виділяє три варіанти відносин учасників комунікації: суб'єкт-суб'єктне, суб'єкт-об'єктне і об'єкт-суб'єктне.

У запропонованій роботі розуміння терміна «комунікація» базується на понятті «інформаційний обмін», чим і відрізняється від поняття «спілкування». Ми вважаємо, що спілкування не вичерпує всіх інформаційних процесів, що охоплюють суспільний організм, комунікація, на відміну від спілкування, пронизує всі соціальні підсистеми й присутня в будь-якому фрагменті суспільного життя. При цьому вербальні засоби обміну, які є основними засобами у процесі спілкування, становлять не таку велику частину інформаційного обміну в суспільстві, як невербальні форми, у яких головним чином здійснюється обмін інформацією, комунікація. Ми розглядаємо поняття «комунікація» як більш загальне, широке і універсальне поняття по відношенню до поняття «спілкування». Комунікація розуміється як якийсь контакт між суб'єктами, контакт суб'єкта з предметами матеріального світу, із навколишнім середовищем.

Герої Х. Мураками виявляють особливий інтерес до творів художньої літератури та філософії, про що свідчить велика кількість актів непрямой міжкультурної комунікації, виявлених у творах письменника. Такі акти комунікації дають читачеві інформацію про вподобання героїв в області художньої літератури і філософії, про спосіб думок, картини світу, риси їх характерів. Тут засобом комунікації є письмова мова — мова творів, а інформаційним джерелом — сам літературний твір, текст виступає як повідомлення.

Багаторазові звернення Героя «Трилогії Криси» та її продовження «Денс, денс, денс...» до авторів американської та європейської літератури вказують на одне з основних захоплень цієї людини — читання книг, інтерес до європейської філософії і неапонської літератури. У повісті «Пінбол 1973» з розвитком сюжету герой регулярно вступає в комунікацію тільки з одним автором — німецьким філософом Імануїлом Кантом через його твір «Критика чистого розуму». Цю комунікативну подію можна назвати успішною. Герой відчуває потребу в цій комунікації, він звертається до твору регулярно, процес читання приносить йому задоволення. Комунікант дає позитивну оцінку твору: *«Я разделся, взял "Критику чистого разума", пачку сигарет - и нырнул с ними в постель. От одеяла исходил слабый запах солнца, Кант был прекрасен, как и всегда - но сигарета имела такой вкус, будто отсыревшую газету свернули в трубочку и жгут на газовой горелке»* [9]. Зовнішній контекст — домашня обстановка — головним чином зручний і сприяє комунікації. Критична філософія Канта надає певний вплив на особистість героя, його світогляд. Часте цитування слів філософа комунікантом також свідчить про те, що герой, можливо, сприймає й розділяє погляди цього мислителя, обмірковує своє світосприйняття.

Аналогічну подію міжкультурної комунікації можна помітити в романі «Полювання на овець» — часте звернення героя до детективного жанру художньої літератури. «Пригоди Шерлока Холмса» англійського письменника Артура Конана Дойла є єдиним літературним твором, через яке здійснює свою міжкультурну комунікацію герой роману «Полювання на овець» [8]. У цьому випадку зовнішній контекст більш різноманітний: комунікативні акти проходять як вдома у героя, так і в дорозі (в салоні літака, в готелі). У жодному з випадків зовнішній контекст не заважає комунікації. Що стосується внутрішнього контексту, він теж сприятливий, що можна проілюструвати таким уривком: *«Все это время я сидел на диване и читал «Записки о Шерлоке Холмсе»; «Мой дорогой коллега Ватсон, — начиналась очередная история, — обладает весьма ограниченными умственными способностями; однако иногда его ум проявляет поразительное упрямство в достижении поставленной цели»*. Надо сказать, неплохая фраза для начала рассказа» [9]. З уривка видно, що герой подумки висловлює свою позитивну думку щодо початку розповіді. Це дозволяє сказати, що читач позитивно налаштований на прочитання твору, у нього є бажання читати й отримати задоволення від процесу.

Наступний приклад, узятий із роману «Полювання на овець», містить опис комунікативної події, суб'єктами якої є сімнадцятирічна японська дівчина й автори художньої літератури. Зовнішнім контекстом комунікації є атмосфера кав'ярні — маленьке й

досить гучне місце, де грає хард-рок: *«Она сидела всегда на одном и том же месте, оперев локти в стол, по уши в своих книгах. В очках, похожих на ортопедический прибор, с костлявыми запястьями – странное чувство близости вызывала она во мне. Ее кофе был вечно остывшим, пепельницы – неизменно полны окурков. Если что и менялось, то только названия книг. Сегодня это мог быть Мики Спиллэйн, завтра – Оэ Кэндзабуро, послезавтра – Аллен Гинзберг... В общем, было бы читиво, а какое – неважно»* [9].

Варто звернути увагу на імена авторів, твори яких, як припускає головний герой роману, читала дівчина: американський письменник Міккі Спіллейн, японський письменник Кендзабуро Ое, і американський поет Аллен Гінзберг. Читаючи книги, дівчина вступає в комунікацію з їхніми авторами, причому, лише комунікація з Алленом Гінзбергом і Міккі Спіллейн є міжкультурною, оскільки комуніканти належать до різних культур, японської та американської.

Внутрішній контекст комунікації можна охарактеризувати сильним бажанням дівчини читати книги. Незважаючи на досить складний зовнішній контекст, поза комуніканта, її холодна кава і повні недопалків попільнички говорять нам про те, що в силу зосередженості дівчини і її надзвичайної захопленості будь-яким «читивом», подієвість в цій комунікативній події відсутня. Цікаво відзначити розмаїття літературних жанрів: американська поезія і детективи, соціальний японський роман.

У романі «Денс, денс, денс...» Герой регулярно звертається до книги, священної біографії Джека Лондона [10]. Таким чином, Герой неодноразово вступає в комунікацію, опосередковану з цим американським письменником, але не через його твір, а через біографію, ймовірно написану іншою особою, яка виступає як посередник. Біографія письменника не залишає Героя байдужим: *давши їй позитивну оцінку, комунікант порівнює життя письменника зі своїм власним життям, «по сравнению с яркой, полной трагедий и триумфов судьбой Джека Лондона моя собственная жизнь показалась серой и неприметной, как пугливая белка, хоронящаяся в ветках дуба в ожидании весны. По крайней мере, несколько минут мне действительно так казалось. Такая уж это штука – чужие биографии. Кому захочется читать биографию библиотекаря из городка Кавасаки, прожившего мирную жизнь и тихо помершего в своей постели? Нет – читая чужие биографии, мы словно требуем некой компенсации за то, что в наших собственных жизнях не случается, увы, ни черта...»* [10].

Як видно з прикладу, біографія Джека Лондона змушує героя задуматися про психологічну сторону процесу комунікації, про те, чому деякі люди відчувають потребу в читанні біографій відомих особистостей. Зі сказаного можна зробити висновок, що комунікація з Д. Лондоном проходить успішно: комунікант із цікавістю бере участь у цих процесах. Він не зупиняється на середині, а дочитує книгу до кінця, тому що вона для нього є цікавою, повідомлення комунікації дає суб'єкту їжу для роздумів.

У романі «Кафка на пляжі» Харукі Муракамі часто згадує видатних письменників, філософів, їхні праці, виявляючи незвичайний кругозір. Автор посилається на творців таких літературних епох та напрямів: античність (Еврипід, Софокл, Арістотель, Есхіл, Аристофан, Цицерон), Просвітництво (Й.Гете), Відродження (В.Шекспір), романтизм (брати Грім), реалізм (Ч.Діккенс, Л.М.Толстой, А.П.Чехов), сюрреалізм (Ф.Г.Лорка), «втрачене покоління» (Е.Хемінгуей). Маємо згадки про німецьке вчення психоаналізу (З.Фройд, К.Юнг). Знаходимо згадки про них у діалозі Осіми та Кафки про неосяжність та незрозумілість світу: *«В XIX веке появились Фрейд и Юнг, и с тех пор, как они проанализировали глубины нашего подсознания, корреляция двух ипостасей мрака стала очевидным фактом, не требующим глубоких размышлений»* [8]. Розмірковуючи про сутність людської цивілізації Осіма зазначає, що *«Жан-Жак Руссо говорил, что цивилизация началась, когда человечество стало возводить ограды. Очень меткое замечание. Так оно и есть: всякая цивилизация есть продукт отгороженной несвободы...В конце концов, в этом мире выживают те, кто строит высокие прочные заборы»* [8].

Література

1. Андреева Г. М. Социальное познание: проблемы и перспективы: избр. психолог, тр. / Г. М. Андреева. – М. – Воронеж : Моск. психол.-соц. инст; НПО "МОДЭК", 1999. – 416 с.
2. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / Н. Винер. – 2-е изд. – М. : Наука, 1983. – 344 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – 5-е изд., испр. – М. : Лабиринт, 1999. – 350 с.
4. Гайденко П. П. Человек и история в свете «философии коммуникации» К. Ясперса // Человек и его бытие как проблема современной философии. – М. : Наука, 1978. – С. 97-134.
5. Каган М. С. Мир общения: проблемы межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 320 с.
6. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии: избранные психологические труды / А. А. Леонтьев. – М. : Воронеж : Моск. психол.-соц. ин – т : НПО "МОДЕК", 2001. – 448 с.
7. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике и типологии культуры / Ю. М. Лотман // Избранные статьи: в 3 т. – Таллинн: Александра, Т.1., 1992. – 480 с.
8. Мураками Х. Кафка на пляже: Роман / Харуки Мураками / Пер. с яп. И. и С. Логачевых. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 640 с.
9. Мураками Х. Слушай песню ветра. Пинбол 1973. Романы / Пер. с яп. В. Смоленского. – М. : Изд-во Эксмо, 2004. – 304 с.
10. Мураками Х. Танцуй, танцуй, танцуй. Роман [у 2 т.] / Х. Мураками; пер. з яп. І. П. Дзюба. – Харків : Фоліо, Т. 1, 2013. – 350 с.
11. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 269 с.
12. Соколов А. В. Введение в теорию социальной коммуникации: учеб. пособие для студентов / А. В. Соколов. – СПб., 1996. – 319 с.
13. Холл Э. Как понять иностранца без слов / Э. Холл. – М., 1995.
14. Черри К. Человек и информация / К. Черри. – М. : Связь, 1972. – 368 с.

Потреба Надежда

Горловский институт иностранных языков

ГВУЗ «Донбасский гос. пед. университет»

г. Бахмут

ОБРАЗ ПРОСТРАНСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ ИВАНА БУНИНА

И. Бунин во многих своих произведениях называл пространство, время и форму в их единстве важнейшими составляющими мышления человека о мире и о себе. Именно это художественное «триединство», пространство, время и форма являются элементами, конструирующими бунинский Мир. Но если форме соответствует образ, то возможна такая конструкция «пространство – время – образ». При этом с одной стороны художественный образ имеет пространственно-временные характеристики, с другой стороны возможен образ пространства и образ времени [5, с. 113].

Обратная перспектива трансформирует «образ»: он предстает как первообраз, конечное и размерное становится бесконечным и безразмерным, отдельную деталь мы представляем как целый объект.

И. Ильин так характеризует художественный акт И. А. Бунина: «Внешний опыт воспринимлет чувственные содержания мира и сочетая их в яркие образы, показывает – то их самих в их естественной самооценности, то через них те душевные содержания, которые в них выражаются и сквозь них могут быть уловлены и описаны; но не более» [2, с.39]. Акт

внешнего опыта живет зрением, обонянием, слухом, вкусом, осязанием и пространственным воображением.

Формирование образа пространства происходит по принципу изменения его характеристик или параметров посредством стилистических приемов и стилистически маркированных языковых единиц.

Так, проблемой феноменологического описания и разделения на структуральные слои интересовался Э. Гуссерль. Он выделил самый верхний слой – «субстанциально-каузальные вещи» (слой реальности, появляющийся в сознании). Следующий слой – «интерсубъективно» тождественные вещи (тождественно воспринимаемые в трансцендентальном сознании и в любом субъективном сознании). Таким образом, в описании трансцендентального конституирования какой-либо вещи Э. Гуссерль видит различные слои и ступени создания вещи в сознании. При этом каждый слой по отдельности образует целостные единства и вместе с тем является необходимым звеном для формирования вещи. Э. Гуссерль, таким образом, дает «модель многослойной структуры», сущность которой в том, что каждый слой представляет собой самостоятельное единство, но все вместе они образуют полную структуру. Р. Ингарден эту модель без изменений перенес на литературное произведение. Суть структуры литературного произведения заключается в том, что литературное произведение является образованием, строящимся из многих гетерогенных слоев[1].

Рассмотрим структуру литературного произведения по Р. Ингардену и проанализируем по этой структуре феномен художественного пространства у И. А. Бунина.

Первый слой – это слой слов-знаков, слой звучания, к которому принадлежат и звуковые образования - предложения и части предложений. Звуки - это явления реального мира, физические явления. Эта структура не самостоятельна, так как роль ее не сводится к воспроизведению звуков, а состоит в том, чтобы посредством звуков воспроизводить семантические единицы.

Второй слой структуры состоит из семантических единиц. Они не имеют физической природы, но и не относятся к индивидуальному сознанию, хотя существование их обеспечивается актом сознания, и они служат основой интерсубъективного восприятия.

Третий слой состоит, по Р. Ингардену, из изображенных предметностей. Через изображенные предметности в произведение вторгается отражение объективной реальности, которая не зависит от произведения. Р. Ингарден рассматривал литературное произведение как замкнутую структуру, следовательно, факт отражения действительности может быть поставлен под вопрос потому, что внешние элементы не могут проникнуть в эту структуру. Поэтому феноменология считает необходимым подчеркивать интенциональный характер предметности, который подразумевает, что сознание направлено на них. В отличие от Э. Гуссерля, Р. Ингарден признает существование объективной действительности в литературном произведении. Этот слой он называет содержательным слоем произведения.

Четвертый слой – слой схематизированных наглядных образов. Этот слой важен, прежде всего, с точки зрения эстетической ценности произведения. Наглядно в произведении появляются чаще всего реальные предметности, однако их наглядность – не полная, а лишь схематичная: ведь образность художественного произведения – это всего лишь основа конкретного видения жизни. Наглядные образы вызываются в воображении изображенными предметами, которые создаются в предложениях и семантических единицах.

И. Ильин так видит пространство И. Бунина «Поистине целое богатство света и мрак, звука, видений и слов: пространство, огненно пирующее во всех своих перспективах и слоях; воздух, сгущающийся до обломного ливня. И все это несется на читателя в неумном потоке сверкающих, прожигающих и разверзающих слов» [2, с.44].

Если присмотреться к этому высказыванию И. Ильина, то можно увидеть структуру существования художественного пространства с феноменологической точки зрения в творчестве И. А. Бунина.

И. Ильин обращает внимание на первый слой – слой слов и звуковых образований. Для

прозы И. А. Бунина характерна высокая степень повторяемости сходных сем в пределах одного предложения или сложного синтаксического целого. Так для создания пространства России в рассказе «Косцы» используются анафорические построения (для шести предложений характерно единоначалие слова «прелесть») звуковые повторы, лексические повторы, прежде всего слова «русский», повтор одного и того же словообразовательного элемента – приставки без- (беззаботный, безнадежный, бесконечный, беспредельный).

А. Н. Лук считает, что «в языке существуют слова, обозначающие наиболее частые, наиболее стойкие чувства, которые далеко не исчерпывают всей эмоциональной палитры человека. Для передачи иных переживаний приходится прибегать к развернутым описаниям» [6, с.15]. Так появляется второй слой структуры – слой семантических единиц. В прозе писателя очень широк круг семантических единиц, воссоздающих разные проявления чувственного восприятия:

- 1) фиксируется многообразие оттенков цвета; с этой целью используются сложные прилагательные, именные сочетания и сочетания глагола со значением цветового признака с «цветовым» наречием: «багрово краснеет... луна» («Жизнь Арсеньева»);
- 2) даются динамичные звуковые, световые и осязательные характеристики, которые взаимодействуют друг с другом: «За черными окнами ровно кипит в темноте ночной дождь глухой осени» («Жизнь Арсеньева»);
- 3) обозначаются разнообразие запахи, посредством сравнений и метафор, основанных на соощении: «Чувствую холод и свежий запах январской метели, сильный, как запах разрезанного арбуза» («Сосны»).

За слоем семантических единиц следует третий слой структуры – слой, который состоит из изображенных предметностей. Через изображение этих предметностей происходит вторжение объективной реальности, которая формирует образ пространства. Если отталкиваться от этого положения, то при анализе художественного пространства следует внимание уделять именно предметам, его организующим и наполняющим. «Тем самым вещи не только конституируют пространство, через задание его границ, отделяющих пространство от не-пространства, но и организуют его структурно, придавая ему значимость и значение (семантическое обживание пространства)» [9, с.238].

Однако в творчестве И. А. Бунина трудно дифференцировать третий и четвертый слои структуры, так как они находятся в неразрывном сочетании. Если Р. Ингарден полагает, что слой предметностей бросается в первую очередь, то у И. А. Бунина слой предметностей существует как бы в скользя. Вещный, предметный мир писатель передает посредством чувственных содержаний. Для передачи свойств предмета он использует звук, запах, движение, которое иногда трудно воссоздать словами. И. Бунин предпочитает показывать не последствия действия, а само действие. Именно внешний опыт писателя переходит в яркие наглядные образы, которые вызываются в воображении изображенными свойствами предметов.

Р. Ингарден при раскрытии структуры произведения не принимал во внимание элементы, находящиеся вне его. При этом он понимал, что идея, строящаяся на внутренней связи изображенных в произведении предметностей, попадает в произведение «извне». Поэтому произведение представляет собой не только замкнутое целое, оно еще и взаимодействует с действительностью. Если звуковые образования, семантические единицы, изображенные предметности и схематизированные наглядные образы не изменяются от воздействия окружающей действительности, то изменяется художественная ценность произведения.

Так, окружающая действительность воздействует на творчество писателя, прежде всего Бунин видит глазами. Вот эффект пространства и движения: «Светлый лес струился, трепетал, с дремотным лепетом и шорохом убежал куда-то» («Жизнь Арсеньева»).

Писатель старается передать пространство запахами: «В комнатах запахло свежим и нежным полевым воздухом, землей, ее мягкой сыростью» («Жизнь Арсеньева»).

Звук может показать пространство и перспективу. «Вон, кажись, пассажирский поезд

идет... Долго прислушиваемся и различаем дрожь в земле. Дрожь переходит в шум, растет, и вот, как будто уже за самым садом, ускоренно выбивают шумный такт колеса: громыхая и стуча несется поезд...ближе, ближе все громче и сердитее. И вдруг начинает стихать, точно уходя в землю («Начальная любовь»).

Когда все восприятия соединяют свои силы, чтобы представить сложный образ пространства, к ним присоединяется мастерство перспективы. Таким ярким проявлением перспективы является описание ночного неба (с.379), дождя (с.399) в романе «Жизнь Арсеньева».

Н. Любимов так характеризует образность писателя: «Бунин развивал в себе не только ощущение слова, его веса, объема, звучания, аромата, вкуса, цвета, не только ощущение ритма фразы, но и довел до совершенства искусство охватывать на коротком синтаксическом пространстве основные свойства явления» [7, с.524].

Следовательно, акт сознания И. Бунина - это интенциональный акт, в котором явление и сущность одно и то же. Через описание явления можно уловить, познать сущность.

Однако надо отметить, что данная структура не сосредоточивает внимание на таком параметре, как граница. Важным элементом пространства, во многом определяющим его структуру, является граница. Алешандро Мело утверждает, что «...граница – это и есть единый критерий для всех идентичностей современного мира, пребывающего в состоянии постоянного становления» [8, с.12-13]. Всякое пространство, по сути, погранично, и находится между различными пространствами, временами и представлениями.

Отсутствие конкретизации границы ведет к размытому, нечеткому формулированию предмета. При этом граница не всегда предстает как нечто очевидное и не всегда действительно жестко отделяет бытие данного объекта от его небытия. В самом деле, «граница и через нее определение (как в мысли, так и в реальности) дает сущему быть сущим, не расплываясь в недифференцированном хаосе. Граница же сущего не может быть основана лишь на том, что нечто Иное для сущего отделяет, отрезает себя от него: это двунаправленный процесс, который связывает и разделяет одновременно сущее и Иное» [3, с. 25].

Сложность выявления границ является основной причиной различий в понимании пространства, а вследствие этого, и в представлениях о его свойствах. Поэтому подчеркнем, что пространство задается, прежде всего, границами субъекта и формируется на основе его ориентаций, что показано В. Л. Каганским [4, с. 45-46].

Основными языковыми средствами репрезентации границы в творчестве И. А Бунина являются лексические единицы, семантика которых указывает на линию разрыва или край, что позволяет выделить отдельную область пространства. В ряде случаев, граница может быть обозначена не только объектами, создающими препятствие взгляду, но также звуком. Граница может быть мобильной, что дает пространству возможность сужаться или расширяться. При этом постепенно сужающаяся вокруг персонажа граница указывает на нарастание напряжения, разрыв границы (окно, дверь, порог) освобождает от ограниченного пространства. Но именно в этом случае происходит взаимодействие пространственных областей, их смешение.

Если существует граница, то предполагается и перемещение в пространстве, которое может осуществляться как в горизонтальной, так и в вертикальной плоскости. Формирование вертикальной плоскости обеспечивается за счет метафорических средств, создающих эффект перемещения как в верхний мир, на небо, так и путь в нижний мир. Для И. А. Бунина более важен вертикальный путь перемещения, чем горизонтальный. С вертикальной осью пространства он связывает путь познания, развития, изменения, трансформации. Тогда как горизонтальный путь перемещения приравнивается к неподвижности, к торможению развития. Это путь по кругу для героев И. А. Бунина. Ограничение движений ведет за собой ограничение свободы действий и часто символизирует смерть персонажа. Однако стоит изменить направление движения из одной плоскости в другую, как наступает новый этап в жизни героя. Таким образом, происходит переплетение как в разных осевых пространствах,

так внутрі цих просторів.

В творчестві І. А. Буніна реалії, їх постійні і змінні ознаки, ситуації описуваного світа послідовно зображаються з конкретною просторово-часовою точкою зору оповідача або персонажа, яка носить динамічний характер, при цьому враховуються різні аспекти сприйняття.

Література

1. Дерд М.В. Феноменологія і літературознавство. Сб. під ред. Ю.Б.Борева. – М.: 1975. – с. 5-50.
2. Ильин.И. О тьме и просветлении. Книга художественной критики. Бунин. Ремизов, Шмелев / И. Ильин. – М.: 1991. – 216 с.
3. История современной зарубежной философии СПб., 1997. – с.25.
4. Каганский В.Л. Граница как позиция и предмет понимания. В кн.: Понимание как усмотрение и построение смыслов / В.Л. Каганский. – Тверь: 1996. – с. 45 - 46.
5. Грасский дневник: [О И. А. Бунине]; Рассказы; Оливковый сад / Г. Н. Кузнецова. – Москва : Московский рабочий, 1995 . – 409 с.
6. Лук А.Н. Эмоции и чувства. / А.Н. Лук. – М.: 1972. – 79 с.
7. Любимов Н. Образная память (Искусство Бунина) // Бунин И.А. Собр.соч в 4-х томах. – М.: Правда, 1988. – Т.4. – С.516 - 540.
8. Мело Алешандро. Трансокеанский экспресс // Художественный журнал. 1997. № 16. – С. 3-67.
9. Топоров В.Н. Пространство и текст / В.Н. Топоров. – М.: 1983. – с.234 - 238.

Скляр Ірина

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет
м. Бахмут*

«САКРАЛЬНА ПОВІЯ»: ПСИХОАНАЛІТИЧНА ЗМІСТОВНІСТЬ АРХЕТИПУ *(Частина перша)*

Власне поєднання слів, зазначених у назві досліджуваної проблеми, сучасному мисленню видається суперечливим, ба більше, парадоксальним, адже як можна говорити про подібне сполучення, коли розум відокремлюємо від матерії, а духовність – від сексуальності. Та, на відміну від усвідомлення про «святу повію» в епоху античної цивілізації, ми аж ніяк не усвідомлюємо зв'язок сексуальності із присвяченням себе богові. «Святість» або «сакральність» розуміється нами як одна з найважливіших субстанцій людського існування, як шанування божественної духовності; як квінтесенція релігійного світовідчуття й буття homo religiosus – людини релігійної (за М. Еліаде); «проституція» – як спалювання людського тіла. Дослідження сутності такого симбіозу в контексті психоаналізу було здійснене американською письменницею, дослідницею юнгіанського психоаналізу, Н. Куоллз-Корбетт. Проблема можливості його проєкції в художньому тексті постала предметом аналізу нашої наукової розвідки.

У давні часи люди поклонялися численним богам, вірили в їхню дієву силу, влаштовували жертвоприношення, намагалися догодити їм. Так, наприклад, богиня Астарта оберігала родючість земель людей, жіночу плодючість. Відповідно до звичая, на свято подяки силою влади вона обирала чоловіка, який перебував у храмі Астартині сім днів і ночей із чудовою жрицею, яка здійснювала ритуал [див. 3, с.10].

Н. Куоллз-Корбетт інтерпретує «святу повію» як храмову жрицю, посвячену в таїнство, духовно сприйнятливу до плину фемінної енергії, що йде від Богині й проходить крізь неї, разом із тим вона з радістю усвідомлює красу та пристрасність свого жіночого тіла [див. 3]. Підвладна космічній енергії кохання, вона підносить Богиню, відчуючи фізичну

насолоду й духовний екстаз. Для маскулінності вона відкриває можливість божественного проникнення, а для фемінності – можливість від нього відмовлятися.

Жриця, вона ж «свята повія», була втіленням довершеності богині Астарти, не було жодного чоловіка, який, дивлячись на її принадні форми, не побачив би в них втілення плодючості.

Джеймс Хастінгс пояснює природу сакральної проституції розвитком культу Великої Матері або Матері-Землі. Отримати благословення цієї богині родючості на розведення худоби, продовження роду людини, на усе подальше життя усіх істот було життєвою необхідністю в епоху розвитку ранніх аграрних культур. Із богинею родючості був безпосередньо пов'язаний її любий син-чоловік, не зважаючи на його підлегле становище. Оскільки вважалось, що таке воз'єднання богині та її чоловіка гарантує плодючість землі, його втіленням була жінка, яка жадала благословення богині [див. 6, с.39].

Н. Куоллз-Корбетт як психоаналітик пов'язувала духовні й душевні стани людини із «втратою богині», яка відроджує життя, приносить кохання, достаток, пристрасть тощо, – разом із тим чуттєвої жриці, земної жінки, яка привносить у людське життя риси божественності. Дослідниця висновує про утрачений зв'язок із важливою складовою інстинктивного життя – насолодою, красою, творчою енергією, у якій поєднуються сексуальність і духовність.

Зазвичай ми вважаємо міфи традиційними розповідями, у яких віднаходимо пояснення явищ природи, релігійних вірувань тощо. Разом із тим міфи описують і навіть пояснюють феноменологічну природу самої психіки. Дж. Кемпбелл стверджував, що міфи символічною мовою повідомляють нам про психічну енергію, яку слід упізнавати та інтегрувати у власне життя. Вона завжди притаманна людському духу, а також акумулює в собі колективну мудрість, що тривалий час впливала на людину [див. 4]. К. Юнг зазначав, що міфи є первинними й основними психічними феноменами, що розкривають природу людської душі. Міфи дослідник відносив до колективної культури, як сни – до індивідуальної. Завдяки символізму міфів і снів К. Юнг розрізняв психічні події; вони свідчать про живий психологічний матеріал і є сховищем істин, які відповідають як внутрішньому життю окремої людини, так і життю суспільства в цілому [5].

Архетип (від грецької мови – праобраз, древній образ) є центральним поняттям архетипної психології, заснованої К. Юнгом. Архетип – це спосіб організації психіки засобом форм, що передаються з покоління в покоління. За К. Юнгом, архетипи є структурними елементами людської психіки, приховані в колективному несвідомому, спільному для всього людства. Вони успадковуються на зразок того, як успадковується будова тіла. Архетипи формують загальну структуру особистості та послідовність образів, що виникають у свідомості під час пробудження творчої активності, тому духовне життя має на собі архетипний відбиток. К. Юнг зазначав, що втрата архетипу характеризується безмістовністю культури. Певною мірою життя стає безплідним, якщо відсутня рівновага між життєстверджувальною фемінністю та патріархальністю колективної свідомості. У такому випадку пригнічується творчість і особистісний розвиток.

Символ як продукт психічної діяльності зберігає у просторі та часі заряджений енергією зміст. В універсальності символу можна переконатися на прикладі розповсюдженого символу богині кохання. Гомер описує Афродиту як сонцесяйну, усміхнену, прекрасну богиню. Образ богині відбиває відчуття жіночої краси, чуттєвого потягу. Проте вона не мала жодного відношення до плодючості, адже з нею пов'язані Рея і Деметра. Афродита мала владу над коханням, пристрастю. Незалежно від свого імені та місця, де їй поклонялись, богиня кохання асоціювалась із весною, часом розквіту природи. Краса – це її квінтесенція, найголовніша її риса, особливість. У класичній скульптурі це єдина оголена богиня. Чуттєву красу її оголеного тіла не тільки обожнювали, але й перед нею схилялись. Афродита здійснювала також ритуальні дієства, готуючись до священного шлюбу:

<...> Быстро примчавшись на Кипр,

*низошла она в храм свой душистый
В Пафосе: есть у нее там алтарь благовонный и роца.
В храм Афродита вошла и закрыла блестящие двери.
Там искупали богиню Хариты
и тело натерли*

*Маслом бессмертным, какое обычно для вечно живущих,
Чудной облекшись одеждой и все превосходно оправив,
Золотом тело украсив, покинула Кипр благовонный
И понеслась Афродита улыбкалюбивая в Трою <...> [VI, 60-65].*

Мотив сина-коханця є одним із відомих у міфології, зокрема в давньогрецькій. Власне богиня є вічною, проте її сина-коханця або вбивають, або приносять у жертву. Достатньо пригадати міф про Афродиту, Адоніса й Персефону. Афродита страждає через смерть Адоніса. Цей міф, як і решта міфів про синів-коханців, зазвичай інтерпретують як метафоричну розповідь про зміну пір року. Проте подібна інтерпретація залишає без уваги в цьому процесі участь самої богині, зображення її емоцій, переживань. Богиня відчуває скорботу, біль, втрату. Сила богині полягала в її здібності відмовитись від найдорожчого й найціннішого заради розвитку та оновлення.

Література

1. Гомеровы гимны. К Афродите. – Москва: Эллинистические поэты, 1963. Режим доступа: <http://ancientrome.ru/antlittr/homer/hymn/athrod1.htm>
2. Еліаде М. Священне і мирське // Мефістофель і андрогін ; [пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно]. – К., 2001. – 591с.
3. Куоллз-Корбетт Н. Святая проститутка. – М.: Класс, 2010. – 208с.
4. Кэмпбелл Д. Мифы, в которых нам жить / Пер. с англ. К. Семёнов. — К.: София, 2002. – 252 с.
5. Юнг К. Архетип и символ. – М.: Ренессанс, 1991. – 304 с.
6. James Hastings. Encyclopaedia of Religion and Ethics. – [New York : Charles Scribner's Sons](#), 1956. – 928 p. – Vol.1.

Стуканова Юлія

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут*

МОВНІ ПРАКТИКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ДОНЕЧЧИНИ У КОНТЕКСТІ ВЛАДНОГО ДИСКУРСУ ПЕРІОДУ «ВІДЛИГИ» (НА ПРИКЛАДІ ЗАСІДАНЬ ПРАВЛІННЯ ДОНЕЦЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ СРПУ ЗА КВІТЕНЬ 1957 р.)

У період відлиги у мовних практиках радянського владного дискурсу з'явилися висловлювання, пов'язані із процесом десталінізації, а також піддалися смисловій трансформації вже усталені у соціальній комунікації терміни. Мовленнєвий арсенал радянських творчих діячів збагатився введеними у соціально-політичний і мистецький простір висловлюваннями, пов'язаними із розвінчанням культу особи, трансформувалася зміст деяких понять, що залишилися у спадок від 30-х і післявоєнних років. Офіційне визнання вищим радянським керівництвом найстрахотливіших помилок сталінізму давало можливість творчим діячам Донеччини у взаємовідносинах із владою на місцевому рівні апелювати до владної риторики з цих питань як до прецедентних текстів доби.

У цьому контексті цікавим для аналізу є текст протоколу засідання Правління Донецької організації СРПУ від 25 квітня 1957 р., присвячений обговоренню повісті О. Чепіжного «П'ять пальців». Загалом, з приводу повісті у квітні вказаного року було

проведено два засідання [1]. Тексти протоколів зберігаються у фонді Державного архіву Донецької області й частково були введені авторкою до наукового обігу в науковій статті [5, с. 154], дисертаційному дослідженні [4, арк. 56-57, 139-140].

Офіційно питання порядку денного звучало так: «Про роботу редколегії альманаху «Літературний Донбас». У 33 номері альманаху була надрукована вказана повість. Її не випустили у продаж, оскільки щодо повісті з'явилися негативні відгуки українських партійних діячів [1, арк. 10-11, 17, 24-25].

При зовнішньому аналізі протоколу засідання від 25 квітня як джерела, привертає увагу той момент, що він наявний лише в рукописному вигляді, машинописний варіант відсутній. Слід підкреслити, що цей рукописний документ не є чистовим варіантом, відредагованим і «вичищеним». Він складає враження реального протоколювання обговорень. Її прочитання місцями ускладнюється через недостатньо розбірливий почерк.

При цьому більшість текстів протоколів засідань Правління Донецької філії за 1950-ті – середину 1960-х рр. зберігаються саме у машинописній версії. Відсутність машинописного тексту протоколу, що стосується обговорення факту критики творчості місцевих авторів, змушує замислитись. Можна припустити, що мало місце, вірогідно, свідоме небажання письменницького правління оприлюднювати подробиці обговорення болючих питань.

Повість «П'ять пальців» порушувала проблему дитячої бездоглядності, зростання дітей в неблагополучних родинах, невідвідування школи і т. ін., що приводило до явищ хуліганства. Вона була написана на основі зібраного письменником фактичного матеріалу, включаючи бесіди з батьками, працівниками міліції [1, арк. 22, 23].

Із приводу вказаної повісті відбулося два засідання Правління Донецького відділення СРПУ – 25 та 29 квітня 1957 р. [1, арк. 4-7, 10-26, об.]. Як стає зрозумілим з контексту змісту обговорюваної учасниками теми, критику повісті спричинила «неприємна історія», яка полягає в тому, що подана автором до видавництва «Радянська Україна» (вже після публікації у газеті) повість була забракованою Обллітом. Повість «П'ять пальців» читали члени ЦК, після чого видавництво повернуло її О. Чепіжному на доопрацювання [1, арк. 24-25].

На жаль, ми не маємо оригінального тексту рецензії Облліту на повість. Разом із тим, окремі висловлювання письменників під час засідання від 25 квітня 1957 р. можна кваліфікувати як цитування (або передавання близькими за значенням словами змісту) звинувачень збоку республіканської влади. Формулювання звинувачень відсилають до кампанії засудження роману В. Дудінцева «Не хлебом единым», що вийшов друком 1956 р. Так, М. Хрущов закидав автору роману, що останній «не проникнут заботой об устранении увиденных им недостатков в нашей жизни, он умышленно сгущает краски, злорадствует по поводу недостатков» [2] ([тут і далі курсив наш – Ю.С.]). Повість донецького письменника, ймовірно, піддавалася критиці за «згущення фарб», створення «похмурої картини» радянського життя, відсутність «життєствердної» кінцівки, «злорадство» (зокрема, О. Чепіжний, захищаючись, стверджував: «... пусть герои ошибаются, но ничего в повести злорадного нет») [1, арк. 14-15, 18, 20, 23]. Фактично О. Чепіжний став жертвою пошуку «республіканського / провінційного Дудінцева».

Перше засідання носило характер живого обговорення. Більшість учасників – літератори і редактори альманаху «Літературний Донбас», – визнаючи недоліки повісті, наголошували на соціальній «користі» твору. Частина виступаючих робила акцент на негативних сторонах повісті і сумнівалася, чого у ній «більше: користі чи шкоди» (письменниця Л. Черкашина), однак теж висновувала про цілковиту можливість друкувати її у альманасі – після доопрацювання [1, арк. 11-13, 15, 24, 25].

На засіданні була присутня особа, позначена як «т.[овариш – Ю.С.] Болоцький». З контексту обговорення можна зробити висновок, що це був працівник Донецького обкому партії. У обговоренні він відігравав покладену на нього контролюючу і керуючу функції, щодо автора виступив як сторона обвинувачення. Так, якщо письменники обговорювали суто

якості художнього твору, то Болоцький спрямував критику на особу самого О. Чепіжного, зауваживши, що «в чем-то ошибся автор, где-то взял фальшивую ноту» [1, арк. 20].

Незважаючи на присутність ідеологічного працівника, колектив донецьких радянських письменників сприймав свою роль у скликаному засіданні як правомочну й визначальну щодо остаточного рішення. Тому загальне рішення письменників, хоча і змушено було врахувати критику збоку республіканського центру (і – як наслідок – критику збоку голови Донецького обкому Д. Білоколоса [1, арк. 25]), однак в цілому відповідало інтересам автора повісті, редакторського складу альманаху «Літературний Донбас» і всього письменницького колективу (як соціального інституту). Зібрання постановило «за допомогою редколегії допрацювати» окремі частини повісті (зі вказуванням сторінок), «після чого випустити в світ» 33 номер альманаху [1, арк. 26].

Як було зауважено вище, серед присутніх на засіданні письменників більшість учасників обговорення виступили на захист повісті, не погоджуючись із рішенням республіканського центру. Привертає увагу користування досить усталеними у радянському політичному і культурному просторі висловлюваннями для називання проявів десталінізації і лібералізаційних тенденцій, а також апелювання донецьких письменників до схвальних відгуків «зверху».

Зокрема, заступник голови правління Донецької організації СРПУ В. Соколов, визнаючи наявність недоліків у повісті, зауважив: «Но иногда забывают, что если бы у нас не было тeneвых сторон, то было бы все хорошо, *без задоринки*. ... это было бы *лакировкой действительности*...» [курсив автора] [1, арк. 12]. Сам автор повісті говорив: «... Мне неприятно, *мы пережили такой период, когда один человек говорит от имени партии*...» [курсив автора] [1, арк. 23]. Письменник Г. Володін аргументує: «... повесть печаталась в газете, имеется мнение читателей, *есть мнение работников обкома комсомола: вещь своевременная*. И вдруг мнение, что повесть вредна» [1, арк. 16].

Віктор Соколов побудував аргументи на захист повісті у площині її художніх якостей. Фактично, була використана цитата прецедентного тексту доби, зміст якої означав, що письменник вважає правильним те, що автор повісті не ідеалізує героїв і обставини, дотримується об'єктивного висвітлення теми. В. Соколов цитував поняття («лакування дійсності»), яке вперше з'явилося у 1930-ті рр. і засуджувало письменників, які не показують у своїх творах «класову боротьбу», а у роки «відлиги» вже розумілося м'якше – як прикрашання реальної дійсності.

О. Чепіжний у своєму виступі використав риторику подолання культу особи, що розгорнулася, починаючи з виходу постанови Пленуму ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків» від 30 червня 1956 р. При цьому письменник співвідносить свій досвід із певним великим досвідом («ми пережили») з метою конструювання соціальної норми, посилення своїх доводів нормою колективного авторитету. Г. Володін апелює до схвальної реакції місцевих партійних чиновників, відповідальних за роботу з молоддю.

Наведені аргументи літераторів, що намагалися захистити повість «П'ять пальців», свідчать про те, що спроби легітимізувати твір здійснювалися на умовах владних мовних практик. Використовувались запропоновані «зверху», «дозволені» висловлювання. Спроби маніпулювати офіційною риторикою були досить розповсюдженим засобом соціолінгвальної гри акторів – радянських громадян – за певних офіційних обставин з метою досягнення певних особистих цілей. Поряд із тим, цей засіб обмежував комунікативні можливості вищеназваних письменників.

Дослідники довели, що в комунікативному плані влада виявляється у здатності створювати мовну інтерпретацію картини світу, змушувати інших прийняти вигідну для мовця [влади] інтерпретацію дійсності, тобто в примусі до точки зору» [3, с. 188]. Добровільне прийняття літераторами дискурсу влади обумовлювало нещирість або відсутність вільного мовлення. Як показав М. Фуко, влада монополізує слова та смисли, і цим шляхом домінує через мову як універсальну структуру комунікації [6, с. 163].

Незважаючи на те, що рішення щодо повісті О. Чепіжного було прийняте, і наступне зібрання планувалося 7 травня 1957 р., однак через чотири дні, 29 квітня, було проведене друге засідання з означеного питання. Є усі підстави думати, що його ініціювало місцеве партійне керівництво, яке залишилось незадоволеним підсумком зібрання 25 квітня. Скликання другого засідання обґрунтовувалося неприсутністю 25 квітня усього складу Правління (були відсутніми літературний критик А. Клочья, письменник М. Фролов, драматург Ф. Вольний) [1, арк. 4-5].

Члени Правління Донецької письменницької організації на засіданні прийшли до висновку, що рішення минулого зібрання було «недостатнім». Текст протоколу засідання справляє враження інсценізації заздалегідь написаного (чиновниками місцевого обкому партії) сценарію, де у кожного учасника були визначені ролі. Зміст усіх ролей зводився до обґрунтування серйозних недоліків повісті, що вилилось у резолюцію про неможливість публікації повісті у підготовленому номері альманаху. Водночас акцент було зроблено на застереженні членів редакційної колегії альманаху «Літературний Донбас» на чолі з В. Трухановим пильності в подальшій роботі [1, арк. 5].

Письменник М. Фролов відзначав: «*Картина* намальована надто *похмура*», О. Чепіжний «не попрацював над тим, щоб *вказати засоби для лікування* цих [соціальних – Ю.С.] *«хвороб»*» [1, арк. 6-7]. Голова Донецької філії СРПУ П. Байдебуря твердив, що в повісті «наша *радянська дійсність відображена однобоко, похмура, неправильно* і головне *не має перспективи* у вихованні підростаючого молодого покоління» [1, арк. 4]. Якщо порівняти ці висловлювання з риторикою осуду роману В. Дудінцева, можна побачити, що вислови донецьких письменників були калькою звинувачень загальнорадянського рівня. Певне вільнодумство виявив лише Віктор Соколов, який проголосував проти загального рішення учасників засідання [1, арк. 4-5].

Таким чином, матеріал протоколів засідань Правління Донецької письменницької організації від квітня 1957 р., що обговорювали питання повісті О. Чепіжного «П'ять пальців», дозволяє проаналізувати мовні практики радянських письменників у контексті владного дискурсу. При цьому, якщо протокол першого засідання (від 25 квітня) свідчить про спроби літераторів маніпулювати офіційною риторикою періоду десталінізації з метою досягнення цілей власного професійного середовища, то протокол другого засідання (29 квітня) відображає дію владного дискурсу у чистому вигляді (виконавцями якого стали донецькі радянські письменники).

Література

1. Держархів Донецької обл. Ф. Р-5832 (Донецьке відділення Спілки письменників України. 1952-1981), оп. 1. Спр. 19 (Протокол засідань правління і загальних зібрань письменників. 1957 р.). – 61 арк. – Арк. 4-26, об.
2. Хрущев Н. С. За тесную связь литературы и искусства с жизнью народа / Н. С. Хрущев // Литературная газета. – 1957. – 28 августа.
3. Перскова Ю. І. Дискурс як вияв соціальної взаємодії: параметр влади / Перскова Ю. І. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – № 16. – С. 186-189. – С. 188.
4. Стуканова Ю. Р. Культурна еліта Донбасу в 1953-1964 роках: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Стуканова Юлія Ростиславівна; Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 376 арк. – Арк. 56-57, 139-140.
5. Стуканова Ю. Р. Літературні процеси в Донбасі в 1953-1964 роках / Ю. Р. Стуканова // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2010. – Випуск 37. – С. 152-159. – С. 154.
6. Фуко М. Дискурс и истина / М. Фуко; пер. с англ. А. Корбута // Логос. – 2008. – № 2. – С. 159-262. – С. 163.

ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ МІФУ ПРО МАЙБУТНЄ В РОМАНІ МАРТІНА ЕМІСА «СТРІЛА ЧАСУ, АБО ПРИРОДА ЗЛОЧИНУ»

Роман Мартіна Еміса, відомого британського прозаїка, за назвою «Стріла часу, або природа злочину» («Time's Arrow or the Nature of the Offence») відповідає усім характеристикам сучасної інтелектуальної прози, оскільки в ньому, насамперед, відбувається конструювання нового часу за допомогою нестандартної темпоральної осі [3, с. 48 – 56], [5, с. 107]. Головною ознакою роману є те, що його автор повертає «стрілу часу» назад, або використовує так звану «історичну інверсію» Згідно з положеннями М.М. Бахтіна про форми часу й хронотоп в романі, це – своєрідна «перебудова», «інверсія» часу, яка стає характерною рисою міфологічного і художнього мислення різних епох в процесі розвитку людства, і визначається особливим поданням часу, зокрема майбутнього [1, с. 234].

«Each day, when Tod and I are done with the Gazette, we take it back to the store. I have a good look at the dateline. And it goes like this. After October 2, you get October 1. After October 1, you get September 30. How do you figure that? <...> It just seems to me that the film is running backward» / Martin Amis, «Time's Arrow or the Nature of the Offence» /.

Іншими словами, всі події роману відбуваються у зворотному напрямку. У тому ж напрямку розгортаються діалоги між персонажами:

«I tried to concentrate. I think I got most of it. It went like this.

"Goodbye, Tod."

"Wait. Don't do anything."

"Who cares? It's all shit anyway."

"Irene," he said.

"Yes I am. Tod, I'm just this terrible old lady now. How'd it happen?"

"No you're not."

"No I'm not. I'm going to kill myself."

"No you're not."

"I'm going to call the New York Times."

"Irene," he said, with a new heat in his voice. And a new heat all over his body.

"I know you changed your name. How about that! I know you ran."

"You know nothing."

"I'm going to tell on you."

"Oh yes?"

"You say it in the night. In your sleep."

"Irene."

"I know your secret."

"What is it?"

"I want you to know something."

"Irene, you're drunk."

"Piece of shit."

"Yes?" said Tod boredly—and hung up on her. He put the phone down and listened to its ringing—its machine persistence» / Martin Amis, «Time's Arrow or the Nature of the Offence» /.

Цей зворотний перегляд спочатку здається нісенітницею, але поступово на тлі нісенітничі починає проявлятися біографія Тода Френдлі (його ім'я перекладається як «дружня смерть»). Головний персонаж роману – лікар, який розпочав свою медичну практику в фашистському таборі смерті Аушвіці. Тут необхідно зазначити, що не тільки темпоральна вісь, а й нарратор роману є нетрадиційним. Напевне, це – безвинна душа Тода, яка перебуває в його тілі:

«I have no access to his thoughts – but I am awash with his emotions. I am like a crocodile in the thick river of his feeling tone. I'm powerless, and can do nothing about anything. <...> The other people, do they have someone else inside them, passenger or parasite, like me? » / Martin Amis, «Time`s Arrow or the Nature of the Offence» /.

Важливо, що Тод Френдлі, або Оділо Унвердорбен, або Джон Янг (у роману головний персонаж, який фактично є нацистським злодієм, змушений декілька разів змінювати ім'я) усвідомлює свою провину, але разом із цим у своєму гріхопадінні він звинувачує зовнішні фактори, що лежать поза компетенцією людини [2, с. 124–130]. Перебуваючи у Ватікані, Тод навіть йде на сповідь:

"You know where I was. In a situation like that certain acts suggested themselves."

"I understand, my son."

"The situation was mad and impossible."

<...>

"I still want to heal, Father. Perhaps, that way, by doing good ..."

"Hell?"

"I've been to hell."

"Of course. Of course."

"I have sinned, Father" / Martin Amis, «Time`s Arrow or the Nature of the Offence» /.

Саме тому життя Тода протікає під впливом двох почуттів: страху й сорому:

«And you know what? Each glance, each pair of eyes, even as they narrow in ingenuous appraisal, draws a bead on something inside him, and I sense the heat of fear and shame. Is that what I'm heading toward? And Tod's fear, when I stop and analyze it, really is frightening» / Martin Amis, «Time`s Arrow or the Nature of the Offence» /.

Однак найголовнішим є той факт, що нарратор розповідає про злочини Тода, як про надзвичайну доброту. Адже він не спалює євреїв в печі, навпаки, він творить їх з розчиненого в небесах попелу. Чоловіки, які загинули в таборі, теж повертаються до життя й здоров'я, але іншим шляхом – завдяки тяжкій праці :

«The overwhelming majority of the women, the children, and the elderly we process with gas and fire. The men, of course, as it is right, walk a different path to recovery. `Arbeit Macht Frei` says the sign on the gate, with typically gruff and under-signing eloquence. The men work for their freedom» / Martin Amis, «Time`s Arrow or the Nature of the Offence» /.

Наразі саме нестандартна темпоральна вісь створює ситуацію моральної двозначності, а також розкриває міфологічний характер роману. Мартін Еміс демонструє парадоксальну властивість часу: трансформувати межу між добром і злом. Сутність такої інверсії, на думку М.М. Бахтіна, зводиться до того, що міфологічне і художнє мислення локалізує в минулому такі категорії, як мета, ідеал, справедливість, досконалість, гармонійний стан людини і суспільства тощо. Міфи про рай, Золотий вік, героїчні події, стародавню істину; пізніші уявлення про природний стан людини є виразами цієї історичної інверсії [1, с. 244–407]. За дещо спрощеним визначенням, це – зображення у минулому певних подій, які насправді можуть або повинні відбуватися тільки в майбутньому, що, по суті, є метою, облігаторністю, але аж ніяк не дійсністю минулого. Таким чином, повертаючи темпоральну вісь назад і міняючи змістовне наповнення подій роману, Мартін Еміс за рахунок майбутнього збагачує не тільки сьогодення, а й, в першу чергу, минуле, а його персонаж спокутує свою провину. При цьому «сила і доказовість реальності, насправді належить лише теперішньому й минулому – «є» і «було», – майбутньому ж належить реальність іншого роду <...>. Майбутнє не є однорідним із сьогоденням і минулим, і, яким би тривалим воно не мислилося, воно позбавлене змістовної конкретності, воно порожньо так, як все позитивне, ідеальне, належне, бажане, що шляхом інверсії відноситься в минуле або частково в теперішній час» [там само, с. 246–407].

Ще одною формою, в якій проявляється таке ж саме ставлення до майбутнього, є есхатологізм (від грецького *eschatos* – «останній»). Згідно з цим, майбутнє мислиться як кінець усього існуючого, як кінець буття (в його колишніх і теперішніх формах) [1, с. 244–

407]. У цьому відношенні майбутнє трактується як суцільна катастрофа й чисте руйнування, новий хаос, сутінки богів, або як початок царства Божого, – важливо лише, що приходить кінець усьому, що існує. За М.М. Бахтіним, «есхатологізм завжди мислить собі цей край так, що той відрізок майбутнього, який відокремлює сьогоднішня від цього кінця, знецінюється, втрачає значення та інтерес: це непотрібне продовження невизначеної тривалості» [там само, с. 246–407]. У цьому сенсі фінал роману Мартіна Еміса можна вважати есхатологічним за суттю, оскільки його головний персонаж згодом перетворюється на дитину, потім – на немовля, яке потрапляє до материнської утроби, щоб зустріти в ній свій кінець:

«Only Mother. Our relations are already very intimate and, if everything goes through okay, will soon get more intimate still. For instance, many, many hours of every day and night I shall spend cradled in her arms, kissing her breasts. (It will be allowed. He can't stop it.) Then eventually our corporeal bond will be tied, with Solingen scissors. When I enter her, how she will weep and scream. That I am gone <...>I cannot forgive my father for what he will have to do to me. He will come in and kill me with his body» / Martin Amis, «Time`s Arrow or the Nature of the Offence» /.

Такими є специфічні форми міфологічного й художнього відношення до майбутнього. Міфологічним слід також вважати центральний персонаж роману – безневинну душу Тода Френдлі, поєднану з його грішним тілом. Принципова множинність, розшарованість персонажу і його періодичне зведення до одного з декількох втілень (душі або людини), адекватного певній ситуації, є характерною ознакою міфологічного персонажу, який одночасно або послідовно реалізується в різних та навіть протилежних образах [8]. До того ж, темпоральна вісь, яка спрямована у минуле, стає складовою частиною не тільки персональної долі Тода Френдлі, а й загальнолюдської історії. Разом з тим історичний час в романі наділяється ознаками дискретності, тривалості та перебігу [8]. Він стає векторним, лінійним й мінливим. Міфологічний час (життєпис Тода під кутом зору його душі) набуває характеристик відновлюваності та ілюзорності протікання:

«Once life is running, though, you can't end it. You're not at liberty to do that. We're all here for the duration. Life will end. I know exactly how long I've got. It looks like forever. I feel unique and eternal. Immortality consumes me—and me only» / Martin Amis, «Time`s Arrow or the Nature of the Offence» /.

Протиставлення часу міфічного та історичного виступає інваріантом глобальної опозиції «час і вічність», оскільки вічність фактично поглинає час, перетворюючи перебіг і тривалість часу на симультанність [9]. Вочевидь, в романі вічність містить усі три форми часу, перетворюючи минуле на майбутнє. Перебування у часі, за визначенням, виключає перебування у вічності; оскільки вічність – це те, що існує за межами земного, лінійного часу, наприкінці життєвого шляху; а в глобальному аспекті людської історії це те, що скасовує час. Таким чином, медіація концептуальної опозиції «час-вічність» і спосіб її здійснення виступають виразом суто індивідуальної онтологічної чи естетичної концепції часу-простору, яку створює Мартін Еміс. У романі «Стріла часу» категорія вічності інтегрує те, що лежить за межею життя й смерті, з минулим та майбутнім. При цьому йдеться як про історичний або загальнолюдський час, так і про суто індивідуальний. У цьому сенсі, повертаючи темпоральну вісь у зворотному напрямку – від моменту смерті до відродження загиблих євреїв у Аушвіці, або від моменту смерті до зачаття Тода Френдлі, автор заперечує абсолютний кінець життя. Мартін Еміс демонструє читачеві, як кінець буття перетворюється на його початок.

Розглядаючи міф про майбутнє, створений М. Емісом, зауважимо на необхідності розуміння міфології «з середини» [7, с.140], тобто як самостійного світу, який повинен бути зрозумілим у відповідності до його власних внутрішніх законів [4]. М. Еміс презентує читачеві міф про майбутнє як знання, оскільки цей міф базується на подіях з минулого [8]. Саме з цієї причини міф стає своєрідною інтерпретацією світу, або, інакше кажучи, специфічним, позараціональним знанням, яке може засвоюватися реципієнтом до того, як його здатність до раціонального критичного пізнання буде сформована, і зможе увійти в структуру його повсякденного світу [6, с. 44–56]. Завдяки міфотворчим комунікаційним

процесам, міфологічне знання переходить з одного індивідуального повсякденного світу в інший, тобто стає інтерсуб`єктивним.

Література

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М. М. Бахтин. – Вопросы литературы и эстетики. – М. : Худож. лит. 1975. – С.234–407.
2. Библер В. С. На гранях логики культуры: Книга избранных очерков. / В. С. Библер. – М. : Русское феноменологическое общество, 1997. – 423с.
3. Зарубежная литература XX века. / Учебник под редакцией Л.Г. Андреева – М. : Высшая школа, 1996. – 392 с.
4. Кассирер Э. Философия символических форм. Том 2. Мифологическое мышление. / Э. Кассирер. – М.; СПб. : Университетская книга, 2001. – 280 с.
5. Пестерев В.А. Модификация романной формы в прозе Запада второй половины XX столетия. / В.А. Пестерев. – Волгоград : Издательство ВолГУ, 1999. – 312 с.
6. Тихонова С. В. Социально-онтологический статус мифа // Философия и общество. Выпуск №3 (51) / 2008 / С. В. Тихонова. – 2008. – с.44–56.
7. Шеллинг Ф.В. Философия мифологии / Ф.В. Шеллинг. – СПб. : Изд-во С. – Петерб. ун-та, 2013. – т.1. – 2013. – 480 с.
8. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа [Электронный ресурс] / Е.М. Мелетинский. – Издательство: "Наука", PDF. – Режим доступа до книги: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/melet1/
9. М. И. Стеблин-Каменский. Труды по филологии. [Электронный ресурс] / М. И. Стеблин-Каменский – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2003. – Режим доступа до книги: <http://svr-lit.niv.ru/svr-lit/steblyn-kamenskij-mif/index.htm>

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС: ЛІНГВОДИДАКТИКА Й СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Алексєєва Олена

*Часовоярська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 15
Бахмутської районної ради Донецької області
м. Часів Яр*

ТЕКСТОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

Формування мовної особистості неможливе без роботи з текстом. Використання тексту як основного засобу навчання уроку сприяє тому, що школярі оволодівають способами розв'язання навчально-мовних, мовленнєвих і правописних завдань, формується їхня операційна діяльність. Вивчення мовних одиниць здійснюється на основі аналізу тексту в єдності змісту й форми, саме це дозволяє тісніше поєднати засвоєння лінгвістичних знань із формуванням орфографічних умінь і розв'язанням різного роду завдань виховання й розвитку учнів, а також мотиваційного забезпечення навчального процесу.

Текстоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць сформувався у ХІХ ст. Цей підхід орієнтує дослідників на розгляд слова (чи іншої мовної одиниці) у мовленні, у його функціональних виявах. Він дає можливість досліджувати функціонування різних типів текстів відповідно до сфери, умов і настанов мовної комунікації. Основним принципом зазначеного підходу є те, що його ядром є поняття «текст». Тобто епіцентром уроку під час застосування текстоцентричного підходу стає текст як засіб формування мовних і мовленнєвих умінь та навичок.

Значні переваги цього підходу до навчання в тому, що мовні одиниці подаються не абстраговано, ізольовано, а в їхньому природному мовному оточенні, безпосередньому функціонуванні в мовленні. Таким чином, текст слугує відправним мотиваційним моментом для аналітичної роботи над знаходженням виучуваних мовних одиниць і явищ, з'ясуванням їхніх взаємозв'язків з іншими елементами мовної системи, спостереження над функціонуванням у мовленні та подальшої конструктивної і творчої роботи з відпрацювання відповідних мовних і мовленнєвих умінь навичок. Система комплексних завдань на основі тексту дає змогу побіжно повторювати вивчений раніше теоретичний матеріал і вдосконалювати набуті на попередніх уроках практичні вміння й навички.

А. Ярмолюк стверджує: «Текст створює оптимальні умови для розуміння цілісного мовленнєвого повідомлення та формування вмінь будувати висловлення за зразком» [3, с. 16].

Зазначимо, що текст для вчителя – це засіб формування ціннісних орієнтацій, комунікативної, лінгвістичної та культурологічної компетентностей учнів, для школярів текст – джерело інформації, об'єкт розуміння й вивчення. Тобто, ефективність застосування текстоцентричного підходу полягає в тому, що вчитель на уроці може якнайтісніше пов'язати навчання та виховання, опираючись на багатство рідного слова. Саме виходячи з відібраного на урок тексту, учитель формує виховну мету. На доцільно дібраному невеликому текстовому матеріалі учні виконують значну кількість різноманітних видів діяльності та відповідних навчальних дій, що сприяє розв'язанню комплексу навчальних завдань, розвитку різних інтелектуальних і практичних здібностей і вмінь за економних витрат урочного часу та сил учнів [2, с. 221].

У процесі роботи з текстом формуються насамперед предметна, етнокультурологічна, мовна, прагматична та комунікативна компетентності учнів.

Предметна компетентність передає змістовий план висловлювання, знання учнів про світ. Формування національно-мовної картини світу, оволодіння національно маркованими мовними одиницями, мовним етикетом забезпечує соціокультурна компетентність. Мовна компетентність забезпечує знання мови як системи одиниць висловлювання, прагматична – містить уміння створювати тексти з урахуванням ситуації спілкування та мовного наміру. Здатність розуміти чужі висловлювання та створювати власні різних типів, стилів і жанрів мовлення забезпечує комунікативна компетентність.

Робота учнів над виконанням різних навчальних дій, пов'язаних з аналізом тексту, спостереженнями над використанням у ньому мовної одиниці, що вивчається, виділенням і узагальненням її ознак, побудовою способів дії, активізує мислення учнів, включає процеси аналізу, порівняння, зіставлення, підведення під поняття, узагальнення, побудови різного роду міркувань. Допомагає школярам усвідомити мову як матеріал передачі думки й змісту, виховує в них увагу до слова, формує спостережливість, уміння вслуховуватися, вдивлятися в слово, розвиває естетичне відчуття мови, виховує прагнення до точності, виразності, образності власного мовлення, збагачення свого мовного запасу, намагання дотримуватися норм під час використання мовних одиниць різних рівнів системи.

Отже, текстоцентричний підхід дозволяє реалізовувати всі цілі навчання у комплексі: 1) формувати мовну компетентність учнів, тобто системні знання про мову як засіб вираження думок і почуттів людини; 2) розвивати універсальні способи мисленнєвої діяльності; 3) виробляти практичні навички володіння культурою мови, додержання мовних норм, уміння користуватися словниками та іншою довідковою літературою; 4) прищеплювати мовний смак, розширюючи філологічний кругозір; 5) формувати лінгвістичні компетенції учнів, розширюючи їх знання про мову як багатофункціональну знакову систему й суспільне явище, розширюючи загальні уявлення про мовознавство і праці окремих вітчизняних лінгвістів, виробляючи навички мовної рефлексії, що сприятиме інтелектуалізації мовлення учнів; 6) формувати загальну мовленнєву компетентність; 7) формувати дослідницьку компетентність, вдосконалювати вміння й навички самостійної філологічної роботи з навчально-науковим текстом.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011р. № 1392.
2. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: зб. статей / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
3. Ярмолук А. В. Текст як засіб розвитку комунікативних умінь учнів 5-х класів / А. В. Ярмолук // Укр. мова і літ. в шк. – 2005. – № 7. – С. 15-18.
4. Гацай А. С. Тексточентричний підхід до формування орфографічних умінь і навичок [Електронний ресурс] / Україна, м. Миколаїв, Чорноморський державний університет імені Петра Могили. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp161/gacaj_a-s.pdf

Гордієнко Світлана

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут*

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Естетична освіта та виховання відіграють важливу роль у формуванні особистості студента. Естетичне виховання діалектично пов'язане з такими поняттями: естетична культура, естетичне знання, естетичне сприйняття, естетичне почуття, естетична насолода, естетичне судження, естетичні ідеали, естетична діяльність. Усі вони в комплексі розкривають сутність естетичного виховання, розширюють його палітру [1, с. 305-306].

Коли ми говоримо про естетичний розвиток, завжди розуміємо певний рівень розвитку естетичної свідомості, естетичної потреби, причетності до естетичної діяльності. Без цих факторів естетичний розвиток неможливий [2, с.13]. Естетичне відношення створює основу для практичної естетичної діяльності, формує певну емоційно-образну оцінку предметів, пробуджує інтерес до них [2, с.13].

Учені пропонують естетичний розвиток виводити за межі предметів художнього циклу, адже всі навчальні дисципліни повинні стати предметом естетичного впливу, а не тільки твори мистецтва. Навчання, що позбавлене естетичного елементу, фактично стає бездушним. Естетика повинна збагачувати собою все життя, стати складовою викладання будь-якого предмета [3, с.78].

Система естетичного розвитку в навчальному закладі гнучка й припускає незліченний ряд комбінацій. І який матеріал вийде на перше місце в естетичному розвитку студентів, залежить від цілей, поставлених педагогом, його здібностей та уподобань. У цьому випадку індивідуальна система естетичного педагога зливається із загальною системою (метасистемою) народу чи держави, вирізняючись її індивідуалізацією. Як індивідуальна, так і загальна системи, у яких протікає діяльність естетичного педагога, незалежно від форми вияву (на уроці, у позакласній роботі), будучи частиною (підсистемою) культури народу, виходять з основ теорії й потреб практики. Саме в єдності теорії та практики варто шукати критерії і зміст діяльності естетичного педагога [3, с.177].

Необхідність естетичного виховання дітей та молоді визнає й православна педагогіка. Без освоєння музичної і художньої творчості не може бути повноцінної освіти. Необхідною є повноцінна естетична освіта, що включає освоєння духовної культурної спадщини [4, с. 506].

Мистецтво відіграє значну роль у церкві. Воно несе інформацію не тільки про ікони святих, а й пов'язує міф із реальним життям, показує чудо Творця. Наведемо приклади того, як розглядає красу православна педагогіка. Справжня краса – це чуйність до духовного

життя, це поступове сходження до небесної краси: покора красива, а гордість – потворна. Справжня краса людини – збереження того, що дано їй Богом, це гармонія її внутрішніх і тілесних якостей. Це краса благодаті, що просвітлює обличчя людини. Коли ж ця істинна краса відсутня в душі, там порожньо, темрява, туга та гріх [4, с.34].

О. І. Реріх, звертаючись до своїх учнів, закликає ширше відкривати своє сприйняття краси через мистецтво, любити музику, картини, вдивлятися в гру барв, вслухатися уважно в звуки, проявляти більше зацікавленості до всього, у чому виявляється геній творців краси. «Радій усьому, у чому виражена краса. Радій останнім променям сонця, що заходить. Радій першим променям вранішньої зорі. Радій – і світ Сонця буде у твоїй душі яскравішим, і далекі світи будуть ближчими. Будь як Сонце, що щедро розливає навколо себе світло й бадьорість» [5, с.101].

Естетична освіта та виховання відіграють важливу роль у формуванні емоційно-почуттєвого ставлення людини до дійсності й важливі для спеціаліста кожного профілю. Тому навіть у навчальних закладах технічного профілю програма передбачає вивчення студентами художніх дисциплін. Наприклад, інженери-технологи вивчають такі предмети, як живопис, малюнок, історію мистецтв, скульптуру, композиції, дизайн тощо. Адже майбутні інженери проектують і створюють об'єкти, які повинні мати певний естетичний вигляд, симетрію чи асиметрію. Архітектура та мистецтво стають суттєвим джерелом емоційного стану спочатку для тих, хто створює, а потім для всіх, хто бачить будівлі, парки, скульптури... Останнім часом з'являються нові спеціальності, наприклад, художник-коваль, який створює металеві художні вироби. А в Донецьку навіть створено алею кованих фігур.

Кінцева мета естетичного виховання – формування готовності до естетичної діяльності як важливого компонента естетичної культури. Розрізняють багато видів такої діяльності: естетична організація середовища, у якому живе, працює, вчиться, відпочиває людина; конкретна творча діяльність у галузі мистецтва, літератури та ін.; пропаганда мистецтва, естетичних ідеалів; естетична виразність у навчальній, виробничій, побутовій діяльності, вияви естетичної культури у взаєминах із людьми [1, с.307].

Формування естетичної культури передбачає системний підхід, який відкриває можливості аналізу естетичної культури. Специфікою формування естетичної культури є утвердження в особистості естетичних поглядів, ідеалів, смаків та почуттів, естетичного ставлення до соціального та природного середовища. Оскільки естетичне ставлення проявляється, перш за все, як здатність до естетичного сприйняття, естетичної оцінки та естетичної діяльності, суттєвими завданнями у формуванні естетичної культури особистості є: виховання здатності й потреби творити за законами краси як результат поєднання двох генералізованих здібностей – творчої, що характеризує працю, та естетичної; виховання здатності до естетичної діяльності на основі соціальних, професійних здібностей та навичок [6, с.24].

Естетика несе в собі такий потенціал, завдяки якому можна не тільки підвищити рівень культури, а й прискорити процес переходу від людини до Особистості, що під силу лише релігії та мистецтву [3, с.8]. Формування естетичної культури особистості є процесом вироблення в неї естетичних установок, інтересів, ідеалів та смаків, критеріїв оцінки та принципів естетичного ставлення до дійсності. Загалом цей процес можна уявити як органічну сукупність послідовних і цілеспрямованих впливів на особистість [6, с.25].

Одним із важливих елементів естетичної культури є естетичний смак. Його необхідно виховувати так само, як дитину вчать читати та писати, прищеплюючи здатність бачити красу, відчувати її. Формування принципів чи основ естетичних смаків перебуває на межі наук, головні з яких – естетика й педагогіка. Естетичні смаки також є органічною складовою багатьох гуманітарних наук: філософії, психології, етики, менеджменту та етнографії [7, с.57].

Складність формування естетичних смаків сьогодні полягає в тому, що сучасна молодь більше схильна до комп'ютера, Інтернету, ніж до читання книжки, милування

природою чи полотнами художників. У засобах масової інформації зростає кількість техногенних програм, має місце маніпуляція свідомістю дітей та молоді.

Процес формування естетичних смаків досить кропіткий і довготривалий, адже смак є показником не лише естетичної, а й загальної культури людини, її освіченості. Смаки тісно пов'язані з ідеалами. Виявлення смаків відбувається через судження й через діяльність людини. Вони є чуттєвою оцінкою прекрасного чи потворного в свідомості людини, тому у формуванні естетичних смаків велике значення має зв'язок загальної, вікової та педагогічної психології [7, с.64].

Програма формування естетичних смаків та естетичної культури становить систему науково-методичних настанов і покликана відображувати зміст та організаційне питання процесу виховання, визначати цілі виховання, структуру, засоби та методи їхнього вирішення, необхідний результат, критерії оцінки отриманого результату. Програма також повинна мати критерії та необхідні вихідні настанови для складання плану [6, с.137].

Враховуючи, що естетичні смаки є внутрішнім психічним процесом і одночасно станом емоційного здоров'я людини, до них необхідно застосовувати комплексні методи дослідження, розрізняючи суб'єкти та об'єкти дослідження (суб'єкт – дослідник, об'єкт – реципієнт).

Актуальним завданням вищої школи є виховання в студентів естетичного ставлення до всього, що складає процес навчальної праці, тобто до його предмета, засобу, результату, розвитку здібностей естетично переживати процес загалом. Особливе значення має виховання потреби та здатності відчутти, сприйняти навчання як ту вищу насолоду, яка дає людині відчуття естетичної діяльності [6, с.104]. Творчість у труді й естетична насолода трудом, естетичне ставлення до нього взаємообумовлені та взаємопов'язані. Це повинно знайти відображення в синкретичності трудового та естетичного виховання особистості молодшої людини [6, с. 107].

Вищим проявом естетичної культури особистості є рівень її художньої культури, яка виявляється у ставленні до мистецтва, світу художніх цінностей. З огляду на це, при визначенні особливостей студента як об'єкта та суб'єкта художньо-естетичного виховання, важливо правильно оцінити висоту його художніх інтересів і потреб [6, с. 96].

Одним із чинників естетичного виховання є формування художніх інтересів. Учені, зокрема кандидати мистецтвознавства О. В. Чеботаренко та О. С. Овчаренко, вважають, що це складний процес, який проходить через сприйняття та розуміння мистецтва й літератури. Важливим аспектом підготовки до їхнього сприйняття та розуміння є формування в учнів умінь семантичного аналізу та інтерпретації художніх творів. При цьому вчені розмежовують інтерес художній та естетичний.

Естетичний інтерес спрямований на гармонізацію стосунків суспільства та середовища, а художній інтерес – на оптимізацію відносин особистості та суспільства. Естетичний та художній інтереси взаємодоповнюють один одного як загальне й часткове; художній інтерес стимулює потребу творити за законами краси, відповідаючи сутності предмета та дійсності. Роль художнього інтересу в естетичному розвитку надзвичайно важлива, оскільки за допомогою мистецтва та літератури (як соціальної норми естетичного, концентрованого його вираження) він формує установку на естетичне ставлення й сприйняття дійсності. Мистецтво та література, таким чином, покликані переводити художні інтереси в естетичні, наповнюючи їх соціально-естетичним нормативним змістом, створюючи передумови для перетворення художньо-мистецької активності в соціально-реальну [8, с. 579].

Література

1. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підруч. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2007. – 447 с.
2. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе : учеб.-метод. пособие / Г. П. Шевченко. – К. : Рад. шк., 1985. – 144 с.

3. Федь А. М. Естетичний світ педагога : моногр. / А. М. Федь. – Слов'янськ : П.П. «Канцлер», 2005. – 300 с.
4. Шестун Е. Православная педагогіка : учеб. пособие / Е. Шестун. – М. : Пресс, 2002. – 576 с.
5. Рерих Е. И. Три ключа / Е. И. Рерих // Духовный свет в жизни учителя : сб. филос. ст. – Донецк : Вебер, 2009. – С. 99-101.
6. Комарова А. И. Эстетическая культура личности / А. И. Комарова. – К. : Вищ. шк., 1988. – 151 с.
7. Калашник Н. Г. Эстетические вкусы: их истоки и формирование : моногр. / Н. Г. Калашник. – К., 2007. – 252 с.
8. Чеботаренко О. В. Психолого-педагогічні аспекти формування художнього інтересу учнів / О. В. Чеботаренко, О. С. Овчаренко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. / голов. ред. В. Г. Буряк. – Кривий Ріг : КДПУ, 2009. – Вип. 25. – С. 577-582.

Гричук Оксана
*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут*

ОСОБЛИВОСТІ ГЛИБИННОГО СПІЛКУВАННЯ ПСИХОЛОГА І КЛІЄНТА

Однією з важливих сторін професії психолога є теорія й практика спілкування з клієнтом. Від комунікативної компетентності, здатності аналізувати вербальну та невербальну поведінку іншої людини, її мотивів і намірів залежить успіх психолога як професіонала.

У психології існує багато теорій спілкування. Більшість учених комунікативну реальність розглядає тільки в одній площині – зовнішній горизонталі, виділяючи компоненти, етапи, механізми. Існує й інша площина – внутрішня вертикаль: глибина, рівні спілкування й суб'єктивності.

Особистість взаємодіє з іншими багатьма способами, що створюють різні умови для виразності та доступності сказаного. Процеси, що здатні змінити комунікативну реальність клієнта, знаходяться не на всіх рівнях спілкування, а тільки при його поглибленні. Взаємодія психолога з клієнтом передбачає вміння спілкуватись на більш глибоких рівнях, ніж при звичайній бесіді, розрізняти рівні глибини спілкування, спроможність обережно просуватись від одного рівня до іншого в процесі професійного спілкування.

Психологу необхідно у відносинах з клієнтами при вирішенні психологічних проблем враховувати реальність глибинного спілкування.

Формуванню та розвитку глибинних відносин між психологом і клієнтом приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні психологи. Серед них можна відзначити А. Адлера, О. Ф. Бондаренко, Дж. Бюдженала, Л. А. Петровську, К. Роджерса, З. Фрейда, К. Г. Юнга, Т. С. Яценко. Основним завданням консультативної бесіди з клієнтом вони вважали допомогти йому усвідомити особистісну свободу й відповідальність, зрозуміти власні особливості та задатки як особистості в повноцінному спілкуванні.

З. Фрейд вважав, що при взаємодії психолога та клієнта не відбувається нічого, крім обміну словами між ними [3]. Інтерактивна взаємодія між психологом і клієнтом допомагає психологу не тільки пізнати особливості особистості клієнта, але й себе самого, і цей процес є двостороннім. Психолог безумовно приймає і визнає особистість клієнта унікальним «життєвим світом» [1], який є для нього самоцінністю. Він заохочує прояв відкритості, активності, зосередженості на міжособистісній взаємодії з боку клієнта й centruє власну увагу на цьому процесові.

У процесі діалогу з клієнтом психолог уважно слухає його розповідь, спостерігає за його вербальною та невербальною поведінкою, аналізує та інтерпретує отриману інформацію. Згідно із З. Фрейдом, клієнт несвідомо знає, як вирішити свою проблему, і психолог тільки допомагає йому усвідомити власну проблему й підштовхує його до самостійних висновків.

Психолог аналізує відносини між ним і клієнтом, і звертає увагу саме на ставлення до нього клієнта. Особливості й характер цих відносин можуть бути віддзеркаленням актуальних проблем клієнта з Іншим, оточенням, навколишньою дійсністю [2]. Зв'язок із іншими особистостями передбачає не тільки взаємодію, але й протиставлення, вплив, протиріччя, взаємовиключення. Якщо клієнт має внутрішній конфлікт, він обов'язково виявиться у зовнішніх особистісних відносинах з психологом. Психолог допомагає клієнтові виявити власні конфліктні мотиви, наміри, потреби, які є ще неусвідомленими. Переживання клієнта пов'язані з тим, що він спілкується з іншими людьми як із значущими для нього особистостями. Таку цінність представляє для нього і психолог, тому він є для клієнта джерелом глибинного впливу і особистісних змін.

Важливими складовими процесу діалогу з клієнтом є повага до нього, довіра, відмова від маніпуляції і нав'язування моделей поведінки. Т. С. Яценко пропонує використовувати візуалізовані засоби самопрезентації [4] у бесіді з клієнтом. Ці засоби доступні науково-практичному дослідженню, що сприяє розширенню сфери самоусвідомлення клієнта. Він самостійно обирає матеріал, із яким буде взаємодіяти: неавторські та авторські малюнки, репродукції, штучне та природне каміння, іграшки, метафоричні карти, гудзики. Психолог виходить з того факту, що клієнт обирає те, що в його житті депривується, що він не може реалізувати в реальному житті. Депривацію можуть створювати психологічні травми, фіксації із довербального періоду життя. Якщо клієнт обирає комплекс психомалюнків, можна спостерігати, як його рука сама об'єктивує те, що поки недоступно для свідомості. У цьому проявляється, згідно з С. Л. Рубінштейном і Л. С. Виготськом, мимовільна, спонтанна активність психіки, її опредмеченість.

Психологу необхідно пам'ятати, що в будь-якої особистості є психологічні інстинкти – архетипи, що діють незалежно від віку людини. Можна виділити базальні (особистісні) і периферійні (ситуативні) захисні механізми. Кожний захисний механізм розглядається з погляду трьох рівнів: поведінкового, когнітивного і емоційного. Важливо мати на увазі цю складну систему роботи психіки при взаємодії з клієнтом. Завданням психолога є дезінтегрувати і вторинно інтегрувати психічне. Дезінтеграція формує регресивні форми поведінки, порушує самоорганізацію і породжує розбалансованість між потребами особистості та засобами їх задоволення. Психолог досліджує внутрішню розбалансованість, дезінтеграцію психіки, обумовлену захисними механізмами, що призводить до блокування і викривлення інформаційної реальності. Психологічний захист порушує психічну адаптацію і викликає у клієнта бажані просоціальні ілюзії, які підкоряються ідеалізованому «Я». Під час діалогу психолог має допомогти розкрити сенс психологічних захистів для клієнта.

У дослідженні процесу міжособистісної взаємодії психолога з клієнтом ми спостерігаємо об'єднання двох напрямів психології: класичної і глибинної. Класична психологія має справу зі свідомістю особистості, а глибинна – із процесами неусвідомленого у її психіці. У роботі з клієнтом психолог має справу з інтеграцією свідомого і несвідомого у психіці, тобто слідує принципу додатковості. Психолог працює і з видимим матеріалом (візуалізованими засобами самопрезентації клієнта), і з невербальними засобами, що виносять фіксації до сфери вербальної.

Психолог у процесі діалогу з клієнтом намагається зрозуміти свідомі та врахувати несвідомі його інтенції. Висловлювання клієнта може містити різні, часто протилежні наміри і мотиви. Остаточні явища пережитих драм, психічних травм витісняються зі сфери свідомого. Психічна енергія у такому разі використовується особистістю безрезультатно. Психологічний захист витіснення надає ефект викривлення, що спричинює те, що особистість діє і спілкується неефективно і неуспішно. Процес витіснення визначає

особистісні протиріччя клієнта. Допомагає виявити остаточні явища психічних травм саме діалог і взаємодія з психологом. «Как психотерапевтическая процедура, диалог является универсальным способом восстановления контакта с отторгнутыми и отчужденными аспектами Я-образа. Вынесенный вовне, он строится вначале как диалог с внешним объектом или отчужденной частью тела, которым пациент бессознательно атрибутирует качества «не-Я». Иницируя практически действенные отношения с этим объектом, в которых пациент чувственно переживает его во всех модальностях сначала как неподобного себе Другого, терапевт фасилитирует идентификацию с ним как с отвергнутой частью Я пациента и последующие отношения с ней, но теперь уже на интрапсихическом уровне» [2, с. 182].

Під час взаємодії з психологом відбувається реструктурування психіки клієнта. Психолог допомагає йому звільнитись від мортидної енергії, фіксацій у певних вікових періодах, залишкових явищ після виходу з травм. Професійно спілкуючись з клієнтом, психолог має справу з передсвідомим клієнта: м'яко відсуває психологічні захисти, огинає периферійні захисти, оскільки вони природні для клієнта, просувається до глибинних пластів психіки й працює із смисловим наповненням особистості.

У практиці комунікативної взаємодії з клієнтом психолог спостерігає за таким феноменом, як перенесення. Під перенесенням мається на увазі переміщення почуттів, потягів, установок з «там і тоді» у «тут і тепер», і навпаки, клієнта стосовно психолога. Це також неадекватне переживання почуттів, фантазій, установок при залученні захисних механізмів, що виникли у минулому у стосунках зі значущими людьми, при актуальній міжособистісній взаємодії. Клієнт приписує психологу не властиві для нього риси й формує шаблонні уявлення про нього. Основа перенесення – залежність особистості клієнта від ідеального образу батьків, що був сформований у дитинстві. Ідеальний батько опікується, турбується, захищає. Перенесення – неусвідомлюваний клієнтом процес. Почуття та емоції клієнта до психолога можуть бути усвідомлюваними, але факт того, що вони перенесені з попередніх відносин, ним не усвідомлюється. У процесі діалогу психолог спрямовує клієнта на розуміння смислу перенесення, на усвідомлення такого факту.

Основна роль психолога полягає в розумінні клієнта в термінах його життєвого світу, образу себе самого й дійсності, що ним сприймається. Таким чином, психолог, вступаючи у глибинне спілкування з клієнтом, працює з його внутрішньою суб'єктивною реальністю. Ефективне спілкування з психологом здатне змінити внутрішній світ, людське буття і навіть життєвий світ особистості.

Література

1. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика / А. Ф. Бондаренко. – М. : Независимая фирма «Класс», 2001. – 336 с.
2. Соколова Е. Т. Особенности личности при пограничных расстройствах и соматических заболеваниях / Е. Т. Соколова, В. В. Николаева. – М. : SvR-Аргус, 1995. – 408 с.
3. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции / З. Фрейд. – М. : Наука, 1991. – 456 с.
4. Яценко Т. С. Проблема глубинного познания психики субъекта в визуализированной самопрезентации / Т. С. Яценко // Психотерапия. – М. : ООО «Гениизус Медиа», 2012. – № 10 (18). – С. 22-30.

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ПРАКТИКИ МОВЛЕННЯ У ВНЗ

Зараз уже неможливо уявити сучасний навчальний процес без широкого використання інформаційних комп'ютерних технологій, які стали могутнім засобом навчання. Комп'ютер як дидактичний інструмент дозволяє не тільки інтенсифікувати навчальний процес за рахунок застосування різноманітних навчальних та автентичних електронних матеріалів, але й сприяє включенню в цей процес реальної комунікації мовою, що вивчається.

Іншим важливим аспектом використання комп'ютера при вивченні іноземних мов є необхідність вироблення у студентів певного рівня самостійності у вивченні мови з використанням аудіовізуальних можливостей електронних ресурсів, у тому числі ресурсів мережі Інтернет.

Інформатизація зачіпає всі компоненти навчального процесу: його учасників і всі його складові, зокрема й кошти.

Багато дослідників, які розглядали проблему інформатизації навчання (М. А. Бовтенко, Є. І. Машбиць, Полат Є. С., Л. І. Морська, М. В. Босенко та ін.), відзначають, що застосування інформаційних технологій у навчанні виступає як потужний виховний, методичний та дидактичний стимул підвищення якості навчального процесу.

Практика показує, що комп'ютерні навчальні програми мають чимало переваг у порівнянні з традиційними методами навчання. Але слід враховувати й те, що при роботі з використанням комп'ютерних технологій змінюється роль педагога, основне завдання якого – підтримувати та спрямовувати розвиток особистості студентів, їх творчий пошук. Відносини зі студентами будуються на принципах співпраці та спільної творчості. У цих умовах неминучий перегляд сформованих сьогодні організаційних форм навчальної роботи: збільшення самостійної індивідуальної й групової роботи студентів, відхід від традиційного заняття з переважанням пояснювально-ілюстративного методу навчання, збільшення обсягу практичних та творчих робіт пошукового та дослідницького характеру.

Застосування комп'ютерних навчальних програм сприяє індивідуалізації та інтенсифікації навчання, підвищенню пізнавальної активності, мотивації та розширенню світогляду, створенню найбільш зручних та сприятливих умов для самостійної роботи. До інформаційних комп'ютерних технологій навчання відносять Інтернет і комп'ютерні програми.

Сучасні дослідники вважають, що інформаційні комп'ютерні технології відповідають ознакам розвиваючого навчання і допомагають вирішити наступні навчальні задачі:

- 1) усвідомлення та розуміння мовних явищ;
- 2) формування лінгвістичних здібностей (за допомогою виконання мовних та мовленнєвих вправ);
- 3) автоматизація мовних і мовленнєвих дій;
- 4) створення ситуацій спілкування, максимально наближених до реальних [2, с. 3].

Використання цих нових форм навчання дозволяє студентам встановлювати свій власний ритм навчання, який є основним показником їх мотивації.

Також однією з переваг застосування інформаційних комп'ютерних технологій на заняттях з ПУПМ є можливість практично на будь-якому етапі роботи з програмою надати учневі змогу здійснити вибір із декількох альтернатив із оцінювання виконуваної роботи. Такий постійний поточний самоконтроль особливо важливий у процесі самоосвіти.

Побудова процесу навчання у вигляді розвиваючих інтерактивних ігор, різко підвищує увагу та інтерес до навчального матеріалу [4, с. 15].

Інтернет забезпечує безпосередній, релевантний і автентичний навчальний процес (що включає такі види діяльності, як список тематичних веб-сайтів, огляд подій, пошук необхідних матеріалів тощо). Інтегроване використання ресурсів Інтернет, на відміну від розробки звичайних планів уроку, передбачає прогресивну структуру завдань.

Таке використання ресурсів Інтернет дозволяє створити необхідні умови для розвитку кожного студента, враховуючи індивідуальні психологічні особливості особистості, підвищити його творчу активність.

Новітні інформаційні технології впливають на зміну ціннісного потенціалу студента, що готує його до сприйняття інформаційних технологій як необхідного атрибуту майбутньої професійної діяльності [5, с. 7].

Реалії часу висувають все більш високі вимоги до навчання практичного володіння іноземною мовою у повсякденному спілкуванні та професійній сфері. Обсяги інформації ростуть і часто рутинні способи її передачі, зберігання та обробки є малоефективними. Використання інформаційних технологій розкриває величезні можливості комп'ютера як засобу навчання.

Комп'ютерні навчальні програми мають багато переваг перед традиційними методами навчання. Вони дозволяють тренувати різні види мовленнєвої діяльності та сполучати їх у різних комбінаціях, допомагають краще зрозуміти мовні явища, сформувані лінгвістичні здібності, створювати наближені до реальних (або реальні) комунікативні ситуації, автоматизувати мовні та мовленнєві дії, а також забезпечують можливість ведення обліку репрезентативної системи, реалізацію індивідуального, диференційованого підходу та інтенсифікацію процесу навчання іноземної мови, включаючи самостійну роботу студентів [5, с. 9].

У комп'ютерних навчальних програмах з англійської мови використовуються різні методичні прийоми, що дозволяють проводити ознайомлення, тренування, моніторинг та контроль знань студентів.

Крім використання навчальних програм для вивчення іноземної мови, комп'ютер є незамінним помічником для підготовки та проведення тестування, моніторингу навчального процесу, власного інформаційного наповнення інструментальних середовищ для розробки нестандартних занять, підготовки дидактичних матеріалів, використання ресурсів і послуг Інтернету для аудиторної, самостійної чи дистанційної роботи, а також застосування проектних методик роботи [3, с. 76].

Проте ефективність використання комп'ютера в навчальному процесі багато в чому залежить від якості навчальних програм.

Існує дуже багато класифікацій комп'ютерних програм [3 с. 36], залежно від сфери та цілей їх використання. Перед викладачем постає нелегка задача: не тільки знайти необхідну програму, а ще й адаптувати її до конкретних умов навчання та освітніх потреб студентів. Тут треба зауважити, що чинні універсальні навчальні програми не завжди відповідають меті та завданням вивчення дисципліни, і тому ефективність їх використання знижується.

Для вирішення цієї проблеми викладачеві необхідно створювати власні навчально-методичні матеріали. Зробити це можливо за допомогою спеціалізованих освітніх електронних ресурсів та комп'ютерних програм. Це програми-оболонки або інструментальні програми, які розроблені для освітніх цілей і надають можливість створити власні завдання та вправи, що відповідають навчальній програмі.

До таких програм і відноситься комп'ютерна програма «Hot Potatoes» (в пер. з англ. «Горяча картопля»), яка дозволяє викладачам самостійно, без допомоги програмістів створювати інтерактивні тренувально-контролюючі вправи в форматі HTML.

Програма розроблялась в 1997-2003 роках в Центрі інформаційних технологій в гуманітарній освіті Університету Вікторії, Канада. Програму можна знайти і скопіювати за

адресою <http://web.uvic.ca/hrd/hotpot> [6]. Вона надається як в безкоштовному, так і в платному варіантах. Для отримання коду необхідна реєстрація на сайті, яка є безкоштовною.

Програма «Hot Potatoes» широко використовується в усьому світі для створення завдань різними мовами з різноманітних дисциплін.

Вправи створюються за допомогою 5 блоків програми (кожен блок може розглядатись як самостійна програма):

1. JQuiz – Вікторина – питання з множинним вибором відповіді (4 типа завдань).
2. JCloze – Заповнення пропусків.
3. JMatch – Встановлення відповідностей (3 типа завдань).
4. JCross – Кросворд.
5. JMix – встановлення послідовності.

За допомогою блоку «Masher» можна створювати комбіновані вправи різних типів [1].

Програма дозволяє вводити тексти для читання, малюнки, відео та звукові файли, що надає можливість перевіряти навички аудіювання та читання, а не тільки знання лексики або граматичних явищ.

Викладачі кафедри англійської філології та перекладу ГПМ уже декілька років використовують програму «Hot Potatoes» на заняттях з практики мовлення і мали можливість перекопатись в її ефективності.

По-перше, у студентів підвищилась мотивація та інтерес до навчання. Вони із задоволенням виконують вправи, які надає викладач, і зразу ж отримують оцінку за їх виконання. Якщо пропонуються тренувальні вправи, студенти мають можливість виконувати їх до тих пір, поки не отримають найвищий бал (100%).

По-друге, всі студенти залучаються в навчальний процес. Студенти працюють енергійно, намагаючись виконати завдання за мінімальний проміжок часу, особливо якщо встановлено таймер і є ліміт часу на виконання завдання. Таким чином, вся група працює активно, немає таких, хто нічого не робить.

По-третє, комп'ютер дозволяє якісно змінити контроль за діяльністю студентів, надаючи можливість викладачу гнучко керувати навчальним процесом. В традиційному класі викладач не завжди має можливість проконтролювати всі важливі моменти навчальної діяльності, а саме своєчасно виправити помилки кожного студента, що призводить до їх повторного вживання. Комп'ютер виправляє кожного, надає пояснення і можливість виконати вправу без помилок.

Використання програми «Hot Potatoes» має ще багато інших переваг, які заслуговують на детальний аналіз, але вважаємо за доречне зазначити і деякі труднощі, з якими стикаються викладачі.

Звісно, створення комп'ютерних вправ потребує часу і підготовчої роботи з пошуку навчально-методичних матеріалів. А гарантією якості та успішного використання створених викладачем навчальних програм є його загальна методична підготовка та компетенція в області комп'ютерної лінгводидактики.

Отже, викладач повинен постійно поповнювати свої знання та вдосконалювати навички роботи з комп'ютером. З цією метою на кафедрі проводяться методичні семінари та тренінги. Викладачі також об'єднують свої зусилля і створюють банки завдань, якими б могли користуватись всі члени кафедри. На сьогодні розроблено комп'ютерні вправи за темами «Environmental Protection», «Education in Great Britain», «Cinema», «Wedding Customs and Traditions», які широко використовуються викладачами на заняттях з практики усного та писемного мовлення.

Підводячи підсумки, треба зазначити, що програма «Hot Potatoes» є однією з багатьох безкоштовних програмних ресурсів, які надають викладачеві можливість самостійно створювати навчальні комп'ютерні матеріали. Такі програми, зазвичай, не важко знайти, використовуючи пошукові системи загального призначення, освітні бази даних, веб-сайти ресурсних центрів та персональні сторінки спеціалістів в галузі застосування інформаційних технологій в навчанні. Подібні ресурси широко використовуються для створення навчальних

матеріалів у багатьох країнах світу і хочеться сподіватись, що така практика знайде широке розповсюдження серед викладачів навчальних закладів України.

Література

1. Бовтенко М. А. Создаем компьютерные учебные материалы самостоятельно. Информационные технологии в обучении языку [Электронный ресурс] / Марина Анатольевна Бовтенко // Мастер-класс. Статьи. – Ноябрь, 2004. – <http://www.itlt.edu.nstu.ru/article11.php>
2. Босенко М. В. Функциональные возможности мультимедийных технологий в обучении английскому языку / М. В. Босенко // Вісн. Луган.нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Філолог. науки. – 2005. – №5. – С. 14–17.
3. Машбиц Е. И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения [Текст] / Е. И. Машбиц – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.
4. Морська Л.І. Автоматизовані навчальні системи як основний компонент інтеграції педагогічних та інформаційних технологій / Л.І.Морська // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб.наук.праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2007. – Вип.19. – С.372–380.
5. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 272 с.
6. Hot Potatoes From Half-Baked Software Inc. [Электронный ресурс] / <http://web.uvic.ca/hrd/hotpot>.

Муратова Ольга

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет

м. Бахмут

ВИВЧЕННЯ МОВИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сучасний урок української літератури передбачає різноаспектний аналіз літературного твору як явища словесного мистецтва. Одним із основних завдань учителя літератури є системна робота над мовою художнього твору з метою більш глибокого розуміння змісту твору, осягнення ідейно-естетичного, виховного та емоційного потенціалу тексту.

Аналіз науково-методичної літератури дає підстави зробити висновки про відсутність узагальнювальних систематизованих праць з окресленої проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень (О. Потєбня, Л. Булаховський, В. Виноградов, В. Гофман, Т. Бугайко, Є. Пасічник, Н. Волошина, М. Кудряшов, Н. Молдавська, О. Бандура, В. Пахаренко, Г. Токмань, А. Ситченко та ін.), присвячених вивченню мови художнього твору, належного розкриття не знайшли питання про можливі види мовного шкільного аналізу, послідовність його проведення, застосування взаємозв'язків літературознавчого і мовного аналізу художнього твору в процесі вивчення української літератури.

Мовний аналіз художніх творів у шкільній практиці має здебільшого літературознавчу спрямованість. Завдання шкільного мовного (лінгвістичного) аналізу – основну увагу учнів зосередити на вивченні мови і художніх особливостей літературних творів, навчити учнів визначати компоненти лінгвістичного і літературознавчого аналізів.

Шкільний мовний аналіз художнього тексту залежить від: вікових та пізнавальних особливостей учнів; рівня літературної освіти школярів; обсягу творів; кількості та різноманітності мовних засобів у художньому творі.

Так, повний (комплексний) мовний аналіз художнього твору передбачає всебічну характеристику всіх його особливостей: фонетичних, морфологічних, лексичних,

синтаксичних чи стилістичних. Цей вид аналізу практикують при вивченні літературних творів малих форм – віршів, байок, казок, новел тощо.

При вивченні творів великих та середніх форм практикують *вибірковий* аналіз: 1) виокремлюється певна частина великого за обсягом твору і проводиться її мовний лінгвістичний аналіз; 2) аналізується 1–2 мовні особливості, найбільш цікаві, які сприяють розкриттю авторської ідеї.

Неповний (фрагментарний, вибірковий) аналіз використовується, якщо аналізується тільки одна, або дві-три мовні особливості (наприклад, фонетичні та морфологічні). Неповний аналіз доцільно здійснювати й тоді, коли у творі наявна певна, спеціально підкреслена автором, мовна особливість (наприклад, авторські неологізми).

Серед методів дослідження особливостей художньої мови твору виділяють *спостереження, експеримент, статистичний, моделювання*.

Спостереження – це такий метод наукового пізнання, який здійснюється без втручання учня-спостерігача в об'єкт (мову художнього твору). Цей метод передбачає цілеспрямоване і чітко сплановане вилучення із об'єкта необхідних фактів і ознак (мовних особливостей художнього тексту). Спостереження – найпростіший, найдоступніший і найбільш поширений метод, він не потребує спеціальних умов і підготовки до його проведення. Спостерігаючи за мовою художнього твору, накопичуючи і класифікуючи певні факти, учні не тільки аналізують мовні особливості, а й встановлюють їх взаємозв'язок із внутрішнім змістом.

Найважливіший спосіб дослідження особливостей художньої мови твору у шкільній практиці – *експеримент*. Це штучне вимірювання фактів, що спостерігаються. Експериментальному способу пізнання відповідає метод трансформації, який дозволяє учневі швидше виділити стилістико-граматичні відтінки.

Метод стилістичного експерименту передбачає виконання учнями творчої роботи, наприклад: у тексті вставити пропущені слова, орієнтуючись на запитання:

Ліс ще дрімає в (якій?)... тиші. (Як?)... стоять дерева, загорнені в сутінь, (як?)... вкриті (якою?)... росою.

(М. Коцюбинський «Хо»)

У класах з високим рівнем літературних здібностей можна запропонувати учням замість одного слова декілька варіантів слів і виразів. Старшокласники повинні визначити, яке слово найбільше підходить до певної ситуації та найточніше відтворює авторську думку. Наприклад:

Ліс ще дрімає в ...(ранковій, передранішній, полуденній, вечірній, нічній) тиші. ... (непорушно, тихо, спокійно, самотно) стоять дерева, загорнені в сутінь,... (непомітно, рясно, густо, щед्रो) вкриті...(ранковою, передранішньою, вечірньою, нічною) росою.

(М. Коцюбинський «Хо»)

Реконструйований текст учні порівнюють з оригіналом, умотивовують доцільність письменницького слововживання; роблять висновки про ставлення письменника до важливих життєвих явищ, своєрідність творчої манери митця.

Статистичний спосіб вивчення особливостей художньої мови тексту на уроках української літератури в школі спрямований на визначення провідних і другорядних мовних елементів твору. Цілеспрямоване застосування статистичного методу надає змогу з'ясувати особливості мовної манери автора.

Метод *моделювання* є похідним від попередніх методів. Моделювання – це узагальнення, що являє собою образний запис об'єкта спостереження з використанням особливих знаків, перш за все, таблиць, схем. Така форма запису у вигляді таблиці дозволяє представити і порівняти кілька мовних ліній. Наприклад, таблиця «Мовна характеристика героїв п'єси «Наталка Полтавка» І. Котляревського:

Герої твору	Мовна характеристика (репліки, фрази, монолог та ін.)
-------------	---

Наталка Полтавка	
Виборний	
Возний	

Після складання таблиці необхідно зробити висновки за нею. Принцип складання таблиці довільний: за одним розділом, за кількома розділами, за всім твором.

Аналіз мовної структури тексту супроводжується лінгвістичним коментуванням, що являє собою універсальний прийом пояснення і синтезу. Лінгвістичний коментар сприяє розвитку мовної інтуїції, логічному мисленню, формуванню образного мислення і зв'язного мовлення.

Основні типи вмінь аналізувати мову художнього твору в учнів 9–11 класів такі: репродуктивний; застосування вмінь і навичок; трансформації; творчий.

Конкретизуємо їх на рівні учнів-дев'ятикласників.

Перший тип – *репродуктивний*: оперувати поняттями «літературна мова», «мова художнього твору»; «віршова і прозова мова», «мова дійових осіб», «зображувально-виражальні засоби», «віршовий розмір», «рими», «характер римування»;

другий тип – *застосування вмінь і навичок*: визначати фонетичні, лексичні особливості тексту художнього твору, особливості у словотворенні, наголошуванні слів, визначати повтори та їх види, види риторичних та синтаксичних фігур, крилаті вислови, фразеологізми;

третій тип – *трансформації*: під керівництвом учителя пояснювати застосування зображувально-виражальних засобів мови в тексті, на основі мовних характеристик визначати авторське ставлення до зображеного;

четвертий тип – *творчий*: під керівництвом учителя здійснювати частковий аналіз мови художнього твору, робити висновки щодо визначення індивідуальної манери письма митця.

Послідовність шкільного аналізу художньої мови орієнтовно може бути такою:

1. Стисло переказати зміст твору (уривка), відзначивши вплив змісту на мову твору.
2. Визначити ті особливості тексту, які впливають на відбір мовних засобів у творі:
 - літературний рід;
 - жанр;
 - членування на змістові частини (пролог, зав'язка, кульмінація, розв'язка, епілог);
 - характер викладу (розповідь, опис, роздум);
 - мова автора (розповіді, описи, прямі характеристики персонажів, авторські відступи) і мова персонажів (пряма, невластна пряма мова);
 - спосіб викладу матеріалу в художньому творі (розповідь від першої особи, розповідь від другої особи);
 - висловлювання героїв (діалог, монолог): авторський опис (портрет, пейзаж, інтер'єр, опис явищ, рослин, тварин, предметів).
3. Визначити фонетичні особливості (звукову організацію художнього твору):
 - звукові повтори (алітерація, асонанс);
 - звуконаслідувальні слова;
 - віршові особливості (віршовий розмір, спосіб римування, строфіка, рима тощо).
4. Визначити лексичні особливості художньої мови (словниковий запас художнього тексту):
 - експресивно нейтральна лексика;
 - експресивно (стилістично) забарвлена:
 - за часовим критерієм: застарілі слова (архаїзми, історизми), неологізми (загальноновживані, авторські);
 - за територіальним критерієм: загальноновживані слова, діалектизми (етнографічні, семантичні, словотвірні);

- за соціальним статусом: загальноживані слова, жаргонізми (міщанський жаргон, професіоналізми, арготизм, варваризми);
 - за походженням: власне українські, іншомовні слова (старослов'янізми, грецизми, латинізми, полонізми, тюркізми тощо);
 - поетизми, термінологізми, канцеляризми, просторіччя;
 - синонімія, синоніми (семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні, контекстуальні), антоніми, омоніми;
 - полісемія,
 - тропи: прості (епітет, порівняння), складні (алегорія, гіпербола, іронія, сарказм, літота, метафора, метонімія, оксиморон, перифраз, персоніфікація, символ, синекдоха).
5. Визначити своєрідні особливості у словотворенні, морфології, наголошуванні слів.
6. Охарактеризувати синтаксис як засіб авторського зображення (організація тексту художнього твору на рівні речення і словосполучення):
- повтори: тавтологія, анафора, епіфора;
 - риторичні фігури: риторичне заперечення, риторичне звертання, риторичний оклик, риторичний вигук, риторичне запитання;
 - фразеологізми: крилаті слова, прислів'я та приказки;
 - синтаксичні фігури: антитеза, інверсія, багатосполучниковість, безсполучниковість, еліпсис, ампліфікація, синтаксичний паралелізм.
7. Підбити короткі загальні підсумки, підкресливши зв'язок змісту, жанру і характеру викладу з мовним втіленням, визначивши місце тексту в літературній мові.

Так, наприклад, під час аналізу циклу поезій Лесі Українки «Подорож до моря» лінгвістичний аналіз сприятиме виробленню в учнів вміння досліджувати чуттєву сферу та образну систему твору.

Лінгвістичний аналіз поезій Лесі Українки «Красо України, Подолля», «Степ», «Одеса»

Чуттєва сфера поезій	Слова словосполучення	Граматичні ознаки
Любов до України	Куточок, місточок, сонечко, світленько, хатонька, таночок, віконце, зіроньки	Іменники із зменшувально-пестливими суфіксами
Захоплення героїчним минулим України	Байдаки, чаліки, козаки Козак – вівчар, нащадок козаків; люті часи – мирні часи; полягло – виросла; козацьке серце – квітка	Слова на позначення застарілих понять (архаїзми) Протиставлення протилежних понять (антоніми)
Замилування красою рідної землі	Річки блищать сріблом; сонечко грає вогнем; степ пломеніє рожевим світлом. Темні луги, стобарвні нитки; хмари сиві, зелені долини, хвилі золотисті, квіти барвисті, срібне марево, степ	Порівняння, виражені орудним відмінком іменника Прикметники на позначення кольору

	червоніє, ясно-блакитний туман, синє море. Ниви, наче плахти; хвилі, мов квіти барвисті; стежечки, мов стрічечки	Порівняльні звороти
Імітація руху поїзда, зміна картин природи	Мчить залізний велетень; доленька жене; натура-чарівниця розмотує; ліс скрився; зелені долини згинули Там, тут ще далі Славута, Случ, Подолля, місто, море, степ	Дієслова, вжиті в переносному значенні (метафори) Прислівники місця, топоніми, номенклатурні слова
Сум з приводу соціального лиха, громадянської покори	Протягом усього циклу поезій змальовує суспільну біду: Там – «Латані ниви» Тут – «Тільки на хатонці білій Видно зелену стріху»; і нарешті – «І знов мене прийме, Огорне, обійме Щоденщина й лихо наземне»	

Узагальнюючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що дослідження мови художнього твору є надзвичайно важливою складовою літературознавчого аналізу художнього твору в школі, що допомагає учням глибше зрозуміти ідею твору, сильніше відчувати емоційний вплив, відчувати справжню силу авторського слова.

Радіонова Тетяна

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАНЯТЬ ІЗ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ ЛІНГВІСТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

У Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» системі вищої освіти надається стратегічного значення: «Вища освіта направлена на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки спеціалістів, які повинні визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного і соціально-культурного прогресу, на формування інтелектуального потенціалу науки і всебічний розвиток особистості як вищої цінності суспільства. Вона повинна стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відновлення виробничих сил України».

Отже, виходячи із основної мети вищої освіти – підготовувати високопрофесійну патріотичну всебічно розвинену українську еліту, – навчальним дисциплінам з української

мови відводиться особлива роль. Знання норм державної мови забезпечує у значній мірі професійний успіх, оскільки спілкування – це обов'язковий елемент будь-якої діяльності людини.

Тому закономірно, що останнім часом лінгводидактика все частіше звертає увагу на методику викладання української мови в середніх та вищих спеціальних закладах. На цю тему написано і захищено низку дисертаційних досліджень (М. Пігур, Л. Головата, Н. Тесняк і ін.), у спеціальних часописах публікуються методичні поради науковців-практиків щодо викладання студентам різних аспектів українського мовознавства, вироблення у них міцних мовних і мовленнєвих умінь та навичок (Н. Янчук., С. Єрмоленко, О.Тищенко, Н. Тоцька, Н. Дика, В. Михайлик, Л. Барановська та ін.). Ми ж спробуємо торкнутись лінгво-методичних особливостей курсу «Сучасна українська мова» у лінгвістичному навчальному закладі, яким є наш інститут.

Навчальна дисципліна «Сучасна українська мова» у педагогічному інституті філологічного профілю має винятково важливе значення. Окрім виконання загальноосвітніх функцій, ця навчальна дисципліна повинен стати основою вивчення здобувачами вищої освіти інших мов, оволодіння ними професійним мовленням відповідно до обраного шляху.

Навчально-виховні й розвивальні завдання, що ставляться перед курсом сучасної української мови у вищому навчальному закладі гуманітрано-лінгвістичного профілю, можна сформулювати так:

- 1) ознайомити здобувачів із теоретичними аспектами різних розділів мовознавчої науки;
- 2) узагальнити, систематизувати й поглибити знання, уміння та навички молоді з української мови, отримані нею з предмета за час навчання в загальноосвітній школі, зокрема зміцнити культуромовні навички;
- 3) розширювати науково-лінгвістичний кругозір майбутніх філологів, удосконалювати уміння аналізувати, зіставляти, порівнювати мовні явища української та іноземної (спорідненої чи неспорідненої) мов, що сприяє формуванню професійної компетенції, створенню бази для усвідомленого засвоєння інших мовознавчих наук;
- 4) специфічними засобами навчальної дисципліни розвивати у студентської молоді почуття прекрасного, мовний естетичний смак, прагнення досконало володіти всім багатством української мови й тим самим виховувати національно-патріотичну особистість. Таким чином, курс сучасної української мови у лінгвістичному навчальному закладі – це невід'ємна складова частина фахової освіти, основа для формування професійної компетенції майбутніх лінгвістів, могутній чинник національно-патріотичного виховання.

Зважаючи на важливість дисципліни, постає завдання удосконалення шляхів викладання її, вибір з цією метою найбільш вдалих методів, прийомів та засобів навчання.

Досягнення поставленої освітньо-виховної мети за короткий період можливе лише за умови раціонального розподілу відведеного часу. Оскільки програма курсу «Сучасна українська літературна мова» передбачає розгляд мовознавчих питань, що вивчається у межах інших дисциплін («Вступ до мовознавства», «Сучасна російська мова» тощо), то при організації навчального процесу цілком виправдано й доречно буде вдатися до застосування транспозиції, тобто опори на вже знайоме раніше засвоєне студентами. Позитивне перенесення знань, умінь і навичок з однієї мови на іншу досліджувалося багатьма психологами й лінгводидактами (Л.С. Виготський, О.О. Леонтьєв, М.Р. Львов, А.Є. Супрун та ін.). Основний зміст цього явища можна звести до визначення, запропонованого М.Р. Львовим: «Перенесення уміння, навички – властивість психіки полегшувати засвоєння нових дій, що мають зі старими, вже засвоєними спільні вихідні принципи виконання, подібні елементи» [4, с. 139].

Ураховувати транспозицію важливо на обох рівнях навчального процесу: вертикальному – під час укладання навчальних програм курсу, плануванні самостійної роботи студентів, і на горизонтальному – у змісті лекцій, структурі й методиці проведення семінарських занять.

Лінгвістичні відомості подаються з урахуванням знань, що є у здобувачів із цієї галузі, основну ж увагу приділяєм специфічним для української мови явищам або тим фактам, що відрізняються якимось чином від наявних у виучуваній студентами іноземній мові, зокрема й російській. Наприклад, під час засвоєння розділу «Фонетика» сплануємо навчання так, щоб молодь звернула увагу на фонетичні явища української мови, закріплені в орфографічних та орфографічних нормах; напівпом'якшена вимова шиплячих, губних, задньоязикових та глоткового перед *i*, ненапружена вимова *e*, *u*, незначна редукція *o*, а звідси – відсутність «акання» тощо. У морфології специфічними для української мови явищами, тобто такими, що потребують уваги до засвоєння, є наявність четвертої відміни іменників, особливості відмінювання числівників, творення і вживання дієприкметників тощо.

Для самостійного опрацювання здобувачам пропонуються мовні теми, що не потребують окремих уточнень чи зауваг з боку викладача, є відомими учорашнім учням, не викликають труднощів при опануванні, як-от: правила українського правопису й пунктуації, поділ слів на частини мови, поняття фонем і звуку, їх функції тощо.

Урахування транспозиції забезпечує інтенсифікацію навчального процесу, вивільняє час для практичного опрацювання найважливіших мовних явищ, створює умови для широкого застосування методичних прийомів порівняння, зіставлення, аналізу, синтезу, дає можливість ширше впроваджувати проблемний напрямок освіти, що у свою чергу сприяє всебічному розвитку майбутніх філологів.

Так, у ході вивчення іменника за допомогою мовного експерименту студенти вирішують проблемне завдання: якими мовними засобами можна замінити іменники 4-ої відміни у разі виникнення труднощів з їх правильним вживанням. Для цього вони виконують вправу: від поданих іменників суфіксальним способом утворити однокореневі на позначення здрібненості, зменшеності, які можуть стати еквівалентами іменників 4-ої відміни.

Під керівництвом викладача майбутні філологи шукають відповіді на проблемні питання: *Чому іменники 3-ої відміни не діляться на групи? Який зв'язок між морфемною будовою слова та орфографією?*

Активізуючи свої знання з іноземної мови, студенти наводять приклади міжмовних омонімів, успішно аналізують лексичний склад української мови за походженням; шукають спільні й відмінні риси у фонетичних та граматичних явищах іноземної та української мови тощо.

Відомо, що успішне засвоєння будь-яких знань залежить від рівня зацікавленості предметом вивчення. Тому такого великого значення в методиці надається мотивації навчання. Ті, що навчаються, повинні переконатись, наскільки виучуваний матеріал важливий для їхньої майбутньої професійної діяльності. Мотивація вивчення української мови для студентів-філологів може бути посилена певними методичними засобами. Наприклад, для юнаків та дівчат, що готуються стати перекладачами, важливо з мотиваційною метою добирати такі мовні завдання, що не лише формують мовленнєві та мовні навички, а й максимально сприяють їх професійній підготовці. Це вправи творчого, конструктивного характеру, на моделювання й розігрування ситуацій, переклад, редагування тексту тощо. Наведемо кілька прикладів завдань такого типу.

1. Викладач з Англії (Франції, Німеччини) просить Вас допомогти йому у вивченні української мови, зокрема зрозуміти невідповідність фонетичного й орфографічного запису окремих слів у перекладному словнику. Складіть для іноземця у доступній формі розповідь про явища асиміляції, дисиміляції, спрощення, подовження в українській мові й подайте для перевірки викладачеві української мови.

2. Ви – перекладач, що супроводжує іноземця по Україні. Гість захоплений місцевою кухнею. У ресторані (кафе, їдальні) ви повинні висловити обслузі почуття іноземця українською мовою й передати офіціанту його замовлення, у яке входять традиційні українські страви.

3. Перебуваючи в одній із країн далекого зарубіжжя, Ви проживаєте в сім'ї вихідців з України. Розкажіть їм рідною мовою про своє місто (родину, навчальний заклад, у якому здобували професію тощо).

Подібні завдання можна пропонувати для індивідуального виконання або для роботи у групах чи парах, для опрацювання в усному чи письмовому вигляді, як монолог або діалог.

Цікавими й корисними для мовленнєвого розвитку студентів є так звані «мовні розминки», що проводять на семінарських заняттях упродовж 3-5 хвилин.

Методика їх проведення така: один із студентів читає перед аудиторією вголос невеликий текст російською мовою, зазвичай із преси, що містить цікаві факти з життя України чи зарубіжних держав, наукові відкриття, політичні, культурні або спортивні події тощо. Студенти по черзі синхронно перекладають прослухане українською мовою. У випадку виникнення труднощів перекладачеві допомагають інші слухачі, і таким чином усі включаються у повторення та активізацію лексичних і граматичних засобів української мови.

Усний переклад можна ускладнити письмовими завданнями типу: записати перекладене слово фонетичною транскрипцією і пояснити в ньому фонетичні явища; виписати із перекладеного тексту іменники, що різняться родом (числом) з російською мовою; дібрати до перекладених слів синоніми тощо.

Студенти охоче виконують вправи творчого характеру, що мають профорієнтаційну педагогічну спрямованість. Наприклад, опановуючи фразеологію української мови, майбутні педагоги отримують завдання такого змісту: «Ваш колега – учитель російської мови – просить вас пояснити значення українських висловів: «Насипати солі на хвіст», «Сім мішків гречаної вовни і всі неповні», «Розкрити вершу», «Як мокре горить».

У ході вивчення типів простого речення студенти виконують таку вправу: «Ви – класний керівник у 5 (6) класі. Складіть для своїх підопічних пам'ятку про правила поведінки в лісі під час походу, використовуючи односкладні речення» або «Ви – учитель іноземної мови. Укладіть для учнів інструкцію до користування обладнанням шкільного фонокласу. Який тип речень буде при цьому задіяно?»

Інтенсифікації навчальної діяльності студентів сприяє урізноманітнення форм роботи. Поряд із традиційною колективною варто застосовувати роботу в парах, статичних чи мобільних творчих групах. Так, у парах студенти задіяні під час складання діалогів «У бібліотеці», «У перукарні», «На пошті» (Навчальні теми «Займенники», «Особові і безособові форми дієслів»); у групах вони працюють над завданнями: «Скласти полілог на тему «Зустріч однокурсників після канікул», використавши іменники у кличному відмінку, вигуки, слова українського етикету (Тема «Службові слова»), «Скласти полілог на тему «У їдальні», використовуючи іменники, що різняться родом з російською мовою (Тема заняття «Граматичні категорії іменника»), «Пригадати і записати вирази українського етикету: вітання, прощання, подяки, вибачення» (Заняття на тему «Лексика української мови»).

Визначальною рисою сучасного освітньо-виховного процесу є особистісний підхід до навчання. У цьому світлі реалізація принципів диференціації та індивідуалізації в ході вивчення української мови в педагогічному інституті покликана забезпечити всім студентам належний рівень оволодіння її нормами. Цього можна досягти через такі форми роботи, як організація індивідуальних консультацій студентам, планування диференційованої самостійної роботи для тих, хто потребує допомоги викладача, розробка особистісно зорієнтованих контрольних-тренувальних вправ та завдань тощо.

Як свідчить практика, індивідуалізація навчання української мови сприяє активізації роботи здобувачів на заняттях, підвищує рівень їх мовних знань, умінь та навичок.

Таким чином, інтенсифікувати вивчення української мови у вищому навчальному закладі філологічного профілю можна за допомогою комплексних методичних заходів, як-от: раціональний розподіл навчального часу, впровадження оптимальних традиційних та сучасних методів, прийомів, засобів освіти, застосування різних форм роботи, посилення професійної спрямованості навчального процесу тощо. Усі ці заходи повинні забезпечити

досягнення кінцевої мети вивчення курсу «Сучасна українська мова» – закладення міцної основи професійної мовної компетенції майбутніх лінгвістів.

Література

1. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». – К. : Райдуга, 1994.
2. Беляєв О. Концепція навчання державної мови в школах України / О. Беляєв, Л. Скуратівський // Дивослово, 1994. – №1. – С.10–14.
3. Кучерук О. Уміння – передусім. Компетентнісний підхід до формування національно-мовної особистості / О. Кучерук // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – № 10. – С.18–24.
4. Львов М.Р. Словарь-справочник по методике русского языка / М.Львов. – М., 1988. – 240 с.
5. Тоцька Н. Методика роботи викладачів ВТНЗ над українським професійним мовленням студентів / Н. Тоцька // Українська мова і література в школі, 2003. – №1. – С. 11–14.
6. Янчук Н. Роль ситуативно-творчих завдань у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників / Н. Янчук // Українська мова і література в школі, 2011. – №2. – С.5–8.

Сітькова Ірина

Часовоярська загальноосвітня школа I – II ступенів №15

Бахмутської районної ради Донецької області

м. Часів Яр

НОВІ ПІДХОДИ В НАЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

На сучасному етапі розвитку суспільства процес інформатизації освіти набуває все більшої ваги. Це відкриває перед учителем та учнем нові можливості й спонукає до пошуків більш ефективних способів навчання мови в середній та старшій школі.

На сьогодні існують різні класифікації електронних навчальних ресурсів, також розроблені способи їх застосування. У цій статті хотілося б зупинитися на засобах та формах, використовуваних у власній практиці.

Новий Державний стандарт наголошує на необхідності активізації процесу учіння, формуванні в школярів готовності до навчання протягом життя, самоосвітньої компетентності. Реалізувати ці вимоги можна шляхом організації змішаного навчання, тобто такого, коли теоретичні відомості учні самостійно опрацьовують удома, а час у класі використовується на виконання практичних завдань. Такий спосіб організації навчального процесу допомагає вирішити низку завдань:

- підвищення мотивації: учень, зіштовхуючись із труднощами, починає ставити запитання, отже, йому вже не потрібно пояснювати, для чого вивчається той чи інший матеріал;
- розвиток мислення учнів, яке невіддільне від розвитку мовлення, формування його самостійності;
- підвищення рівня усвідомленого запам'ятовування;
- формування критичного ставлення до результатів навчання;
- формування вміння брати на себе відповідальність за власні дії.

Учитель, який хоче впровадити у власну практику змішане навчання, має бути готовий до активного використання інтернет-ресурсів для налаштування взаємодії з учнями на відстані. Для цього потрібно або мати власний сайт, де будуть розміщуватися навчальні ресурси, або з цією ж метою використовувати можливості соціальних мереж (найкращим варіантом у такому випадку буде Edmodo – платформа, створена виключно з освітньою метою).

Із технологією дистанційного навчання тісно пов'язане формуюче оцінювання, головна мета якого полягає в налагодженні зворотного зв'язку. Його першочергове завдання – надання інформації учню щодо якості його роботи, а вчителю – про характер помилок, зроблених школярем, та їх причини.

Реалізувати на практиці технології змішаного навчання та формуючого оцінювання можна шляхом створення відповідного навчального електронного контенту. Назвемо найбільш ефективні, з нашої точки зору, різновиди пропонуваніх учням матеріалів.

Відеоконтент. До нього належить скрайбінг, відеоуроки з мови.

Скрайбінг дозволяє перетворити навчання на задоволення, полегшити процес сприйняття та запам'ятовування інформації завдяки використанню зорових образів та сторітелінгу. Іншими словами, правописне правило можна подати у вигляді мультфільму, навіть не додаючи до нього закадрового тексту, а виводячи на екран малюнки та найважливіші висновки (тут стане в пригоді вміння "грати" словами, використовуючи можливості омонімії та паронімії).

Якщо ж матеріал складний для розуміння, великий за обсягом, то вчитель може записати відеоурок у вигляді скринкасту чи ролика.

Варто тільки пам'ятати, що будь-яке відео має супроводжуватися запитаннями для самоконтролю, на які учень дає відповіді онлайн, а вчитель їх оцінює в режимі реального часу.

Інтерактивні завдання. Полегшити роботу вчителя допоможуть такі різновиди навчальних матеріалів, як гугл-форми та інтерактивні вправи, створені на спеціальних інтернет-сервісах.

Гугл-форми дозволяють досить швидко створити інтерактивні тести. Виконавши їх, учень одразу отримає інформацію про якість своєї роботи, оскільки перевірку завдань із вибором однієї або кількох правильних відповідей автоматизовано. Для цього вчитель має лише надати програмі ключ до завдань.

Інтернет-вправи створюються на платформі LearningApps, де є достатня кількість шаблонів, що допомагає урізноманітнити способи перевірки знань учнів. І хоча балів програма не виставляє (це, власне, не є метою формуючого оцінювання), проте вчитель має можливість стежити за процесом опанування навчального матеріалу й надавати допомогу у вигляді підказок. Крім того, тут є можливість поєднувати аудіо- та відеоматеріали (про них ми говорили вище) з різноманітними вправами в одне ціле, здійснюючи в такий спосіб кероване дистанційне навчання.

Комікси. На Заході цей навчальний ресурс набуває дедалі більшої популярності. Навіть викладачі вищів використовують його у своїй роботі. Це зумовлено тим, що учень одразу бачить практичне застосування виучуваного матеріалу, а значить, уже не потребує додаткової мотивації. На нашу думку, лінгвістичний комікс (він може бути електронним або роздрукованим на папері) варто будувати так, щоб учень сам міг зробити висновки: виявити закономірності, вивести правило тощо.

Зазначені види електронних ресурсів зручніше використовувати під час домашньої роботи, оскільки далеко не всі класи шкіл мають на сьогодні відповідне технічне оснащення.

Постає питання: чи зазнає змін технологія проведення уроку за умови організації змішаного навчання? Відповідь очевидна.

Оскільки новий теоретичний матеріал учні опрацьовують удома, то немає необхідності в додатковому окресленні теми й мети уроку, перевірці домашнього завдання (це вже зробив комп'ютер і надав учителеві інформацію про реальний стан речей). У такий спосіб вивільняється час на виконання вправ, які є більш складними та з якими учень самотужки не впорається вдома. Навчання відбувається в групах або парах під безпосереднім контролем учителя із застосуванням технології формуючого оцінювання. У такий спосіб реалізується вимога формування на уроці соціальної, комунікативної, мовленнєвої компетентностей.

Крім матеріалу підручника, учитель, створюючи маршрутні (робочі) листи, добирає ті вправи, які дозволять учням якнайповніше засвоїти навчальну інформацію, навчитися використовувати її на практиці.

Підсумком роботи може бути виконання учнями контрольного тесту або написання невеликої творчої роботи, що вимагає застосування отриманих удома та на уроці знань, набутих умінь і навичок, тобто дозволяє перевірити рівень сформованості предметної компетентності з теми уроку.

Отже, сьогодні лінгводидактика має оновлений арсенал засобів та методів, що дозволяють учителю ефективно навчати дітей мови й при цьому готувати їх до життя в соціумі.

Література

1. Бадер В. І. Електронна лінгводидактика: стан і перспективи [Текст] // Освіта та педагогічна наука. - №2 (151). – 2012р. – С. 34 – 43.
2. Сітькова І. М. Дистанційна освіта в роботі вчителя-словесника [Текст] / Дистанційна освіта: регіональний вимір: матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції (м. Краматорськ, 05 квітня 2017р.) – Слов'янськ: Витоки, 2017. – С. 142 – 147.
3. Стерна Д., Стжемечни Я. Про формуюче оцінювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: goo.gl/wD02BQ.

Тітова Ольга

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ДИСКУРСИВНІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ЗАКЛАДІ

Як відомо, освіта є однією з основних складових суспільної системи й має відповідати вимогам часу. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. – це доба великих змін у всіх сферах життя (техніці, виробництві, політиці, економіці, науці, культурі), що, безумовно, стали джерелом виникнення новітніх технологій і в системі освіти. Сьогодні успішність вищого навчального закладу багато в чому залежить від інноваційної активності педагогічного колективу.

Вища школа завжди відігравала велику роль у формуванні інтелігенції з розвинутою національною, соціальною та релігійною толерантністю, у підготовці висококваліфікованих кадрів, озброєних не лише вузькоспеціальними знаннями, але й певними науковими переконаннями, усвідомленням власного місця в житті як фахівця й громадянина, умінням співвідносити національну систему цінностей із загальнокультурними універсалами, розумінням законів і норм суспільного буття, а також сформованою повагою до культурних традицій як загальнонаціонального масштабу, так і майбутньої професії. Молодому фахівцеві ХХІ століття для ефективної професійної діяльності необхідно навчитись виділяти, урахувуючи морально-етичні аспекти, пріоритетні способи розв'язання проблем, володіти комунікативною ситуацією, адаптуватися до динамічних умов життя й професійної діяльності. Саме тому головна мета вищої освіти – сформувати творчу особистість, яку вирізняють широкий світогляд, уміння знаходити нестандартні шляхи виходу з кризової ситуації, вести діалог, що є показником соціально-психологічної адаптованості людини, рівня її комунікативної компетенції.

Під комунікативною компетенцією ми розуміємо сукупність знань, умінь і навичок адекватного відображення й сприйняття дійсності в різних ситуаціях спілкування. Складовими комунікативної професійної компетенції є: лінгвістична компетенція (уміння вільно володіти мовними засобами української мови), мовленнєва компетенція (уміння спілкуватися в професійному середовищі, створювати документи та інші види писемного мовлення), соціокультурна компетенція (уміння застосовувати в мовленнєвій практиці

власний досвід і знання, здобуті під час вивчення інших дисциплін, дотримувати правил мовленнєвої поведінки відповідно до загальнолюдських норм), ділова компетенція (уміння доречно й цілеспрямовано встановлювати та підтримувати контакти із співрозмовниками), інформаційна компетенція (уміння здійснювати пошук необхідної інформації), самоорганізаційна компетенція (уміння перетворювати, розвивати й доповнювати свої знання), творча компетенція (уміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях професійного спілкування й ефективно брати в них участь) [3, с. 127]. Крім того, у центрі уваги сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців (таких, як Н. П. Головіна, М. Кенел і М. Свейн, О. І. Кучеренко, К. Ф. Сєдов, М. Халлідєй, Н. В. Шульжук, О. А. Кучерява, А. О. Буднік та багатьох інших) перебуває ще один чинник формування комунікативних навичок – дискурсивна компетенція – знання різноманітних типів дискурсу та особливостей створення цілісних та зв'язних текстів, уміння інтерпретувати та продукувати їх відповідно до екстралінгвістичних особливостей комунікативної ситуації, тобто здатність мовної особистості творчо використовувати певну стратегію для побудови й трактування тексту. Дискурсивна компетенція реалізується в різних видах мовленнєвої діяльності та передбачає вибір лінгвістичних засобів залежно від типу висловлення.

Отже, як підкреслює Н. В. Шульжук, реалізація складових професійної комунікативної компетенції студента-філолога (лінгвістичної, прагматичної, предметної, технічної) пов'язана з упровадженням у практику викладання новітніх досягнень мовознавчої галузі та їх лінгвометодичною інтерпретацією [9, с. 164].

Система організаційних і дидактичних заходів вищого навчального закладу спрямована не лише на викладання певних дисциплін із метою підготовки студентів до професійної діяльності, але й на розвиток науки. Іншими словами, викладачі ВНЗ виступають посередниками між наукою та освітою, що, безумовно, впливає на дискурсивну інтеракцію учасників навчального процесу.

Проблема розвитку дискурсивної компетенції у процесі здобуття базової мовнопрофесійної освіти є багатоаспектною. Зауважимо також, що філологічна освіта полягає не лише у вивченні мови, але й є складною організованою системою, яка повинна відповідати потребам суспільства та індивіда.

Передумовою становлення професійної мовної особистості є здатність студента активно діяти в професійній і соціальній сферах життя та цілісно сприймати навколишній світ, забезпечуючи динамічний розвиток суспільства. Для студентства особливу роль відіграють, окрім особистісних, ще й інституційні типи дискурсів, зокрема ті, що пов'язані з фаховою діяльністю. Отже, рівень сформованості дискурсивної компетенції майбутніх учителів-словесників є не лише показником їхньої мовної та мовленнєвої культури, але й належного рівня фахової підготовки [5, с. 9].

Дискурсивний аспект підготовки майбутніх філологів передбачає здобуття знань основних понять стилів та типів мовлення, жанрового розмаїття текстів, способів вербалізації й актуалізації за допомогою мовних засобів предмета спілкування в дискурсі, типів взаємодії, тих ролей, які виконують комуніканти. Складовими дискурсивної компетенції лінгвіста виступають також, за визначенням А. О. Буднік, дискурсивні вміння, тобто вміння сприймати, розуміти та породжувати дискурс відповідно до певної комунікативної ситуації [2, с. 5], а саме: планувати мовленнєву поведінку, ураховуючи дискурс-категорії; прогнозувати перебіг розвитку та інформаційний зміст дискурсу; обирати відповідний ситуації спілкування тип дискурсу, використовувати лексичні, стилістичні та жанрові ресурси мови для забезпечення цілісності та зв'язності дискурсу; контролювати власну мовленнєву поведінку та дискурсивну ситуацію. Робота над формуванням дискурсивної компетенції, як справедливо зауважує О. А. Кучерява, передусім має бути спрямована на активізацію комунікативної діяльності студентів [5, с. 12].

Викладачі сучасної української літературної мови на філологічних факультетах мають необмежені можливості для психолого-педагогічних та лінгвістичних досліджень, але все ж

таки важливо спиратися на теоретично обґрунтовані педагогічні методики, які суттєво зумовлюють ефективність формування дискурсивної компетенції.

Залученню студентів до спільної діяльності сприяють різноманітні форми колективного навчання: дискусія; круглий стіл; рольова гра; лексико-граматична естафета. Виконання комунікативних вправ сприяє реалізації комплексу таких педагогічних завдань: опрацювання граматичного матеріалу, коригування та відшліфовування мовлення студентів, активізація й вдосконалення комунікативних навичок, актуалізація соціолінгвістичних відомостей, на основі яких формуються вміння добирати мовні засоби для оформлення думки відповідно до виконуваної комунікантом соціальної ролі.

Ігрові технології дозволяють ефективно реалізовувати основні завдання сучасної мовної освіти, а саме: розвивати інтерес до здобуття лінгвістичних знань, забезпечувати більш осмислене засвоєння матеріалу та набуття практичних навичок, формувати творчу особистість майбутнього фахівця.

Лінгвістична гра – це один із найактивніших методів навчання мови, що забезпечує не лише розвиток практичного володіння мовою в різних видах мовленнєвої діяльності за тематикою, зумовленою потребами, але й сприяє підвищенню зацікавленості студентів вивченням сучасної української літературної мови.

Скажімо, під час гри “Студентська конференція” студенти дізнаються про те, як організуються та проводяться такі наукові заходи, мають можливість спробувати свої сили в ролі голови, співголови оргкомітету, секретаря, членів оргкомітету, доповідача тощо.

У процесі формування особистості майбутнього спеціаліста велике значення має також така організація навчання, яка б забезпечувала залучення студентів до самостійного опрацювання мовних тем. Одним із видів самостійної навчально-наукової діяльності студента є метод проектів, що дозволяє не тільки систематизувати одержані мовні знання та перевірити якість цих знань, але й осмислити, творчо та критично дослідити конкретну актуальну проблему в галузі мовознавства. Зібраний студентом матеріал може бути використаний для подальшої дослідницької діяльності – написання дипломної або магістерської роботи.

Продуктивним видом самостійної роботи, що розвиває креативні здібності студентів, їхнє вміння розв’язувати нестандартні завдання, виступає написання під керівництвом і контролем викладача наукових доповідей та виступ із ними на конференціях.

Ступінь свободи студента при підготовці наукової статті є досить високим: свобода вибору теми, стилю й системи доказів, підбору літератури тощо.

По-перше, ця письмова робота сприяє розвитку навичок послідовного викладу думок у вигляді зв’язного тексту. При цьому поступово формується певний науковий і літературний стиль мислення, наявність якого – ознака культурного обличчя людини з вищою освітою незалежно від її спеціалізації.

По-друге, це перша з доступних студентові форм наукової роботи. Процес її підготовки повинен формувати відповідні навички. Зокрема, виклад зібраного теоретичного та практичного матеріалу у формі тез вдало поєднує в собі необхідність використання елементів наукового аналізу матеріалу й наукового узагальнення (синтезу).

Таким чином, розглянуті методи навчання сприяють формуванню дискурсивної компетенції майбутніх фахівців, що, безперечно, у подальшому позитивно відбивається на кар’єрному розвитку та самореалізації особистості. Серед основних особливостей інноваційних технологій викладання мови є: формування певного рівня комунікативної майстерності; розвиток уміння висловлювати та відстоювати свою позицію; набуття студентами навичок ораторського мистецтва та діалогічного мовлення; спрямованість на особистість, виховання лідерських якостей; наявність елементів творчості; ознайомлення з такими типами партнерських відносин, як: співпраця, співтворчість, взаємодопомога, колегіальність тощо.

Підсумовуючи висловлене, варто наголосити: викладачі вищих навчальних закладів мовного профілю повинні розглядати методологію навчання у світлі сучасних психолого-

педагогічних та лінгвістичних досліджень. Звичайно, методики формування дискурсивних умінь та навичок не можуть бути універсальними. Основне ж завдання викладача-філолога – враховуючи специфіку навчального закладу, побудувати лекційний і практичний курс у такий спосіб, щоб студенти зацікавилися вивченням мови, а також раз і назавжди засвоїли істину: розвиток дискурсивної компетенції майбутнього словесника – запорука становлення його як висококваліфікованого комуніканта та грамотного фахівця.

Література

1. Буднік А. О. Дискурсивні вміння як складова професіограми словесника / А. О. Буднік // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. – Серія : Педагогічні науки. – Глухів : ГДПУ, 2009. – Вип. 13. – С. 132-137.
2. Буднік А. О. Формування дискурсивних умінь студентів філологічних спеціальностей засобами національно-прецедентних текстів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук, спец.: 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова) / Буднік А. О. – Одеса, 2010. – 21 с.
3. Златів Л. М. Наукові засади формування умінь і навичок текстосприйняття та текстотворення у студентів-філологів / Л. М. Златів // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Серія : Філологічна. – 2013. – Вип. 40. – С. 201-203.
4. Кузьміна Л. В. Психолого-педагогічні аспекти особистісно зорієнтованого навчання професійного мовлення / Л. В. Кузьміна // Лінгвістичні дослідження: зб. наукових праць / за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. – Харків, 2005. – Вип. 17. – С. 126-128.
5. Кучерява О. А. Формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук, спец.: 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова) / О. А. Кучерява. – Одеса, 2008. – 23 с.
6. Кучерява О. А. Система роботи з формування дискурсивної компетенції у сфері писемної комунікації Вісник Львів. ун-ту. – Серія філол., 2010. – Вип. 50. – С. 254-261.
7. Сікалюк А. І. Дискурсивна компетенція. Її роль та формування / А. І. Сікалюк, Т. І. Груша [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/SND_2007/Philologia/18220.doc.htm.
8. Мацько Л. Українська мова у вищій школі / Л. Мацько // Дивослово. – 1996. – № 11. – С. 24-26.
9. Шульжук Н. В. Когнітивно-дискурсивні аспекти навчально-педагогічної комунікації у процесі підготовки фахівців-філологів / Н. В. Шульжук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – Вип. 57. – С. 225-228.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ

Богуненко Валерій

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет

м. Бахмут

ЕСТЕТИКО-ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС У ФІЛОСОФСЬКІЙ СИСТЕМІ В. С. СОЛОВЙОВА

Володимир Сергійович Соловйов – ключова постать в історії російської релігійно-філософської думки кінця ХІХ – першої пол. ХХ ст. Його філософська спадщина, що містить елементи традиційного українського світобачення (зокрема, внаслідок впливу філософських ідей Г. Сковороди, П. Юркевича), сповнена естетичним пафосом. Водночас плідною була

розробка мислителем теоретико-методологічної основи його історіософських рефлексій, що втілюється в естетико-історичному дискурсі, розгорнутому в низці праць у контексті творення філософської системи «позитивної всеєдності». Вивчення сутності відповідних ідей В. Соловйова нині має актуальне значення через необхідність розробки нових підходів до проблематики естетичного виміру історичних процесів, за умови пошуку шляхів подолання світоглядної кризи сучасності – так званої «ситуації постмодерну».

Критичне осмислення філософії позитивної всеєдності В. Соловйова було здійснено в роботах В. Асмуса [1], О. Лосева [3], К. Мочульського [5], В. Сербиненка [6] та інших авторів. За останні два десятиліття до філософської спадщини В. Соловйова помітно зростає увага фахівців з історії філософії, естетики, історіософії: світ побачили спеціальні дослідження, статті В. Здоровенка [2], В. Мовчан [4], М. Шигаревої [16], Н. Ширинської [17] та ін., присвячені аналізу окремих аспектів філософії позитивної всеєдності. У той же час відсутні ґрунтовні дослідження естетико-історичних засад концепції «позитивної історії» В. Соловйова.

До основних положень естетико-історичного дискурсу, що розгортається, починаючи вже з ранніх робіт філософа, можна віднести ствердження Краси в якості відчутної форми Добра та Істини, та пов'язане з цим розуміння того, що «прекрасне мусить вести до реального покращення дійсності» [7, с. 351]. Характерним є вислів філософа: «Дійсні сила, велич і краса неподільні з абсолютним Добром» [10, с. 48]. Сама «позитивна всеєдність», центральне поняття філософії В. Соловйова, розглядається ним як тотожність світу та гармонії [8, с. 589–590]. Соціальний універсум при цьому поділяється ним на три сфери: творчості, знання та практичної діяльності; першість належить творчості, що має вищим ступенем своєї реалізації містичний рівень. При цьому системне сприйняття світу В. Соловйовим як позитивної всеєдності обумовлює утвердження ним трансцендентної природи естетичного [9, с. 392–393]. Філософ наголошує, що естетичні структури знаходяться поза емпіричним сприйняттям світу; у той же час вони наново конструюються свідомістю, яка володіє свободою волі та вибору. Цим стверджується зв'язок між мистецтвом та релігією [9, с. 398–399].

У свою чергу, проблема самодостатності особистості вирішується В. Соловйовим завдяки ідеї «вільної теургії» – процесу активного творчого втручання людини у дійсність, у тому числі соціальну, на засадах «співтворчості з Богом», що має на меті досягнення цілковитої всеєдності [8, с. 744]. Сутнісною передумовою «вільної теургії» є усвідомлення людиною світової ролі Софії – Премудрості Божої, як внутрішньої гармонії універсуму. Так має виповнитися головне призначення людської історії – стати «боголюдством», тобто дійти до глибинних відносин між Богом, природою та людиною [15, с. 174–175].

Система естетичних уявлень, виходячи з ідеї «вільної теургії», обумовлює потенціал дискурсу: передумовою розуміння історії є естетична свідомість. Через це, за В. Соловйовим, має бути створена органічна естетика, орієнтована на форми мислення в області історії [11, с. 550–553], як складової космогенезу, процесу творення Богом світу, котрий ще не завершено. При цьому важливим є виокремлення положення про створення передвічним Логосом людини в якості особливої форми, в якій поєднуються найвища тілесна краса та наявність самосвідомості [7, с. 388–389]. Історичний розвиток, на думку мислителя, є процесом самовиправдання людства та ствердження Краси: етичне й естетичне при цьому взаємообумовлені [14, с. 305–306]. Позитивна історія світу означає діяльність, зусилля людини, спрямовані на нове відкриття світової гармонії; естетичне ж перетворення людиною світу означає утвердження істини як загального блага. Релігійно-філософська рефлексія щодо ідеї «вільної теургії» приводить В. Соловйова до усвідомлення есхатологічних інтенцій буття [14, с. 705–706], в сенсі завершення творення, досягнення людиною можливості спілкування з Богом через творчу діяльність.

Таким чином, у розгорнутому в межах філософської системи «позитивної всеєдності» В. Соловйова естетико-історичному дискурсі естетична свідомість постулюється в якості

основної умови осягнення та завершення історичного процесу, що обумовлюється творчою природою людини.

Література

1. Асмус В. Ф. Владимир Соловьев / В. Ф. Асмус. – М., 1994. – 208 с.
2. Здоровенко В. Ситуація постмодерну та актуалізація концепції В.Соловйова про сенс мистецтва / В.Здоровенко // Людинознавчі студії. – Випуск 22. Філософія. – К., 2010. – С. 193–211.
3. Лосев А. Ф. Владимир Соловьев и его время / А. Ф. Лосев. – М., 2009. – 617 с.
4. Мовчан В. С. Моральні основи філософії «життебудування» / В. С. Мовчан // Творчість Володимира Соловйова в контексті культури срібного віку. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 145-річчю від дня народження Володимира Соловйова. – Дрогобич, 1998. – С. 27–35.
5. Мочульский К. В. Владимир Соловьев: Жизнь и учение / К. В. Мочульский // Вл. Соловьев: pro et contra. – Спб., 2000. – С. 556–830.
6. Сербиненко В. В. Владимир Соловьев: Запад, Восток, Россия / В. В. Сербиненко. – М., 1994. – 205 с.
7. Соловьев В. С. Красота в природе / В. С. Соловьев // Соч. в 2 т. – М., 1990. – Т. 2. – С. 351–389.
8. Соловьев В. С. Критика отвлеченных начал / В. С. Соловьев // Соч. в 2 т. – М., 1990. – Т. 1. – С. 581–756.
9. Соловьев В. С. Общий смысл искусства // Соч. в 2 т. – М., 1990. – Т. 2. – С. 390–404.
10. Соловьев В. С. Оправдание добра. Нравственная философия // Соч. в 2 т. – М., 1990. – Т. 1. – С. 47–580.
11. Соловьев В. С. Первый шаг к положительной эстетике / В. С. Соловьев // Соч. в 2 т. – М., 1990. – Т. 2. – С. 548–555.
12. Соловьев В. С. Тайна прогресса / В. С. Соловьев // Соч. в 2 т. – М., 1990. – Т. 2. – С. 556–559.
13. Соловьев В. С. Три разговора о войне, прогрессе и всемирной истории / В. С. Соловьев // Соч. в 2 т. – М., 1990. – Т. 2. – С. 635–762.
14. Соловьев В. С. Три речи в память Достоевского / В. С. Соловьев // Соч. в 2 т. – М., 1990. – Т. 2. – С. 289–323.
15. Соловьев В. С. Философские начала цельного знания / В. С. Соловьев // Соч. в 2 т. – М., 1990. – Т. 2. – С. 139–288.
16. Шигарева М. О. Владимир Соловйов про красу, загальний смисл мистецтва і зміст терміну «живописний» / М. О. Шигарева // Творчість Володимира Соловйова в контексті культури срібного віку. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 145-річчю від дня народження Володимира Соловйова. – Дрогобич, 1998. – С. 112–116.
17. Ширинская Н. М. Соловьев об общественном предназначении искусства / Н. М. Ширинская // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – № 5. – 1999. – С. 40–49.

ДЖЕРЕЛЬНА ОСНОВА СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Зміна ціннісних орієнтирів, яка, принаймні, хоча б теоретично була проголошена на початку 90-х років минулого століття, поставила нові завдання й висунула нові вимоги перед суспільствознавцями. Вирішення цих завдань потребувало нових методологічних та джерелознавчих підходів. Деяка своєрідна «методологічна розгубленість» 90-х років, коли традиційне визначення, що методологічною основою дослідження є марксистсько-ленінські положення про зміну суспільно-економічних формацій, перестало бути актуальним, активізувала пошуки нових методологічних орієнтирів. Такими новими орієнтирами стали цивілізаційні підходи до вивчення засад світової історії, які вже з середини ХХ століття активно вивчалися західними дослідниками. Координаційним центром цивіліології (науки про цивілізації) стало Міжнародне співтовариство порівняльного дослідження цивілізацій, перша конференція якого відбулася в 1961 році під керівництвом А. Тойнбі та П. Сорокіна. З 1970-х років ці конференції проходять майже щорічно [7, ч. I, с. 8]. Основні положення, що стали парадигмою цивілізаційного вивчення історії, виклав у своїй фундаментальній 12-томній праці відомий британський історик, соціолог та філософ Арнольд Джозеф Тойнбі [8]. Слідом за перекладом його роботи з'явилися роботи українських та російських дослідників з роздумами на зазначену тему [1; 2; 7; 10]. Нові методологічні підходи потребували й нових підходів до джерельної бази, підходів, які б відповідали критеріям не формаційного, а цивілізаційного виміру як світової, так і вітчизняної історії. Автори цієї наукової розвідки поставили перед собою завдання окреслити зміни джерелознавчої бази досліджень крізь призму методологічного дискурсу.

Одним із найбільш важливих джерел для історика завжди були архівні документи. За радянських часів, перш за все, вивчали документи вищих органів влади (постанови, розпорядження тощо), партійних органів та громадських організацій (протоколи засідань бюро, протоколи зборів та ін.), а на другорядних позиціях перебували документи особистого походження як показники суб'єктивної оцінки подій та діячів. Однак, викликає сумніви й рівень об'єктивності перших із наведених нами документів, адже, враховуючи селекційно-дозований метод формування архівних фондів радянської доби і тоталітарний характер їх прочитання, визнати їх однозначно об'єктивними не видається можливим.

Увага дослідників сьогодення все більше прикута до документів особового походження – листування, спогадів, мемуарів тощо. У науковий обіг навіть введено термін «его-джерело», «его-текст» [5, с. 4], який чітко підкреслює характер походження такого документу. З цим важко не погодитись, якщо за методологічну основу ми приймаємо цивілізаційний вимір, який орієнтується на загальнолюдські цінності, на відміну від марксистського орієнтиру на класові підходи та цінності. Автори цієї розвідки були членами колективу упорядників збірника матеріалів, в якому подано як опубліковані документи, так і документи з центральних та місцевих державних архівів, частина яких до недавнього часу мала гриф «секретно», перш за все це стосується документів про використання праці військовополонених, інтернованих та репатрійованих. Так, вперше до наукового обігу введено листи молодих робітників Часовоярського комбінату, мобілізованих з різних областей України на відновлювальні роботи. Листи датуються жовтнем – листопадом 1943 року й адресуються батькам. У них автори описують своє злиденне життя: погане харчування, низький рівень забезпечення одягом і взуттям, жахливі умови проживання у гуртожитках (Все, что было износила, теперь даже невчем ходить...Работаю целыми днями холодная и голодная...Харчи дают такие, что-б их никогда не видеть...Поместили в

холодное общежитие...Какой из меня работник, разутый, раздетый, голодный и больной), й по-дитячому, наївно просять батьків забрати їх додому: «Прошу Вас приезжайте...Мамочка, пишу это письмо со слезами ...Приезжайте и заберите меня от сюда» (збережено мову й стиль документів – В.Д.) [9, с. 205–207]. Вивчення подібного роду документів надає можливість досліднику створити колективний портрет покоління, не абстрактного марксистського класу, а реальних людей, які «залюднюють» історію. Позитивним вважається нам і спроба використання документів особового походження в шкільному курсі, за допомогою яких «можна відчути себе в ролі людей, безпосередньо пов'язаних із подіями, що вивчаються» [5, с. 6]

Перетворення архівів із спеціальних вузькоспеціалізованих установ на осередки національної пам'яті відкрило нові можливості для широкого загалу громадян у справі відновленні історії родини. Ми згодні з визначенням архівознавця М. Г. Палієнка про «архівну лихоманку» [4, с. 137], що є характерною в останні роки. Це явище має, безумовно, позитивні аспекти, оскільки широке використання архівних колекцій важливе не лише для дослідницьких цілей, але й для забезпечення прав людини, демократичних свобод, контролю над інститутами влади. У нас з'явилися спеціальні практичні поради з питань доступу до архівів, які адресовані широкій громадськості [6]. На порядок денний винесено питання про багатовекторність архівного матеріалу як для фахового використання архівних джерел з метою підготовки наукових розвідок, так і для широкого загалу з метою розширення доступу до інформації, як однієї із засадничих правових норм демократичного суспільства.

Література

1. Горелов М. Є. Цивілізаційна історія України : Нариси / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К. : ТОВ УВПК «ЕксОБ», 2006. – 632 с.
2. История и Математика: Модели и теории / Отв. ред. Л. Е. Гранин, А. В. Коротаев, С. Ю. Малков. – М. : Кн. дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 304 с.
3. Матяш І. Архівознавство: методологічна засади та історія розвитку / І. Матяш. – Київ : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2012. – 516 с.
4. Палієнко М. Г. Образ «архіву» в сучасному науковому дискурсі: множинність інтерпретацій / М. Г. Палієнко // Архіви України. – 2016. – № 5–6. – С. 136–152. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_5-6_2016/10.pdf
5. Подобєд О. Новітня історія України у спогадах, щоденниках і приватному листуванні. Історія України. Академічний рівень. 11 клас / О. Подобєд. – К. : ТОВ «Редакції газет гуманітарного циклу», 2013. – 96 с.
6. Право на правду. Практичний довідник із доступу до архівів [Вятрович В. М., Кулик І. М., Лошак В. В., Шпак А. В.]. – Львів : Часопис, 2016. – 192 с.
7. Сич О. І. Цивілізації в історії людства: конспект лекцій. – Ч. I–II / О. І. Сич. – Чернівці : Чернів.ун-т, 2009. – Ч. I – 52 с. ; Ч. II – 60 с.
8. Тойнби А. Дж. Постижение истории: сборник трудов / А. Дж. Тойнби; [пер. с англ. Е. Д. Жаркова]. – М. : Рольф, 2001. – 640 с.
9. Трудові ресурси Донбасу : 1943–1990 роки : Зб. док. / Упор. Ю. І. Абакелія, В. М. Докашенко, Г. П. Докашенко (кер. Колективу упоряд.), В. В. Концур. – Горлівка : Вид-во ГІМ ДВНЗ «ДДПУ», 2013. – 374 с.
10. Черняк Е. Б. Цивилиография. Наука о цивилизации / Е. Б. Черняк. – М. : Международные отношения, 1996. – 384 с.

КОЛОНІЗАЦІЯ СЕРЕДНЬОГО І ПІВДЕННОГО ПОДІНЦІВ'Я ДОНЕЧЧИНИ НА ТЕРИТОРІЇ ІЗЮМСЬКОГО СЛОБІДСЬКОГО ПОЛКУ В КІНЦІ XVII – СЕРЕДИНІ XVIII СТ.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

Останнім часом регіоналістика займає все більш важливе місце в сучасній історичній науці. Не є винятком і історія частини середнього і південного Подінців'я Донеччини. Так, для більш цілісного уявлення історії населених пунктів у басейні річок Сіверський Донець, Чорний Жеребець та Бахмутка необхідно уважно розглянути та проаналізувати історію їх залюднення в другій половині XVII – середині XVIII ст.: містечок і слобод – Ізюм, Маяки, Тор (Слов'янськ), Козача пристань та Ямпіль. Саме вони в цей період на цій території є єдиними форпостами слобідських козаків, які захищали південний кордон Слобідської України в межах Московської держави.

Одними з перших за хронологією праць, в яких досліджувалася історія Слобідської України, були дві розвідки видатного українського письменника Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, присвячені історії слобідських полків [17] та гарматам Харківської фортеці [18]. У першій розвідці викладено коротку історію слобідських полків з моменту їхнього виникнення до 1765 р., причому автор включив до тексту розвідки кілька царських указів XII–XVII ст.; друга розвідка містить в собі деяку цікаву інформацію з історії слобідської козацької артилерії та її долі після 1765 р.

Поява праць найвидатнішого дослідника Слобідської України Д. І. Багалія знаменувала собою початок детального, комплексного, всебічного дослідження козацького ладу XVII–XVIII ст. на Слобожанщині. Спираючись на засади позитивістської історіографічної парадигми, Д. І. Багалій надзвичайно детально дослідив питання масового заселення Слобідської України в середині XVII ст., заснування населених пунктів, проблеми земельних відносин і взагалі питання соціально-економічного життя регіону, побуту слобожан XVII–XIX ст. [3; 4; 5; 7; 8].

Не останнє місце серед цих проблем займають і питання боротьби Московської держави й українських переселенців проти нападів кочовиків на Слобідську Україну, поява та функціонування тут козацького військово-адміністративного ладу, проблеми військового будівництва міст та укріплених ліній.

Згадана проблематика знайшла своє відображення у відповідних розділах відомих робіт Д. І. Багалія [6; 7]. Зібраний видатним дослідником величезний масив даних, які стосуються найрізноманітніших аспектів історії цього регіону, зокрема, військово-історичної проблематики, не втратив свого значення й сьогодні. «Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства» [4; 7], що містять документи та матеріали, віднайдені та опубліковані Д. І. Багалієм. Зокрема, саме тут було вперше опубліковано важливі документи з історії Слобідської України: дані перепису слобідських полків майора Хрущова (1732 р.) та «Экстракт о слободских полках» (1734 р.), докладні описи міст, «розбірні книги черкасам» – переписи бозедатних козаків та міщан слобідських міст та сіл другої половини XVII – початку XVIII ст., інші офіційні російські документи, скарги та чолобитні козаків та старшини. Ці документи висвітлюють процес заселення краю, окремі епізоди боротьби козацтва з татарами, участь козаків у війнах Російської держави тощо.

Важливим кроком на шляху розвитку історіографії Слобідської України, у тому числі й нашої праці, стала поява в 1858 році «Историко-статистического описания Харьковской епархии» архієпископа Харківського і Чернігівського Філарета (Д. Г. Гумілевського) [28]. Праця архієпископа Філарета, що містить велику кількість джерельних матеріалів, зібраних

допитливим автором із залученням багатьох втрачених на сьогодні першоджерел, являє собою неабияку цінність при вивченні історії заселення як всієї Слобідської України, так і досліджуваного нами регіону, формування Ізюмського слобідського козацького полку, боротьби з нападами татар, тощо. Не будучи систематичним викладенням історії слобідського козацтва (адже автор і не ставив собі це за мету), праця архієпископа Філарета є, тим не менше, спробою узагальнити та викласти відомі на середину 50-х рр. XIX ст. дані про колонізацію і становлення Слобідської України як окремого регіону. Дані п'ятої книги містять свідчення про все, що стосувалося залюднення населених пунктів, які знаходяться в межах Середнього і Південного Подінців'я Донеччини – Тору, Маяків, Ямполь, Святогірського монастиря, описи укріплень, козацького устрою, заснування слобод та містечок, монашеських скитів і православних храмів у них тощо, які і на сьогодні не втратили свого наукового значення.

Праця М. Гербеля «Изюмский слободской казачий полк» [10], так само, як і дещо пізніші за часом появи «Слободские казачьи полки» П. Головинського [11], доволі детально розглядають аспекти козацького устрою відповідно, як Ізюмського, так і всіх інших слобідських полків, їхнє значення в колонізації Слобідської України, до якої належало і Подінців'я в XVII–XVIII ст. Проте, попри ці, безперечно сильні сторони згаданих робіт, що зберігають певну наукову цінність і сьогодні, їх важко назвати комплексними, не надто широкою (здебільшого це стосується праці М. Гербеля) є й джерельна база згаданих робіт.

А ось вже праці Є. Альбовського [1], відомого дослідника історії Слобожанщини, притаманне ширше залучення джерел, більш детальне дослідження військових аспектів історії Харківського полку. Містяться в його працях і матеріали облаштування слобод і містечок, які були ідентичними до пізніших за часом виникнення населених пунктів Ізюмського полку. Колишньому офіцерові Харківського драгунського полку Є. Альбовському вдалося створити одну з кращих праць з цієї проблематики, проте, зрозуміло, що через сто років і вона потребує значних доповнень і уточнень.

Такі вчені, як І. І. Срезневський [27], В. Данилевич [13; 14] та М. Петров [20] у своїх статтях та розвідках здебільшого досліджували, спираючись на віднайдені та опубліковані ними архівні документи, окремі сторони козацького ладу на території Слобідської України (проблеми заселення регіону, час і обставини утворення козацьких полків, історія фінансів, окремих осіб із числа слобідської старшини тощо).

Статті та розвідки згаданих авторів, прямо не стосуючись історії слобідського козацького війська, все ж містять інколи дуже цінні матеріали, необхідні для реконструкції загальної картини народної колонізації на Слобожанщині. Нерідко історики XIX ст. користувалися документами, що не збереглися до наших днів.

У «Нарисі історії України» Д. Дорошенка розділ X [15, с. 214–229] присвячено історії Слобідської України XVII–XVIII ст. Цей розділ цікавий не стільки фактичним матеріалом, скільки поглядом одного з перших українських істориків державницького напрямку на роль та місце слобідських полків в історії України, розумінням особливостей слобідського козацького устрою.

Так, в 1954 і в 1964 рр. побачили світ праці А. Г. Слюсарського, відомого дослідника соціально-економічних відносин на території Слобідської України [25; 26]. Для нас особливий інтерес становлять ті розділи його праць, що стосуються козацького устрою Слобожанщини, поділу козаків на різноманітні категорії, а також промислів і ремесел у цьому регіоні (видобутку селітри, заліза, кременю, виробництво пороху тощо).

Праця відомого сучасного українського історика О. І. Гуржія [12] розкриває важливі питання про кордони слобідських полків, склад населення Слобожанщини XVII ст. та інші питання, розуміння яких є необхідним для з'ясування характеру й особливостей розвитку міграційних процесів та соціально-економічних відносин у слобідських козацьких полках у XVII–XVIII ст.

Великий внесок у вивчення проблем заселення Донеччини зробив В. О. Пірко. Він є автором багатьох монографій, в яких ґрунтовно проаналізовано процеси колонізації, економічні і політичні аспекти розвитку Подінців'я в XVII–XVIII ст. [21; 22; 23; 24].

У його монографіях вперше в історико-краєзнавчій літературі на базі зібраних в архівах України та Росії документів простежується хід заселення сучасної Донеччини в окреслений період. Особливу увагу В. О. Пірко звернув на будівництво міст, їх зовнішній вигляд та функціональний характер. Як доказ неупереджених висновків про хід заселення краю та етнічний склад його населення автор подає уривки з найбільш важливих документів.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що вивчення проблеми, пов'язаної з темою цього дослідження, мало своїм результатом появу численних праць різної наукової ваги. Рівень дослідження цієї теми в історичній літературі і на сьогодні залишається неоднорідним – деякі аспекти (козацький устрій, заснування міст-фортець Слобідської України) досліджені значно краще за решту. Логічним продовженням досліджень у цьому напрямку була б поява узагальнюючих праць, в яких детально і всебічно розглядалися б усі аспекти колонізації Подінців'я протягом усього часу існування слобідських козацьких полків.

Література

1. Альбовский Е. А. История Харьковского Слободского казачьего полка / Е. А. Альбовский. – Харьков : Б.и, 1895.
2. Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. / О. М. Апанович. – К., Наукова думка, 1969.
3. Багалея Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалея. – Харків : Дельта, 1993.
4. Багалея Д. І. Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства в XVI–XVIII ст. Т. I. / Д. І. Багалея. – Харьков : Б.и, 1886. – 358 с.
5. Багалея Д. І. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства / Д. І. Багалея. – М. : Б.и, 1887.
6. Багалея Д. І. Очерки из истории колонизации / Д. І. Багалея. – С. 124–125.
7. Багалея Д. І. Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства в XVI–XVIII ст. Т. II. / Д. І. Багалея. – Харьков : Б.и, 1890.
8. Багалея Д. І., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования. Т–I. / Д. І. Багалея. – Харьков : Основа, 1993.
9. Беляев И. О сторожевой, станичной и полевой службе на степной Украине Московского государства до царя Алексея Михайловича / И. Беляев – М., 1848. – С. 17–18.
10. Гербель Н. И. Изюмский слободской казачий полк / Н. И. Гербель. – СПб. : Б.и, 1852. – 164 с.
11. Головинский П. И. Слободские казачьи полки / П. И. Головинский. – СПб. : Б.и, 1864.
12. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVI–XVIII ст.: кордони, населення, право / О. І. Гуржій. – К. : Основи, 1996.
13. Данилевич В. Из истории управления Слободской Украиной в XVII столетии. / В. Данилевич. – Х. : Б.и, 1906.
14. Данилевич В. Время образования Слободских черкасских полков / В. Данилевич // Сборник статей, посвященный В. О. Ключевскому. – М. : Б.и, 1909.
15. Дорошенко Д. Нарис з історії України. Т.2. / Д. Дорошенко. – К. : Глобус, 1992.
16. Загоровский В. П. Изюмская черта / В. П. Загоровский. – Воронеж, 1980.
17. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. О слободских полках // Твори. Т. – 7. – К. : Наукова думка, 1970. – С. 30–51.
18. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Народные воспоминания, как и для чего поставлены пушки у здания Дворянского собрания в Харькове // Твори. Т.7. – К. : Наукова думка, 1970. – С. 104–108.

19. Ласковский Ф. Материалы для истории инженерного искусства в России. Ч. 1–3 / Ф. Ласковский. – СПб., 1858.
20. Петров Н. И. К истории колонизации Слободской Украины // Киевская старина. Т. 21. – К., 1888. – С. 23–51; 314–340.
21. Пірко В. О. Заселення Степової України в XVI – XVIII ст. / В. О. Пірко. – Донецьк : Український культурологічний Центр, 1998.
22. Пірко В. О. Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI–XVIII ст. / В. О. Пірко. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2004.
23. Пірко В. О. До питання про час заснування м. Слов'янська // УДЖ. – 1976. – С. 116–117.
24. Пирко В. А. Северное Приазовье в XVI–XVIII вв. / В. А. Пирко. – К., 1988.
25. Слюсарський А. Г. Слобідська Україна. – Харків : Харківське книжково-газетне вид-во, 1954.
26. Слюсарский А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII–XVIII вв. – Харьков : Харьковское книжно-газетное изд-во, 1964.
27. Срезневский И. И. Историческое обозрение гражданского устройства Слободской Украины со времени ее заселения до преобразования в Харьковскую губернию. – Харьков : Б.и, 1883.
28. Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Отделение V. / Филарет. – Харьков, 1858.

Комар Яна

Горловский институт иностранных языков

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Бахмут

УЧЕБНИК ИСТОРИИ КАК ДИСКУРС И ЖАНР (НА ОСНОВЕ КУРСА ЛЕКЦИЙ ELEFTHERIOS KLERIDES «IMAGINING THE TEXTBOOK», GEORG ECKERT INSTITUTE, BRAUNSCHWEIG, GERMANY)

Уже многие столетия учебники являются одними из наиболее широко используемых образовательных средств, а сейчас они являются еще и предметом нового научного исследования, которое стремится понять их природу. Еще в 2009 году в Исследовательском институте в Брауншвейге, Германия, в рамках проекта «International Textbook Research» был прочитан курс лекций Eleftherios Klerides «Imagining the Textbook: Textbooks as Discourse and Genre» [1]. Стремясь внести свой вклад в научную разработку данной темы, нам хотелось представить обзор некоторых моментов из материалов Э. Клеридис.

В этой статье предлагаются две взаимодополняющие точки зрения на теоретизацию учебника и некоторые его особенности: учебник как дискурс и учебник как жанр. Это чтение основано на двух теоретических подходах, ориентированных только на язык, а не на другие семиотические способы и средства. Во-первых, это связано с системной функциональной лингвистикой, подчеркивающей ультрафункциональность языка [2]. Это означает, что язык в текстах, представляя аспекты мира, одновременно составляет социальные субъекты и отношения между ними. Во-вторых, оно основано на социальном учете языка. Такой учет рассматривает язык в текстах как социально обусловленный и социально сформированный компонент, ставя его социальный контекст в центр внимания [3].

Что касается системной лингвистики, особенно концепции, что язык в текстах функционирует идейно в представлении опыта и реальности, то учебник истории – как дискурс – определяется как особый способ написания о прошлом [2]. Это систематически организованная группа заявлений, которые лингвистически представляют аспекты исторического мира – материальный мир, социальный мир и ментальный мир мыслей, чувств и убеждений. Из этого прочтения вытекают три специфические особенности любого

учебника: дискурс учебника как многослойного носителя информации, как междискурсивное поле и, как многофункциональная область знаний.

Более подробно мы предлагаем остановиться на дискурсе учебника как многоуровневого домена. Любой учебник данного дискурса является областью, по меньшей мере, двух взаимосвязанных слоев: семантического или содержательного слоя, который включает в себя тематический выбор учебного дискурса и его конкретных положений; и слой языковой реализации семантики учебника.

Семантика учебника (первый уровень), оказавшаяся под влиянием метаисторических и заимствованных понятий из нарратологии, часто принимает повествовательную форму и имеет тенденцию группироваться по трем категориям: актеры (персонажи повествования), установка (информация о месте и времени), и сюжет (типы действий в истории, связанные вместе общей темой) [4]. Этот момент можно проиллюстрировать свидетельствами любых учебников, например возьмем историю Кипра. Дискурс любого учебника киприотов-греков после 1974 года часто делится на три направления повествования [5].

Первый – это повествование об автономии и гетерономии. Постановка этого повествования – остров Кипр, а его главными действующими лицами – собственное «я» (кипрский народ, который может включать в себя греков и киприотов-турок), различные «другие» (финикийцы, ассирийцы, египтяне, персы, римляне, венецианцы, франки, арабы, турки или англичане), которые добрались до острова, или покорили его в разные исторические моменты.

Сюжет этого повествования описывает, как маленький и слабый народ боролся за свободу против более крупных и могущественных народов, желающих захватить остров из-за его стратегического расположения на перекрестке востока и запада. Вторая повествовательная нить – эллинизирующий рассказ, а третья – повествование о христианстве. Эти последние два направления имеют тот же организационный принцип, в котором главными действующими лицами являются «я» – греко-христианский народ Кипра и «другие» – негреческий, нехристианский (неправославный). Окружение – это теперь эллинский и византийский мир, в то время как сюжет призван объяснить сохранение греко-христианской идентичности и культуры на острове в течении длительного времени, несмотря на постоянные угрозы деэллинизации и религиозного обращения, создаваемого «другими».

Повествовательные нити учебника не проявляются в виде отдельных семантических конфигураций. Скорее, они, как правило, тесно переплетены и нелегко различимы. Часто аналитику навязывают чувством порядка. Это иллюстрируется примером из учебника: «Царю Эвагору не удалось освободить Кипр от персов, тем не менее, он сумел сохранить его как греческое место» [6]. Мотив неспособности Кипра освободиться от иностранного господства, взятого из рассказа о кипрской автономии и гетерономии, и мотив сохранения греческого острова, который, в свою очередь, намекает на эллинистическое повествование, смешиваются вместе.

Второй слой учебного дискурса – лингвистическая реализация его семантики – относится к лексическим и грамматическим средствам и устройствам, которые участвуют в выражении повествований о прошлом. Он основан на идее, что язык и семантика «связаны через процесс «реализации»: лексико-грамматическая «реализует» семантику, лингвистическая «реализует» социальную.

Во-первых, иллюстрируется лексическая реализация учебного дискурса. Как указывает Норман Фэрклоф, «самыми отличительными особенностями дискурса могут быть особенности лексики-дискурса, «слово» способно наполнить мир совершенно разными образами» [7]. Это означает, что повествовательные нити данного учебника имеют свои специфические кодировки в словах. Например, нарратив гетерономии и автономии стремится лексизировать иностранные администрации острова, используя лексику деспотизма как «тиранию» и «диктатуру», которые часто квалифицируются такими прилагательными, как «жестокий», «брутальный», «авторитарный», «невыносимый»,

«несправедливый» или «угнетающий». В отличие от этого, лексика из семантического поля «развития» часто набирается для обозначения времени независимости. Такие термины, как «рост», «прогресс» и «развитие», как правило, согласуются не только с такими прилагательными, как «быстрый», «значительный», «исключительный», «великий» и «беспрецедентный», но и с такими категориями, как деятельность человека в области «сельского хозяйства», «промышленности», «транспорта» и «торговли». Более того, дискурс учебника материализуется в грамматических особенностях учебника. Этот момент иллюстрируется транзитивностью, грамматическим представлением отношений между процессами, связанными участниками и обстоятельствами в статье [2].

Четыре типа процессов, как правило, преобладают в отчетах о периодах гетерономии в кипрско-греческих учебниках: завоеваниях, угнетении, страданиях и восстаниях. В этой типологии действия преобладают два типа субъектов: кипрский народ – «мы» и другие народы, которые в разное время управляли островом – «их». Общая схема транзитивности состоит в том, что завоевания и притеснения приписываются «им»; страдание связано с «нами» и приписывается «нам». И, наконец, в силу обстоятельств, вызванных «ими», «мы» были обязаны участвовать в восстаниях против «них». Этот образец можно проиллюстрировать несколькими примерами из двух учебников. Примером переходного процесса с активной оговоркой: «Турецкие правители [агенты] навязали [материальный процесс] сильное налогообложение для населения острова [пострадавший субъект]». Следующее предложение содержит переходный процесс с пассивной оговоркой: «Кипр [пострадавший персонифицированный актер] был подчинен [материальный процесс] последовательно ассирийцами, египтянами и персами [пассивные агенты]». Реляционный процесс с носителем и атрибутами номинализации (т.е. трансформация конкретных глаголов процесса в абстрактные существительные) иллюстрируется следующим предложением: «Этот период [носитель] был [реляционный процесс] периодом эксплуатации и угнетения [атрибут] коренного греческого населения Кипра [пострадавший субъект] их франкскими правителями [агентами]». И следующий отрывок демонстрирует процесс как реакцию на обстоятельства: «Венецианцы жестко потребовали доставки пшеницы в Венецию, даже в трудные годы засухи. Это вызывало голод, угрожая физическому выживанию жителей острова [агентов] и приводило к попыткам выступления против угнетателей [пострадавших субъектов]» [8].

В целом, цель автора – это содействовать лучшему пониманию учебников, и именно на это направлена статья – открыть диалог между областью исследования учебников и другими академическими областями обучения. Используя учебники истории в качестве примера, автор утверждает, что учебник представляет собой дискурс и жанр: учебник обозначает мир с определенной точки зрения и представляет собой определенные способы социального взаимодействия.

Литература

1. Eleftherios Klerides, *Imagining the Textbook: Textbooks as Discourse and Genre* // *Journal of Educational Media, Memory & Society*, Vol. 2, No. 1 (SPRING 2010), pp. 31–54. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/43049339> Accessed: 28-07-2016 15:12 UTC
2. M. A. K. Halliday, *Introduction to Functional Grammar*, 2nd ed. (London: Edward Arnold, 1994); Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language* (Harlow: Longman, 1995), P. 4–10; Norman Fairclough, *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research* (London and New York: Routledge, 2003), P. 26–28.
3. Stuart Hall, "The Work of Representation," in *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, Stuart Hall, ed. (London: Sage, 1997), 13–74; and Marianne Jørgensen and Louise J. Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method* (London: Sage, 2002), P. 1–24.
4. Hayden White, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989); Robert F. Berkhofer, *Beyond the Great Story: History as Text and Discourse* (Cambridge: Harvard University Press, 1997).

5. H. Porter Abbott, *The Cambridge Introduction to Narrative* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002); and Bethan Benwell and Elizabeth Stokoe, *Discourse and Identity* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006), P. 129–162.
6. Eleftherios Klerides, "The Discursive (Re)construction of National Identity in Cyprus and England with Special Reference to History Textbooks: A Comparative Study" (PhD diss., University of London, 2008), P. 152–199.
7. "Team of the Ten," *History of Cyprus: From the Stone Age to the Age of Christianity* (Lefkosia: Printko, 1980), P. 104.
8. "Team of the Ten," *History of Cyprus*; and A. Pantelidou and K. Chatzikosti, *History of Cyprus: Medieval and Modern Period* (Lefkosia: Department of Curriculum Development, Ministry of Education and Culture, 1992).

Коциур Вікторія

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет
м. Бахмут*

ПСЕВДОДЕМОКРАТИЧНА ЛЕКСИКА У ТОТАЛІТАРНОМУ (ПОЛІТИЧНОМУ) ДИСКУРСІ ЧАСІВ «ВІДЛИГИ»

У поворотні моменти історії виникає гостра необхідність у критичному переосмисленні минулого, оскільки кризова ситуація змушує шукати коріння багатьох проблем, помилок та протиріч. Одним із невід'ємних аспектів дослідження будь-якого історичного періоду є «мова епохи», в якій тим чи іншим чином відбивається час. Лінгвістичне дослідження джерел надає історичній науці значний матеріал для аналізу загальних закономірностей історичного процесу періоду, який досліджується.

Суперечливий процес формування сучасної української держави вимагає вивчення словесної спадщини радянського періоду – тоталітарного дискурсу. Крім наукової актуальності, обрана для дослідження тема має й суто суспільну, яка зумовлюється необхідністю зменшення ідеологічної напруженості в сучасному українському суспільстві, рецидиви якої виявляються сьогодні під час проведення різноманітних політичних та громадянських акцій і за своєю суттю значною мірою є результатом вироблених свого часу стереотипів, закріплених у свідомості сучасного покоління. Дослідження витоків цих стереотипів та механізму їх нав'язування суспільству сприятиме не лише позбавленню української спільноти багатьох ідеологічних постулатів, а й вихованню в неї нової політичної культури, основаної на повазі до свободи думки та розмаїття теорій. Заявлена проблема набуває особливого інтересу з урахуванням тієї обставини, що цей процес передбачається простежити на одному з «найдемократичніших» етапів тоталітаризму – хрущовської «відлиги».

Значна кількість фундаментальних та прикладних мовознавчих досліджень з порушеного питання засвідчує його актуальність. Так, мову тоталітарного режиму досліджували російські науковці А. П. Романенко, В. В. Барсукова. Серед вітчизняних науковців слід відзначити Ф. С. Бацевич, О. В. Калиновську [1]. У своїх роботах дослідники зазначають, що особливістю тоталітарного політичного дискурсу було те, що він значно розходився з політичною, побутовою, економічною та іншими типами реальності.

Радянський політичний дискурс будувався навколо головних концептів – соціальна справедливість і народовладдя. Дефіцит демократичної легітимності тоталітарної влади вимагав приділяти особливу увагу політичному дискурсу. Радянський дискурс був нарочито демократичним. Так, розбудовуючи черговий етап тоталітаризму на запереченні сталінізму, в основі якого лежав майже середньовічний авторитаризм, творці «відлиги» на перший план висунули ідею розширення народовладдя (звичайно ж, у тоталітарному розумінні) як однієї з форм утвердження нової влади. На зміну жорстким репресивним інструментам сталінської

доби приходять більш тонкі і гнучкі – контрольно-адміністративний і пропагандистсько-ідеологічний.

Одним із найвиразніших демократичних понять, які дісталися у спадок СРСР від дореволюційних часів, була «профспілка». Демократичні за своєю первісною суттю професійні спілки особливо зазнали деформаційного впливу тоталітарної системи, перетворившись, по суті, на свою протилежність. Як справедливо зазначає В. І. Прасолов: «Профспілкові організації, які формально були громадськими організаціями, фактично являли собою єдину систему з чіткою вертикальною ієрархією, вбудовану в структуру державного апарату. Ставши атрибутом адміністративної структури на радянському підприємстві, профспілка була вбудована в адміністративний «трикутник»: партком, профком, керівництво. Одержавлення профспілки призвело до її відмови від самої необхідності в протиставленні з керівниками. Профспілки були заполітизовані, ідеологізовані й орієнтовані на пропаганду ідеології правлячої партії. Таким чином, інститути робочого самоврядування трансформувалися в розгалужений бюрократичний механізм, що функціонує на основі адміністративно-командних принципів і підзвітний адміністративним і партійним органам влади» [2] (переклад з рос. – В.К.). Таким чином, масова громадська організація контролювалася партійними і державними органами. Більше того, ці громадські організації здійснювали контроль над свідомістю громадян, оскільки проводили партійну лінію, яка ґрунтувалася на встановлених догмах, що знайшло своє відображення у всіх трьох редакціях статутів громадської організації, які були чинними впродовж періоду «відлиги»: «Професійні спілки проводять усю свою роботу під керівництвом Комуністичної партії Радянського Союзу – організуючої і спрямовуючої сили радянського суспільства» [3].

Визнання професійних спілок «школою комунізму для найширших мас трудящих» подавалося партійними ідеологами як об'єктивна історична закономірність, яка випливала з особливостей будівництва комунізму. Вони вбачали ці особливості в тому, що в результаті повної і остаточної перемоги соціалізму в країні змінився не тільки економічний базис, а й соціальна структура суспільства, його психологія, культура, взаємовідносини в ньому. Як наслідок цих змін ідеали робітничого класу, його політика та ідеологія стали ідеалами, політикою та ідеологією всього народу. Відповідно до цього змінився і характер Комуністичної партії: з партії робітничого класу вона перетворилася на партію всього народу [4]. Таким чином, лобювання профспілками ідеологічної політики партії отримало своє обґрунтування і сприймалося радянськими трудящими як невід'ємна частина профспілкової роботи. Саме для впорядкування та підсилення цієї роботи в 1956 р. у партійних структурах компартій союзних республік було започатковано ідеологічні відділи центральних комітетів [5].

Організаційна будова радянських профспілок значною мірою забезпечила підвалини для розвитку непритаманних громадській організації напрямків діяльності. Одним із таких напрямків була проблема стимулювання виробництва. За радянської системи господарювання ця проблема в основному вирішувалась за допомогою соціалістичного змагання, однією з форм якого був рух за комуністичну працю, бурхливий розвиток якого розпочався в роки хрущовської «відлиги» й перебував у сфері діяльності наймасовішої громадської організації трудящих. Радянські науковці традиційно пояснювали це явище особливостями організації життя в соціалістичному суспільстві, яке «гармонійно поєднує особисті й громадські інтереси, забезпечує єдність цілей держави й трудящих, породжує пряму зацікавленість в досягненні кращих результатів» [6]. Якщо із соціалістичного змагання виокремити лише його політичний аспект, то аналітичний огляд партійних і профспілкових документів засвідчує, що ця форма трудового змагання у загальносоюзному масштабі використовувалась з метою проведення політичних кампаній. Як правило, активізація соціалістичного змагання відбувалась напередодні або невдовзі після партійних з'їздів, що засвідчувало, принаймні формально, підтримку рішень партії широкими верствами населення.

У другій половині 1950-х рр. намітилась нова тенденція в соціалістичному змаганні. З'явилась ідея активізації руху за комуністичну працю, який повинен був символізувати собою новий стан у розвитку змагальності. Важливою складовою руху за комуністичну працю був моральний бік питання. Партійні ідеологи виробили навіть моральний кодекс, який включав у себе ряд принципів, що являли собою симбіоз загальнолюдських якостей та партійних інтересів. Відкривав список такий моральний принцип, як «відданість справі комунізму, любов до соціалістичної Батьківщини, до країн соціалізму», а за ним – принцип «сумлінної праці на благо суспільства» [7]. Таким чином, загальнолюдські моральні норми КПРС підпорядкувала своїй політиці, а трудову активність робітника спрямовувала на суто суспільні, тобто власні інтереси.

Іншою формою втягування професійних спілок в ідеологічну діяльність була так звана участь робітників у керівництві виробництвом. Одним із варіантів такої участі були постійно діючі виробничі наради (ПДВН). Згідно з рішенням ХХ з'їзду КПРС [8] профспілки розпочали кампанію з розширення виробничих нарад як однієї з форм участі робітників в управлінні виробництвом, але дійсним призначенням ПДВН було забезпечення контролю адміністрації на місцях з боку робітників та службовців, що доводить аналіз змісту практичної роботи ПДВН. Останній ми можемо розглядати хіба що як формальність, адже жоден із обов'язків не підкріплювався відповідними правами і, як справедливо зазначає один із дослідників проблеми, «вони спрямовують всю свою роботу (а не виконують її), беруть участь у вирішенні питань (а не вирішують їх), розглядають питання (а не приймають рішення), розробляють заходи (і знову ж таки рекомендують, а не вимагають неухильного виконання), вносять пропозиції (а не приймають конкретні рішення) тощо» [9].

Механізм забезпечення утримання влади впродовж багатьох десятиріч радянським тоталітарним режимом досить повно реалізовувався також і через діяльність народних університетів, які виступали важливою і невід'ємною частиною системи ідеологізації суспільства. Широке розповсюдження народні університети отримали саме у період хрущовської «відлиги», адже проблема освіти поставала тим більш актуальною, що на тлі пишномовних заяв про визначні досягнення СРСР у галузі виробництва, науки і культури, які давали змогу перейти до побудови комуністичного суспільства, освітній рівень громадян залишався низьким. Як наслідок низького освітнього рівня суспільства був і низький рівень його культури та свідомості, що йшло урозріз з вимогами до комуністичного суспільства. Реформи в освіті не давали очікуваного результату, тому одним із шляхів виправлення ситуації було звернення до громадської освіти. Перші народні університети доби «відлиги» були головним чином університетами гуманітарного профілю, які в першу чергу мали виховувати трудящих у дусі комуністичної свідомості й активності, формуючи «нову людину» на яскравих прикладах літератури та мистецтва, тому спочатку більшого поширення набула назва «університет культури». Але згодом, коли їхній профіль став надзвичайно різноплановим, університети культури перетворилися на один із різновидів розмаїтої системи народних університетів. Крім того, назва «народний» повністю відповідала методології «відлиги», яка пропагувала народність і колективізм як основні засади своєї політики. Отже, політичному дискурсу «відлиги» характерне використання демократичних явищ і понять для маскування тоталітарної суті системи.

Центральне місце у тоталітарному дискурсі «відлиги» займають спущені згори гасла-констатації: «Народ і партія єдині», «Хай живе великий Радянської народ – будівник комунізму», «СРСР – оплот миру і прогресу», «Вперед до перемоги комунізму» і т. д. Якщо згори диктувалась настанова, як і що слід говорити і робити, то обов'язковим мав бути і зустрічний рух знизу як свідчення лояльності, відданості, «ентузіазму» та «глибокого задоволення» трудящих.

Слід також виокремити таку суттєву особливість політичного дискурсу, як спрямованість на майбутній контекст. У період «відлиги» активно використовувались гасла на кшталт «Нинішнє покоління радянських людей буде жити при комунізмі!». Майбутня орієнтація є дуже вигідною, бо її неможливо перевірити в сьогоденні. Крім того, політичний

дискурс весь час створює модель ворога. У СРСР часів «відлиги» американський імперіалізм у ролі «ворога» був активною частиною ідеологічної схеми. Наявність ворога, як і орієнтація на майбутній контекст, виправдовує практично всі наявні невідповідності. Саме на ворога владою покладається вина за незадовільну ситуацію в країні. Також образ ворога використовується як зовнішня загроза, яка консолідує суспільство на боротьбу, що значно полегшує процес маніпулювання широкими верствами населення.

Тоталітарний дискурс функціонує лише у сфері позитивної інформації, все інше він відкидає, визнаючи неправдивим, що можна простежити на прикладі преси періоду «відлиги», якій були притаманні такі ідеологеми: «будівництво нових об'єктів», «успіхи в змаганні з капіталістичними країнами», «високі виробничі показники», «економія фінансових коштів», «автоматизація виробництва», «механізація сільського господарства». Відмінною особливістю партійної пропаганди цього часу стає демонстрація «переваги соціалістичної економіки над капіталістичною економікою». Так, в ідеологемі «успіхи в змаганні з капіталістичними країнами» найбільш типовими засобами її вираження є номінації Радянський Союз, капіталістичні країни, США, дієслово «обігнати» (залишити позаду); компаративи «більше», «швидше»; числівники, що виражають ті чи інші виробничі показники [10]. Негативна інформація може потрапити в тоталітарний дискурс тільки тоді, коли йдеться про супротивників.

Отже, «відлига» являла собою наступний етап розвитку тоталітарної системи, який був досконаліший за сталінську модель. Процес десталінізації, безперечно, приніс свої позитивні результати, пом'якшивши каральну систему в країні, але тотальна ідеологізація суспільства певною мірою компенсувала відсутність жорстких каральних заходів, створюючи у широких верств населення тільки ілюзію демократичних перетворень та втілення ідеї народовладдя в життя.

Література

1. Романенко А. П. Советская словесная культура: образ риторика / А. П. Романенко; под ред. О. Б. Сиротининой. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2000. – 212 с; Барсукова В. В. О дискурсивной системности газетно-публицистических текстов периода хрущевской «оттепели» / В. В. Барсукова // Проблемы функционирования языка в разных сферах коммуникации. – Пермь, 2005. – С. 107–111; Бацевич Ф. С. Тоталітарний політичний дискурс: когнітивно-риторичні та комунікативно-мовні ознаки / Ф. С. Бацевич // Вісник Черкаського ун-ту. Серія: Філологічні науки. – Черкаси, 2001. – Вип. 24. – С. 110–113; Калиновська О. В. Лексична сполучуваність у мові тоталітарного режиму / О. В. Калиновська // Наукові записки / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К. : Академія, 2003. – Т. 22. – Ч. 1: Гуманітарні науки. – 174 с. – С. 22–26.
2. Прасолов В. И. Роль свободных профсоюзов в политической системе современной России. Диссертация на соискание звания канд. полит. наук по ВАК 23.00.02 // Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. М., 2012. Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/rol-svobodnykh-profsoyuzov-v-politicheskoi-sisteme-sovremennoi-rossii#ixzz3nVIfm0IV>
3. Устав профессиональных союзов СССР. Утвержден XI съездом профсоюзов СССР 15 июня 1954 года. – М. : Профиздат, 1955. – С. 2; Статут професійних спілок СРСР. Затверджений XII з'їздом профспілок СРСР 27 березня 1959 року. – К. : Держполітвидав УРСР, 1959. – С. 4; Статут професійних спілок СРСР. Затверджений XIII з'їздом професійних спілок СРСР. – К. : Держполітвидав України, 1963. – С. 5.
4. Справочная книга о профессиональных союзах СССР. – М. : Профиздат, 1965. – С. 20.
5. Политбюро, Оргбюро, Секретариат ЦК РКП(б) – ВКП(б) – КПСС : Справочник / Сост. В. Н. Павленко. – М. : Политиздат, 1990. – С. 12.
6. Бурносков В. Ф. Деятельность профсоюзов Донбасса в годы коммунистического строительства (1959–1970): Автореф. дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.01. – Донецк, 1973. – С. 13–14.

7. Программа Коммунистической партии Советского Союза // КПСС в резолюциях. – М. : Политиздат, 1971. – Т. 8. – С. 288.
8. Хрущев Н. С. Отчетный доклад ЦК КПСС XX съезду партии: Стенографический отчет. – М. : Госполитиздат, 1956. – С. 110.
9. Докашенко В. М. Постійно діючі виробничі наради в період «відлиги»: демократичність форми і тоталітарність змісту // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Історичні науки. – Луганськ. – 2003 – № 6. – С. 207–208.
10. Барсукова В. В. Об изменениях тоталитарного дискурса в советскую эпоху / В. В. Барсукова // Вестник Пермского ун-та. Серия: Российская и зарубежная филология. – Пермь, 2010. – Вып. 2(8). – С. 66.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИСКУРСУ В ЛІНГВІСТИЦІ

Андрущенко Вікторія. Лексико-когезійне декодування смиислово-комунікативної сутності зв'язного художньотекстового цілого.....	3
Беліцька Євгенія. Дискурсивна структура власної назви.....	5
Безсонова Анна. Жанровий аспект наукової літератури.....	8
Габидулліна Алла. Контраст как способ создания эффекта «обманутого ожидания» (на матеріалі одностийшиї).....	10
Горлова Олена. Семантична специфіка та знакові складові онімів давніх римлян як дискурсивних імен.....	14
Данильченко Ксенія. Юридичний дискурс як змістовний детермінант мовної особистості адвокатів.....	17
Жарикова Марина. Прецедентные текстовые реминисценции в анекдоте.....	21
Зоз Елена. Просодическая целостность поэтического дискурса.....	25
Колесниченко Елена. Структура парадоксальной коммуникативной ситуации (на примерах монологов М.М. Жванецкого).....	28
Курдюмова Виктория. Европейская разновидность английского языка, основные направления её развития.....	31
Мальцева Людмила. Комунікативно-прагматичні стратегії та тактики навчально-наукового дискурсу.....	33
Мокра Ольга. Типологічна класифікація дискурсу за Ж.-М. Адамом.....	36
Пожидаева Надежда. «Два языка в одной голове», или лингвистическая ситуация в Европе.....	39
Семенова Олена. Лінгвістична специфіка французького віртуального дискурсу.....	43
Ситняк Роман. Роль соціально-історичного та культурного діалогу у розвитку семантики слова.....	46
Скоплев Андрей. Словенские отглагольные существительные на <i>-NJE / -TEV</i> и категория вида.....	49
Соколова Анастасія. Поняття «науково-популярний дискурс» в лінгвістиці.....	52
Фабричная Екатерина. Профессиональная культура как результат вторичной инокультуризации в рамках межкультурной коммуникации.....	55
Храбан Тетяна. Дослідження гендерних концептів у системі дискурс-аналізу.....	57
Чудовська Тетяна. Поетика бальзаківських прізвиськ (на матеріалі роману «Шуани, або Бретань 1799 року»).....	60
Ясинецька Олена. Смыслотворчі відношення в основі порівнянь на матеріалі художнього тексту і його перекладу.....	63

ПРОБЛЕМИ ПОЕТИКИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ

Блинова Ирина. Прием сну у світлі поетики психологізму.....	67
Комаров Сергей. Поэтика стихотворного фельетона XIX века (Н. А. Некрасов, Н. А. Добролюбов, В. П. Буренин).....	69
Писарева Оксана, Биковська Тетяна. Літературні алюзії та ремінісценції в творчості Х. Мураками як акти непрямой міжкультурної комунікації.....	72
Потреба Надежда. Образ пространства в творчестве Ивана Бунина.....	75
Скляр Ирина. «Сакральна повія»: психоаналітична змістовність архетипу (Частина перша).....	79

Стуканова Юлія. Мовні практики радянських письменників Донеччини у контексті владного дискурсу періоду «відлиги» (на прикладі засідань Правління Донецького відділення СРПУ за квітень 1957 р.).....	81
Таукчі Олена. Філософський аспект міфу про майбутнє в романі Мартіна Еміса «Стріла часу, або природа злочину».....	85

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС: ЛІНГВОДИДАКТИКА Й СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Алексєєва Олена. Текстосцентричний підхід у навчанні як чинник формування мовної особистості учня.....	88
Гордієнко Світлана. Специфіка формування естетичної культури студентської молоді.....	90
Грицук Оксана. Особливості глибинного спілкування психолога і клієнта.....	93
Корольова Олена. Використання комп'ютерних програм на заняттях із практики мовлення у ВНЗ.....	96
Муратова Ольга. Вивчення мови художнього твору на уроках української літератури.....	99
Радіонова Тетяна. Шляхи підвищення ефективності занять із сучасної української мови в педагогічному інституті лінгвістичного профілю.....	103
Сітькова Ірина. Нові підходи в навчанні української мови.....	107
Тітова Ольга. Дискурсивні аспекти методики викладання сучасної української літературної мови у вищому навчальному педагогічному закладі.....	109

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ

Богуненко Валерій. Естетико-історичний дискурс у філософській системі В. С. Соловйова.....	112
Докашенко Віктор, Докашенко Галина. Джерельна основа сучасного історичного дослідження: методологічний дискурс.....	115
Євсєєнко Сергій. Колонізація середнього і південного подінців'я Донеччини на території Ізюмського слобідського полку в кінці XVII – середині XVIII ст.: історіографічний дискурс.....	117
Комар Яна. Учебник истории как дискурс и жанр (на основе курса лекций Eleftherios Klerides «Imagining the Textbook», Georg Eckert Institute, Braunschweig, Germany).....	120
Концур Вікторія. Псевдодемократична лексика у тоталітарному (політичному) дискурсі часів «відлиги».....	123